

Saamelaisten kielellisen sulautumisen, selviytymisen ja uudistumisen prosesseja Suomessa

Erillisselvitys saamelaisten totuus- ja sovintokomissiolle

Annika Pasanen

Saamelaisten kielellisen sulautumisen, selviytymisen ja uudistumisen prosesseja Suomessa

Erilliselvitys saamelaisten totuus- ja
sovintokomissiolle

Annika Pasanen

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Sámiid duohtavuohhta- ja soabadankomišuvdna
Sámmilij tuotâvuotâ- já sovâdâttâmkomissio
Sámmilai tuottvuott- da suâvâdvuottkomissio
Saamelainen totuus- ja sovintokomissio
Sannings- och försoningskommission för samer
Sámi Truth and Reconciliation Commission in Finland

Valtioneuvosto

Valtioneuvoston kanslia

This publication is copyrighted. You may download, display and print it for Your own personal use.
Commercial use is prohibited.

ISBN pdf: 978-952-383-928-1

ISSN pdf: 2490-0966

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2025

Saamelaisten kielellisen sulautumisen, selviytymisen ja uudistumisen prosesseja Suomessa

Erillisselvitys saamelaisten totuus- ja sovintokomissiolle

Valtioneuvoston julkaisu 2025:55

Julkaisija Valtioneuvosto

Tekijä/t Annika Pasanen

Kieli suomi

Sivumäärä 75

Tiivistelmä

Selvityksessä käsitellään Suomessa puhuttujen saamen kielten nykytilannetta ja tulevaisuutta. Inarinsaamea, koltansaamea ja pohjoissaamea puhutaan yhteisöissä, joiden koko, levinneisyys ja historialliset vaiheet eroavat toisistaan. 1900-luvun mittaan tapahtunut kielenvaihto saamesta suomeen vaikuttaa vahvasti kielten nykytilanteeseen aktiivisesta kielenelvytystoiminnasta ja kielipoliittisesta kehityksestä huolimatta. Kaikki Suomessa puhutut saamen kielet ovat uhanalaisia. Niiden elinvoiman vahvistaminen edellyttää tehokasta ja kestävästä kielensuunnittelua, joka ei nykytilanteessa toteudu ihanteellisesti. Selvityksessä käsitellään saamenkielisten yhteisöjen kielenvaihtohistoriaa, nykytilanteeseen vaikuttavia ilmiöitä ja kielten elinvoimaisuudelle keskeisiä tekijöitä. Ajankohtaisista ilmiöistä esille nostetaan kysymyksiä, jotka liittyvät saamen kielten ja niitä puhuvien yhteisöjen laajaan muutokseen ja yhteisöjen asenteisiin sitä kohtaan. Tulevaisuuden kannalta keskeisinä tekijöinä käsitellään saamen kielten siirtymistä perheissä, kielten elinvoimaisuutta saamelaisten kotiseutualueella ja sen ulkopuolella, nykyistä vakaamman kielensuunnittelun tarvetta, varhaiskasvatusta, opetusta, työvoiman ja saamenkielisten palveluiden tulevaisuutta ja pohjoissaamen kielen kehitystä eri valtioiden alueella. Lopussa esitetään kielipoliittisia keinoja saamen kielten elinvoimaisuuden lisäämiseksi.

Klausuuli

Tämä julkaisu on toteutettu osana valtioneuvoston asettaman saamelaisten totuus- ja sovintokomission työtä. Julkaisun sisällöstä vastaa tiedon tuottaja, eikä tekstisisältö välttämättä edusta komission eikä valtioneuvoston näkemystä.

Asiasanat

Saamen kielet, inarinsaame, koltansaame, pohjoissaame, kielenvaihto, kielenelvytys, kielipolitiikka, kielensuunnittelu, kieli-ideologiat, kielen elinvoimaisuus

ISBN PDF 978-952-383-928-1

ISSN PDF 2490-0966

Julkaisun osoite <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-928-1>

Samernas processer för språklig assimilering, överlevnad och förnyelse i Finland – Separat redogörelse till sannings- och försoningskommissionen för samer

Statsrådets publikationer 2025:55

Utgivare Statsrådet

Författare Annika Pasanen

Språk finska

Sidantal

75

Referat

Redogörelsen behandlar nuläget och framtiden för de samiska språk som talas i Finland. Enaresamiska, skoltsamiska och nordsamiska talas i samhällen vars storlek, utbredning och historiska faser är sinsemellan olika. Språkbytet från samiska till finska som skedde under 1900-talet har en stark inverkan på språkens nuläge trots den aktiva språkrevitaliseringen och språkpolitiska utvecklingen. Samtliga samiska språk som talas i Finland är hotade. En förstärkning av språkens vitalitet förutsätter en effektiv och kontinuerlig språkplanering som i nuläget inte förverkligas optimalt. Redogörelsen behandlar de samiska samhällenas historia med språkbyte, fenomen som har konsekvenser för nuläget och centrala faktorer för språkets vitalitet. Av de aktuella fenomenen upptas frågor som hänför sig till de omfattande förändringarna i de samiska språken och till de samhällen där man talar språken och samhällenas attityder till dessa förändringar. Med tanke på framtiden är överföringen av de samiska språken inom familjerna, språkets vitalitet i och utanför samernas hembygdsområde, behovet av en stabilare språkplanering, småbarnspedagogiken, undervisningen, framtiden för arbetskraften och de samiskspråkiga tjänsterna samt utvecklingen av nordsamiskan i de olika länderna av central betydelse. I slutet föreslås språkpolitiska åtgärder för att öka de samiska språkets vitalitet.

Klausul

Denna publikation har utarbetats som en del av arbetet i den sannings- och försoningskommission för samer som tillsatts av statsrådet. Den som producerat informationen ansvarar för innehållet i publikationen. Textinnehållet återspeglar inte nödvändigtvis kommissionens eller statsrådets ståndpunkt.

Nyckelord

Samiska språk, enaresamiska, skoltsamiska, nordsamiska, språkbyte, språkrevitalisering, språkpolitik, språkplanering, språkideologier, språkets vitalitet

ISBN PDF 978-952-383-928-1

ISSN PDF

2490-0966

URN-adress <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-928-1>

Processes of linguistic assimilation, survival and renewal among the Sámi in Finland – Special report for the Truth and Reconciliation Commission Concerning the Sámi People

Publications of the Finnish Government 2025:55

Publisher Finnish Government

Author(s) Annika Pasanen

Language Finnish

Pages

75

Abstract

The report discusses the current situation and the future of the Sámi languages spoken in Finland. Inari, Skolt and North Sámi are spoken in communities that differ from one another in terms of size, distribution and history. Despite active language revitalisation efforts and language policy development, the language shift from Sámi to Finnish during the 20th century has a strong impact on the languages today. All of the Sámi languages spoken in Finland are endangered. Strengthening their vitality requires effective and sustainable language planning, which is not currently implemented in an optimal way. The report discusses the history of language shift in Sámi-speaking communities, exploring the phenomena affecting the current situation and the key factors contributing to the vitality of the languages. The discussion on topical phenomena highlights issues related to extensive changes in the Sámi languages, the communities that speak them and the attitudes of the communities towards these changes. Key factors for the future include the transmission of the languages in families, the vitality of the languages both in and outside the Sámi homeland, the need for more stable language planning, early childhood education and care, education, the future of the workforce and Sámi-language services, and the development of the North Sámi language in the different countries where it is spoken. The report concludes with proposals for language policy measures to increase the vitality of the Sámi languages.

Provision

This publication was produced as part of the work of the Government-appointed Truth and Reconciliation Commission Concerning the Sámi People. Its content is the responsibility of the author and does not necessarily represent the views of the Truth and Reconciliation Commission or the Government.

Keywords

Sámi languages, Inari Sámi, Skolt Sámi, North Sámi, language shift, language revitalisation, language policy, language planning, language ideologies, language vitality

ISBN PDF 978-952-383-928-1

ISSN PDF

2490-0966

URN address <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-928-1>

Sápmelaččaid gielalaš assimilašuvnna, ceavzima ja ođasmuvvama proseassat Suomas – Sierračielggadeapmi sámiid duohtavuolta- ja soabadankomišuvdnii

Stáhtaráđi almmustahttimat 2025:55

Almmustahtti

Stáhtaráđđi

Dahkki/t

Annika Pasanen

Giella

suomagiella

Siidomearri

75

Čoahkkáigeassu

Čielggadeapmi gieđahallá Suomas hubmojuvvon sámeielaid dálá dili ja boahhteáiggi. Anárašgiella, nuortalašgiella ja davvisámeigiella hubmojuvvojit servošiin, maid sturrodat, leavvanguovlu ja historjjálaš muttut spiekkasit nuppiineaset. 1900-logu ollodahkii dáhpáhuvvan giellamolsun sámeielas suomagillii váikkuha nannosit gielaid dálá dillái fuolakeahtá aktiivvalaš giellaealáskahttindoaimmain ja giellapolitihkalaš ovdáneamis. Buot Suomas hubmojuvvon sámeielat leat áitatvuložat. Daid ealasuoda nannen eaktuda beaktilis ja suvdilis giellaplánema, mii ii dálá dilis ollašuva ideála ládje. Čielggadeamis gieđahallojuvvojit sámeielat servošiid giellamolsunhistorjá, dálá dillái váikkuheaddji fenomenat ja guovddáš dahkkit, mat váikkuhit gielaid ealasuhtii. Áigeguovdilis fenomenain čalmustahttojuvvojit jearaldagat, mat laktásit sámeielaid ja daid hubmi servošiid viiddes nuppástussii ja servošiid doaladumiide dan guovdu. Boahhteáiggi dáfus guovddáš dahkkin gieđahallojuvvo sámeielaid sirdašuvvan bearrašiin, gielaid ealasuolta sámiid ruovttuguovllus ja dan olggobealde, stáđđáseappo giellaplánema dárbu go dál, árrabajásgeassin, oahpahus, bargofámu ja sámeielat bálvalusaid boahhteáigi ja davvisámeigela ovdáneapmi iešguđet stáhtaid guovlluin. Loahpas ovdanbuktojuvvojit giellapolitihkalaš vuogit, maiguin sáhtá lasihit sámeielaid ealasuoda.

Klausula

Dát almmustahttin lea ollašutton oassin barggus sámiid duohtavuoda- ja soabadankomišuvnna, man stáhtaráđđi lea ásahan. Almmustahttima sisdoalus vástida dieđu buvttadeaddji, iige deakstasisdoallu vealttakeahtá ovdas komišuvnna iige stáhtaráđi oainnu.

Áššesánit

Sámeielat, anárašgiella, nuortalašgiella, davvisámeigiella, giellamolsun, giellaealáskahttin, giellapolitihka, giellaplánen, giellaideologijjat, giela ealasuolta

ISBN PDF

978-952-383-928-1

ISSN PDF

2490-0966

Almmustahttima
čujuhús

<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-928-1>

Sämmilij kielälii assimilaatio, piergiittällâm já udâsmem proseseh Suomâst - Sierânâsčielgiittäs Sämmilij tuotâvuotâ- já sovâdättämkomission

Staatâräädi almostitme 2025:55

Almostittee

Staatâräädi

Rähtee/h

Annika Pasanen

Kielä

suomâkielä

Sijđomeeri

75

Čuákankiäsu

Čielgiittäs kiedâvuš Suomâst sarnum sâmikieläi tááláá tile já puátteevuotâ. Anarâškielä, nuorttälâškielä já orjälâškielä sárnoje siärvâduvâin, moi stuárudâh, lavdâm já historjâliih mudoh iärâneh nubijnis. 1900-lovo ääigi tabâhtum kielâmolsom sâmikielâst suomâkielân vaaikut korrâsâvt kieläi tááláá tilân aktiivlii kieläilâskittermtoimâst já kielâpooliitlii ovdânmist huolâhännáá. Puoh Suomâst sarnum sâmikielah láá uhkevuálásiih. Toi eellimvyeimi nanodem váátá pehtilis já pištevää kielâvuávám, mii tááláá tileest ij olášuu ideaallávt. Čielgiittäs kiedâvuš sâmikielâlij siärvâduvâi kielâmolsomhistorjá, tááláá tilân vaikutteijee almonijd sehe tagarijd tovdâduvâid, moh láá kuávdášliih kieläi eellimvuáimálâšvuotân. Äigikyevdilis almonijn uáinusân pajeduvvoje koččâmušah, moh lahtojeh sâmikieläi já taid sárnoo siärvâduvâi vijđes nubâstusân já siärvâduvâi jurdâččemvuovviid ton háarán. Puátteevuotâ uáinust kuávdáš tovdâdâhân kiedâvušsoje sâmikieläi sirdum perruin, kieläi eellimvuáimálâšvuotâ sämmilij päikkikuávlust já ton ulguubeln, stáđâsub kielâvuávám tárbu, arâšoddâdem, máttááttâs, pargovyeimi já sâmikielâlij palvâlusâi puátteevuotâ sehe orjälâškielä ovdânem jieškote-uv staatâi kuávlust. Loopâst ovdânpuáhtojeh kielâpooliitliih vjevih, moiguin sâmikieläi eellimvuáimálâšvuotâ puáhtá lasettid.

Klausuul

Taat almostittem lii olášuttum uáassin staatâräädi asättâm sämmilij tuotâvuotâ- já sovâdättämkomissio pargo. Almostittem sistuálust västid tiäđu pyevtitteijee, ijge tekstâsistuálu veltidhännáá oovdâst komissio ijge staatâräädi uáinu.

Äššisäänih

Sâmikielah, anarâškielä, nuorttälâškielä, orjälâškielä, kielâmolsom, kieläilâskitterm, kielâpolitiik, kielâvuávám, kielâideologiah, kieläi eellimvuáimálâšvuotâ

ISBN PDF

978-952-383-928-1

ISSN PDF

2490-0966

Almostittem čujottäs

<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-928-1>

Sä'mmlai kiöl'laž suddööttmööžž, pi'rggummuž da ođsmummuž prosee'ss Lää'ddjännmest – Pääđčiölgtoš sä'mmlai tuöttvuött- da suävadvuöttkomissioo'je

Riikksuävtööz čöđötoöz 2025:55

Čöđöteei

Riikksuävtöš

Raajji/Raaji
Kiöll

Annika Pasanen
lää'ddkiöll

Seiddmie'rr

75

Vuänös

Čiölgtoözžäst kiött'töölät Lää'ddjännmest mainstum sää'mkiöli änn'jözvue'jj da pue'ttiäi'j. Aanarsää'm-, nuörttsää'm- da tä'vvsää'mkiöliid mainstet öutstöözžin, kooi šorradvuött, leävvnemvuött da historiallaš määt't järne nuu'bbineez. 1900-läaggast šöddám kiöllvaajtös sää'mkiöläst lää'ddkiö'le vaaikat ravvsânji kiöli änn'jözvuákka aktiivlaž kiölljeälltemtoi'mmjummsäst da kiöllpoliittlaž ouddnummsäst huölkani. Puk Lää'ddjännmest mainstum sää'mkiöl lie vaarvuâla. Töi jie'llemviögg ravvummuš ooudald viökkšös da keäll'jeei kiöllplanummuž, kää'tt ij änn'jözvue'jjest tiöuddu pue'rmös nää'l mie'ldd. Čiölgtoözžäst kiött'töölät sää'mkiöllsaž öutstöözzi kiöllvaajtemhistoria, änn'jözvuákka vaaikteei eettmööžžid di kiöli jie'llemviökksažvuö'tte köskksaž tuejje'e'jid. Ääi'jpoddsaž eettmööžžin ou'dde kaaggât kööčmööžžid, kook öhtne sää'mkiöli da töid mainsteei öutstöözzi veiddsös mutsa da öutstöözzi fi'ttjöözžid tön ärra. Pue'ttiäi'j kiöččämkuu'limest köskksaž tuejje'e'jen kiött'töölät sää'mkiöli serddjummuž piärjin, kiöli jie'llemviökksažvuö'd sä'mmlai dommvuu'dest da tön äälpeä'l'inn, ouddpeämm, mä't'töözž, tuäjviögg da sää'mkiöllsaž kääžkööžzi pue'ttiäi'j, tä'vvsää'mkiöli ouddnummuž jee'res riikki vuu'dest di jäänab pööšši kiöllplanummuž taarb ko tän poodd lij. Looppâst e'tkkeeet kiöllpoliittlaž kuänstid sää'mkiöli jie'llemviökksažvuö'd lää'zztem diött.

Klausuul

Tät čöđötös lij vikkum čöđö pie'kken riikksuävtöözž šio'tteem sä'mmlai tuöttvuött- da suävadvuöttkomissio tuäj. Čöđötoözž siiskööžžäst va'sttad teäd puu't'teei, ij-ga te'kstsiskös vie'ltkani eettkäst komissio ij-ga riikksuävtöözž vuäinnmööžž.

Ä'sš-sää'n

Sää'mkiöl, aanarsää'mkiöll, nuörttsää'mkiöll, tä'vvsää'mkiöll, kiöllvaajtös, kiölljeälltummuš, kiöllpolitikk, kiöllplanummuš, kiöllideologia, kiöl jie'llemviökksažvuött

ISBN PDF

978-952-383-928-1

ISSN PDF

2490-0966

Čöđötoözž adrös <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-928-1>

Sisältö

Johdanto: selvityksen lähtökohdat ja tavoitteet	10
1 Historiallista ja kielisosiologista taustaa	12
1.1 Saamen kielet Suomessa	12
1.2 Kielenvaihto saamelaisyhteisöissä.....	15
1.3 Varhaiset edistysaskeleet saamen kielten hyväksi	18
2 Saamen kielten elvytys ja vahvistaminen	20
2.1 Saamen kieliä koskevan kielipolitiikan kehitys	20
2.2 Inarinsaamen kielen uusi alku.....	24
2.3 Koltansaamen kielen elvytys.....	27
2.4 Pohjoissaamenkielisten yhteisöjen moninaiset prosessit.....	30
3 Ajankohtaisia ilmiöitä saamelaisissa kieliyhteisöissä	35
3.1 Saamen kielten uudet puhujat.....	36
3.2 Kielien elvytys ja äidinkielisten puhujien tarpeet.....	39
3.3 Etnisesti ulkopuolisten rooli saamenkielisissä yhteisöissä.....	41
3.4 Asenteet kielen muutosta kohtaan.....	43
3.5 Monisaamenkielinen kommunikointi.....	45
4 Saamen kielet sulautumisen, selviytymisen ja uudistumisen ristiaallokossa: tulevaisuuden tarpeet	48
4.1 Saamen kielten siirtyminen kodeissa.....	48
4.2 Saamen kielten ja alueiden elinvoimaisuuden suhde	50
4.3 Saamen kielten tulevaisuus saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella.....	52
4.4 Kokonaisvaltaisen kielensuunnittelun vakiinnuttaminen	54
4.5 Saamenkielisen työvoiman ja palveluiden turvaaminen.....	58
4.6 Saamenkielisen varhaiskasvatuksen ja opetuksen tulevaisuus.....	60
4.7 Pohjoissaamen kielen yhtenäisyys ja eriytyminen kolmessa Pohjoismaassa	62
5 Saamen kielten elinvoimaisuuden vahvistaminen Suomessa: yhteenveto ja suositukset	64
Lähteet	67
Painetut ja digitaaliset lähteet.....	67
Painamattomat lähteet.....	75

JOHDANTO: SELVITYKSEN LÄHTÖKOHDAT JA TAVOITTEET

Tämän selvityksen tarkoituksena on käsitellä Suomessa puhuttujen saamen kielten nykytilannetta kielenvaihdon taustaa vasten, nykyisin meneillään olevan kielenelvytys- ja vahvistamistoimien näkökulmasta. Tarkoituksena on myös ennakoida tulevaisuuden kehitysnäkymiä saamenkielissä yhteisöissä ja esittää suosituksia kielitilanteen vahvistamiseksi. Kyseessä on saamelaisten totuus- ja sovintokomission tilaama selvitys, jonka on laatinut Saamelaisen korkeakoulun (Sámi allaskuvla / Sámi University of Applied Sciences) saamelaisen sosiolingvistiikan professori Annika Pasanen¹. Selvitys on luonteeltaan yleistajuinen katsaus, joka kuitenkin pohjautuu suurelta osin tutkittuun tietoon. Sitä varten ei ole kerätty erillistä aineistoa, vaan lähteinä käytetään mm. aiempia tutkimuksia ja raportteja saamen kielten tilanteesta, muita totuus- ja sovintokomissiolle laadittuja selvityksiä ja aihepiiriä koskevaa media-aineistoa.

Selvitys jakautuu viiteen lukuun. Ensimmäinen niistä hahmottelee selvitetävän aiheen historiallisen, yhteiskunnallisen ja kielisosiologisen taustan: millaisia Suomessa puhutut saamen kielet ja saamenkieliset yhteisöt ovat, miten kielet uhanalaistuivat ja millaisia olivat varhaiset askeleet kielten aseman kohentamiseksi. Toinen luku paneutuu saamen kielten elvytyksen ja vahvistamisen prosesseihin, joiden voi katsoa kääntäneen tilannetta merkittävästi positiivisempaan suuntaan 1990-luvulta alkaen. Näitä prosesseja tarkastellaan osin koko saamelaisväestön kannalta ja osin erikseen eri saamen kieliä käyttävien yhteisöjen osalta. Kolmannessa luvussa saamen kielten nykytilannetta käsitellään sellaisten ajankohtaisten ilmiöiden kautta, joihin liittyy erilaisia, joskus risteäviäkin kieli-ideologioita eli kielen liittyviä ajatuksia, arvoja ja periaatteita. Keskiöön nousee saamen kielten ja niitä käyttävien yhteisöjen muutos ja saamelaisyhteisöjen suhtautuminen tähän muutokseen. Neljäs luku luo katsauksen saamen kielten tulevaisuuden kannalta

1 Annika Pasanen on suomalainen suomalais-ugrialaisten kielten tutkija, joka on keskittynyt kielten yhteiskunnalliseen asemaan ja kielenelvytykseen. Hän on tutkinut mm. inarinsaamen kielen elvytysprosessia (Pasanen 2015 ja 2018a), saamelaisten kielellisiä oikeuksia (Pasanen 2016), saamen kielen asemaa perheissä (Pasanen / Saamelaiskäräjät 2020, Pasanen 2025b) ja saamen kielten oppimista aikuisiällä (mm. Pasanen 2018b, 2019, 2022, 2024 ja 2025a).

ratkaiseviin konkreettisiin kysymyksiin. Viidennessä luvussa esitetään yhteenvetoa selvityksestä ja suosituksia siitä, miten kielipolitiikkaa tulisi Suomessa kehittää saamen kieliä vahvistavaan suuntaan.

Muutamia terminologiaan liittyviä selvennyksiä on syytä tuoda esille heti alussa. Käytän sanaa "saamelaisyhteiskunta" kuvaamaan laajasti ymmärrettynä eri kieliryhmistä koostuvaa saamelaisväestöä ja sen järjestäytyntä toimintaa. "(Saamelais) yhteisö" puolestaan viittaa rajatumpaan ryhmään, joko paikalliseen tai useimmissa tapauksissa tietyn saamen kielen puhujaryhmään. Tämä selvitys on laadittu sosiolingvistiikan ja kielisosiologian näkökulmasta, mikä näkyy eräissä sanavalinnoissa. Saamen kielten "sosiolingvistinen tilanne" tai "kielisosiologinen tilanne" viittaa kielen tilanteeseen uhanalaisuuden ja elinvoimaisuuden taustaa vasten. Saamelaiset ovat neljän valtion alueella asuva alkuperäiskansa, jonka kielet näyttäytyvät sosiolingvistiikan ja kielisosiologian näkökulmasta vähemmistökielinä. Sellaisia termejä kuin "alkuperäiskansakieli" tai "alkuperäiskansan kieli" ei ole käytetty suomenkielisessä tutkimuksessa (toisin kuin termiä *Indigenous languages* jossain määrin englanninkielisessä tutkimuksessa), eikä "alkuperäiskieli" tule kysymykseen monitulkintaisuutensa vuoksi. Koska saamen kielet ovat kiistatta vähemmistöasemassa alueidensa valtakieliin nähden, niihin viitataan selvityksessä toisinaan termillä "vähemmistökieli".

1 Historiallista ja kielisosiologista taustaa

1.1 Saamen kielet Suomessa

Saamen kielet kuuluvat uralilaiseen kielikuntaan, jonka suuri yleisö tuntee yleensä paremmin kielikunnan toisen päähaaran nimen mukaan, suomalais-ugrilaisina kielinä. Suomalais-ugrilaisten kielten joukossa saamen kielten läheisimpiä sukukieliä ovat itämerensuomalaiset kielet, joista suurimmat ovat suomi, viro ja karjala. Saamen kielet on perinteisesti jaoteltu läntisiin ja itäisiin kieliin, ja Suomessa puhutuista kielistä pohjoissaame kuuluu läntiseen kieliryhmään, inarinsaame ja koltansaame puolestaan itäiseen.²

Nämä kolme saamen kieltä ovat puhuma-alueensa, kokonsa ja puhujayhteisöjensä historiallisen kehityksen suhteen hyvin erilaisia. Inarinsaamea on tunnettujen tietojen valossa aina puhuttu suunnilleen samalla alueella kuin nykyäänkin eli nykyisen Inarin kunnan järvi- ja jokiseuduilla. Inarinsaamen puhujamäärän ei uskota koskaan ylittäneen tuhatta henkeä. (Nikula 2024: 10.) Koltansaamen alkuperäinen puhuma-alue on ollut paljon nykyistä laajempi kattaen nykyisen Murmanskin alueen länsiosan ja Inarin koillisosan. Koltansaamelaiset ovat jakautuneet seitsemään siidaan, ja 1900-luvun tietojen perusteella myös heidän määränsä on jäänyt alle tuhat hengen. (Valtonen & Juutinen 2025: 14–15.) Inarin kuntaan suurin osa koltansaamelaisesta väestöstä asettui toisen maailmansodan jälkeen, kun Petsamon alue jouduttiin luovuttamaan Neuvostoliitolle. Pohjoissaamen kieltä on perinteisesti puhuttu nykyisen Suomen kunnista Enontekiön ja Utsjoen alueilla sekä Lounais- ja Länsi-Inarissa, kun taas Sodankylään ja suureen osaan Inaria pohjoissaamenkielistä väestöä on asettunut suuremmissa määrin lähinnä 1800-luvun lopulla.

Saamen kielten puhujamääristä ei ole tarkkaa ja luotettavaa tietoa. Saamelaiskäräjävaalien 2023 yhteydessä kerättyjen tietojen mukaan Suomen saamelaiskäräjävaaleissa äänioikeutettuja saamelaisia ja heidän alaikäisiä lapsiaan on 11 589, joista

2 Aiemmin nykyisen Suomen alueella on puhuttu myös muita saamen kieliä. Parhaiten tunnetaan keminsaameksi kutsuttu kielimuoto tai murreryhmä, joka kuului itäisiin saamelaiskieliin. Sammuneiden saamen kielten elvytystä tai rekonstruointia ovat ajaneet eräät yhdistykset ja yksityishenkilöt. Tähänastisten toimien perusteella ei kuitenkaan voi puhua keminsaamen kielen nykytilasta eikä ennakoida sen tulevaisuutta. Tämän vuoksi puhekielistä hävinneitä saamen kielimuotoja ei käsitellä tässä selvityksessä.

Suomessa asuu 10 911 (Saamelaiskäräjät 2024). Vuoden 2023 lopussa saame oli merkittynä äidinkielenä väestötietojärjestelmään 2 051 henkilöllä, mikä tarkoittaa 17,7 prosenttia saamelaisista. Vaikka lukumäärä on hienoisesti noussut viime vuosina, niin saamelaiskäräjien tilastoimien saamelaisten määrä on noussut enemmän, joten saamen kielen äidinkielenä ilmoittaneiden suhteellinen osuus saamelaisista on vähentynyt. (Eriksen ym. 2025: 12–13.)

Väestötietojen äidinkielenmerkintä ei kuitenkaan kerro luotettavasti saamenkielisten määrästä. Ongelmia, jotka liittyvät saamen kielen merkitsemiseen äidinkielenä on käsitelty useissa yhteyksissä (mm. Arola 2021: 12–13). Monien saamenkielisten äidinkielenä on eri syistä merkitty suomi, ja on lähtökohtaisesti ongelmallista pakottaa kaksi- ja monikieliset valitsemaan yksi virallinen äidinkieli. Saamen kieltä puhutaan lisäksi tällä hetkellä paljolti myös muista kuin perinteisesti ymmärretyn äidinkielenä lähtökohdista. Monet saamenkieliset ovat oppineet kielen kodin ulkopuolella, usein vasta aikuisena, ja saamen kielillä on myös kasvava määrä puhujia, jotka eivät ole saamelaisia (ks. alaluvut 3.1 ja 3.3). Saamelaiskäräjien mukaan pohjoissaamen puhujia on Suomessa noin 2 000, koltansaamen puhujia noin 300 ja inarinsaamen puhujia 300–400 (Saamelaiskäräjät: Saamelaiset ja saamen kielet), mutta arviot ovat pysyneet pitkään samoina ja perustuvat kaikiin lähinnä aiempiin arvioihin. Kaiken kaikkiaan selkeää tilannekuvaa saamen kielten puhujamäärästä ja käytöstä on vaikea muodostaa, koska niitä koskeva ajantasainen perustutkimus puuttuu.

Selvää on kuitenkin se, että kaikki kolme Suomessa puhuttua saamen kieltä ovat uhanalaisia kieliä. Niiden uhanalaistumisprosessia luonnehtii se, että negatiivinen kehitys ei ole vaikuttanut niin merkittävästi kielen puhujamäärään kuin käyttöympäristöihin, sosiaaliseen arvostukseen ja kielen siirtymiseen sukupolvelta toiselle. Kyseessä on siis erityyppinen kielenvaihtoprosessi kuin monissa muissa maailman alkuperäiskansa- ja vähemmistöyhteisöissä, joissa kokonaisia kansoja ja samalla heidän kielensä on saatettu tuhota väkivaltaisen kolonisaatiopolitiikan kautta. Yhteiskunnalliset, sosiaaliset ja poliittiset tekijät ovat aiheuttaneet kuitenkin kaikkien kolmen saamen kielen vakavan uhanalaistumisen, jonka vaikutukset tuntuvat koko saamelaisyhteiskunnassa vahvasti edelleen.

Saamen kielet elävät tällä hetkellä erittäin monenlaisissa oloissa, erilaisten puhujien käytössä ja erilaisissa käyttöympäristöissä. Inarinsaamen ja koltansaamen kielten uhanalaistuminen eteni 1900-luvun jälkipuoliskolla niin pitkälle, että tarvittiin radiokaaleja kielenelvytystoimia suunnan kääntämiseksi. Koska saamen kielestä näissä yhteisöissä oli hyvää vauhtia tulossa vanhusten kieli, oli panostettava kielitaidon kasvattamiseen ja uusien puhujien tuottamiseen. Oli kasvatettava uusi kielenpuhujien sukupolvi ja tarjottava aikuisväestölle mahdollisuus oppia tehokkaasti

saamen kieltä. Kielipesän, omakielisen kouluopetuksen ja aikuisten intensiivisen kielikoulutuksen luoma muutos kielitilanteessa on ollut molemmissa yhteisöissä radikaali. Tällä hetkellä esimerkiksi lähes kaikki ne, jotka työskentelevät inarin- tai koltansaamen kielellä ja/tai siirtävät kieltä kotona omille lapsilleen, ovat saamen kielen uusia puhujia (ks. 3.1). Perheissä kasvaa lapsia, joiden kotikielenä on inarin- tai koltansaame ja jotka saavat saamenkielistä varhaiskasvatusta kielipesässä ja sen jälkeen saamenkielistä kouluopetusta. Monien näidenkin lasten kielitilanne on silti hauras, koska suomen kielen paine on vahva kieliyhteisön pienuuden ja kielenkäyttömahdollisuuksien rajallisuuden takia.

Pohjoissaamenkielisen väestön parissa tilanne on ollut osittain toisenlainen. Kieli on siirtynyt katkeamatta monissa suvuissa, vaikka kielenvaihtoa on tapahtunut jopa vahvimmillä pohjoissaamenkielisillä alueilla. Toisaalta esimerkiksi Vuotsossa pohjoissaamen tilanne ja tarpeet ovat muistuttaneet hyvin paljon edellä kuvattuja inarin- ja koltansaamen tapauksia. Yhteisöllisen aktiivisuuden ja mm. varhaiskasvatuksen ja kouluopetuksen kautta myös pohjoissaamenkielisten kielenvaihtoa suomeen on saatu monin paikoin käännettyä.

1990-luvulla käynnistyneen poliittisen kehityksen seurauksena saamen kielet ovat nykyisin Suomessa jossain määrin virallisia kieliä, joita tuetaan yhteiskunnassa monin tavoin. Yhteiskunnan tuki, yhteisöllinen työ kielten vahvistamiseksi ja yksilöiden valinnat saamen kielen hyväksi ovat johtaneet merkittävään muutokseen, jonka kautta saamen kielten virallinen asema, sosiaalinen arvostus ja käyttömahdollisuudet ovat lisääntyneet. Saamen kielistä on tietoisesti kehitetty modernissa yhteiskunnassa käyttökelpoisia kieliä, joilla on vahva jalansija sellaisten olennaisten yhteiskunnallisten osa-alueiden kuin koulutuksen, hallinnon ja median aloilla. Positiivinen kehitys on ulottunut myös sosiaalisiin verkostoihin ja perheisiin. Samaan aikaan kuitenkin tapahtuu myös saamen kielten kannalta negatiivista kehitystä. Monissa suvuissa kielellinen assimilaatio jatkuu, poismuutto kotiseutualueelta ei ole loppunut, perinteisten elinkeinojen harjoittaminen vaikeutuu mm. ilmastonmuutoksen myötä ja sukupolvien kierrossa vahvasti saamenkielisinä kasvaneiden joukko vähenee. Kielenelvytystoimet eivät tarkoita kielellisen sulautumisen loppua, eivätkä ne myöskään voi kokonaan korjata kielenvaihdon tuottamaa vahinkoa kieliyhteisöissä. Olennaista onkin pyrkiä ymmärtämään saamen kielten tämänhetkisen tilanteen kirjavuutta ja monenlaisia, myös vastakkaisia kehityskulkuja. Saamenkielisten yhteisöjen ja yksilöiden tilanteiden ja tarpeiden diversiteetistä tähän selvitukseen mahtuu luonnollisesti vain pieni osa.

1.2 Kielenvaihto saamelaisyhteisöissä

Inarin-, koltan- ja pohjoissaamenkielisen väestön kokema kielenvaihto on ollut luonteeltaan osin yhteneväistä, osin taas eri kielten uhanalaistumiseen liittyy omia erityispiirteitään. Kaikkia ryhmiä koskettaneita syitä kielenvaihdon taustalla ovat valtionrajojen muutokset ja sulkemiset, suomalainen koululaitos ja toinen maailmansota kaikkine seurauksineen. Yhteisiä tekijöitä ovat niin ikään monet sellaiset koko valtiota tai pikemminkin koko maailmaa koskevat prosessit kuin yhteiskunnallinen modernisaatio, elinkeinorakenteen muutos, väestön keskittyminen ja kaupungistuminen.

Pohjoissaamenkielisen väestön kielioloja kielenvaihto on muovannut kielen laajalla puhuma-alueella hyvin eri tavoin. Suomen puolella kielenvaihtoa pohjoissaamen kielestä suomeen on dokumentoitu kattavimmin nykyisen kotiseutualueen eteläisimpien kylien, Vuotson seudun osalta, 1800-luvun lopulla alueelle asettuneiden porosaamelaisten sukujen parissa. Väitöstutkimuksessaan Marjut Aikio (1988) paneutui seudun viiden saamelaiskylän kielenvaihtoon sosiaalisissa verkostoissa ja sukupolvittain vuosikymmenten 1910–1980 aikana. Hän kuvaa dramaattista ja lyhyessä ajassa tapahtunutta muutosta, jonka seurauksena pohjoissaamen kieli oli 1980-luvulle tultaessa pitkälti vaihtunut suomeen. Kielenvaihto on ollut alueella vain yksi saamelaisten elämää mullistaneista muutoksista. Toinen maailmansota kaikkine seurauksineen, laajat metsänhakuut ja erityisesti Lokan ja Porttipahdan tekojärvien rakentaminen 1960-luvulla ja myöhemmin niitä yhdistävän Vuotson kanavan rakentaminen rikkoivat yhteisöjä monella tapaa. Kuten tavallista, myös suomenkielisen koululaitoksen vaikutus saamen kielen elinvoimaisuuteen oli alueella tuhoisa. Aikion mukaan vuoden 1945 jälkeen syntyneet vuotsolaiset kasvoivat yksikielisiksi suomen kielen käyttäjiksi, eikä poronhoito, jota yleisesti pidetään kieltä säilyttävänä tekijänä, ole estänyt kielenvaihtokehitystä (Aikio 1988: 77, 314–315). Aikion väitöstutkimuksen ilmestymisen aikaan, 1980-luvun lopulla, jonkinlaisia merkkejä etnisestä elpymisestä oli Vuotson alueellakin nähtävissä, mutta kielitilanteeseen se ei ollut vielä ehtinyt vaikuttaa. Toisin oli pohjoissaamenkielisten porosaamelaisten asuttamissa Lisman ja Nunnasen kylissä, joiden kielitilannetta Aikio niin ikään on tutkinut: 1970-luvulla alkanut saamelaisliikehdintä pysäytti niissä alkaneen kielenvaihtokehityksen ja johti kielitilanteen vahvistumiseen (Aikio 1988: 316). Enontekiölläkin saamen kielen uhanalaistuminen oli ehtinyt 70-luvun loppupuolella niin pitkälle, että kunnan antamien tietojen mukaan saamenkielisen opetuksen aloittaminen oli mahdotonta oppilaiden heikon saamen kielen taidon takia. Kielenopetus sen sijaan vakinaistettiin 1978, ja sen toivottiin kohentavan tilannetta. (Lassila 2014: 247.)

Torkel Rasmussenin väitöstutkimuksessa (2013) saamen kielen tilanteesta Tenon kunnassa ja Utsjoella kuvataan lyhyesti pohjoissaamen kielen uhanalaistumista Utsjoen alueella aiheeseen perehtyneiden muiden tutkijoiden työn valossa. Monien tutkimusten ja selvitysten mukaan saamen kielen siirtyminen oli vähentynyt myös Utsjoen kunnan alueella dramaattisesti niin, että 1970–80-luvulla syntyneille lapsille puhuttiin yleisesti suomea myös saamenkielisten vanhempien perheissä, etenkin Utsjokisuussa ja Nuorgamissa, mutta myös Karigasniemellä. 1990-luvulla tilanne alkoi kääntyä saamen kielen hyväksi. (Rasmussen 2013: 98–99 ja siinä mainittu kirjallisuus.)

Suomen saamelaisryhmistä inarinsaamelaiset ovat tunnetun historian valossa eläneet aina suunnilleen samoilla alueilla, nykyisen Inarin kunnan järvi- ja jokiseuduilla. Elinkeinopohjan ovat muodostaneet kalastus, metsästys, keräily ja pienimuotoinen karjan- ja poronhoito. Inari on ollut monenlaisten väestöryhmien ja kulkijoiden vilkas risteyspaikka ja pitkään monikielinen alue. Koillisessa Varangin alueella on kuljettu kalastamassa, ja pohjoissaamenkielisten ja kolttasaamelaisten kanssa on oltu tekemisissä poronhoidon ja väärtikulttuurin kautta. Inarinsaamelaisten kielioloja ovat luonnehtineet varhaiset kontaktit useisiin eri kulttuuri- ja kieliryhmiin, ympäröivien saamen kielten oppiminen inarinsaamen ohella, monilla alueilla melko varhainen suomen kielen vaikutus ja kaikesta tästä huolimatta oman kielen säilyminen elinvoimaisena kaikkien ikäluokkien arkikielenä monin paikoin toiseen maailmansotaan saakka. Kaisu Nikula (2024: 79) puhuu inarinsaamelaisten monikulttuurisesta sopuisuudesta, joustavasta navigoinnista eri kielten ja väestöryhmien parissa, joka näyttäytyy inarinsaamelaisen väestön luonteenomaisena erityispiirteenä. Sama sopeutuvaisuus on eri aikakausina sekä mahdollistanut laajan kielenvaihdon saamasta suomeen että toiminut kantavana voimana kielenelvytyksessä (Pasanen 2015: 365–366).

Inarinsaamen kielen uhanalaistumiseen johtaneita syitä voi nähdä pitkällä historiassa, ja niitä on kuvattu kattavasti Nikulan (2024) selvityksessä inarinsaamelaisen kulttuurin elinvoimasta. Suomen kielen vaikutus inarilaisten elämään alkoi luterilaisen kirkon aktivoituessa alueella 1600-luvulla, suomalaisen uudisasutuksen myötä 1700-luvulla ja sen vilkastuessa merkittävästi 1800-luvun lopulla. Samoihin aikoihin uutta pohjoissaamenkielistä väestöä asettui inarinsaamelaisten alueille ja heidän mukanaan suurporonhoito juurtui Inariin. Perinteisesti tärkeä peuranpyynti loppui 1800-luvun lopulla peurakannan hupettua, siirryttyä muualle ja sulaututtua porotokkiin, ja samalla perinteinen inarinsaamelainen elinkeinopohja alkoi muuttua. Muutoksista huolimatta inarinsaame kuitenkin säilyi Inarin alueen pääkielenä 1900-luvun alkuun asti. Selkeä käänne kielen uhanalaistumisen suuntaan oli koululaitoksen saapuminen Inariin; ensimmäinen kansakoulu asuntoloineen rakennettiin Inarin kirkonkylään 1902. Vaihteittain vanha kiertokoulujärjestelmä korvautui

kyliin rakennetuilla kansakouluilla ja asuntoloilla. Myös espanjantaudin aiheuttama väestökato Inarin alueella vaikutti kielen uhanalaistumiseen. (Nikula 2024: 16–17, 19–20, 28, 53, 94–95.)

Toinen maailmansota oli inarinsaamelaisille vedenjakaja, jonka jälkeen kielen uhanalaistuminen kiihtyi. Syksyllä 1944 Inarin väestö evakuoitiin Lapin sodan jaloista pääosin Ylivieskaan. Evakkotalvi oli monille ensimmäinen syvälinen kontakti suomalaiseseen kulttuuriin ja suomen kieleen, ja keuhkoissa elinoloissa etenkin saamelaisten evakkojen parissa kuolleisuus oli suurta. Kotiin Inariin suurin osa pääsi palaamaan kesäksi 1945, jolloin edessä oli ankara jälleenrakennus. Jo vuonna 1948 Inarin rakennusten määrä oli ylittänyt sotaa edeltävän tason. (Nikula 2024: 34–35.) Sodanjälkeisessä Inarissa moni asia oli muuttunut, mukaan lukien kielenvalinta perheissä. Ensimmäisiä huolestuneita puheenvuoroja inarinsaamen kielen tilasta esitettiin lehtikirjoittelussa jo 40-luvun puolella, mutta laajempaa vastarintaa suomen kielen kasvava asema ei inarinsaamelaisien parissa aiheuttanut. Inarinsaame hiipui useiden vuosikymmenten ajan ilman suurempaa huomiota, kunnes 1986 tilanne oli edennyt siihen pisteeseen, että sen pelastamiseksi perustettiin kokonainen yhdistys, Anaráškielâ servi ry.

Koltansaamen kielen uhanalaistumiskehitystä on kuvattu seikkaperäisesti Valtosen ja Juutisen (2025) selvityksessä kolttasaamelaisten kieli- ja koulutusoloista. Heidän mukaansa saame pysyi kolttasaamelaisten vahvana yhteisöllisenä kielenä 1920-luvulle saakka. Kolttasaamelaisten laajalti tunnettu monikielisyys oli luonteeltaan täydentävää ja vahvistavaa eikä uhannut oman kielen asemaa; venäjän kielen asema koulun kielenä ei rapauttanut kielen asemaa kotikielenä. Vähitellen uudisasutuksen lisääntyminen alkoi muuttaa alueiden kielellisiä suhteita ja heikentää koltansaamen käyttöä ja arvostusta. Varsinainen kienvaihto alkoi ensimmäisenä Norjassa Näättämön ja Paatsjoen siidoissa norjankielisen koulun ja oppivelvollisuuden myötä vuodesta 1905 alkaen. (Valtonen & Juutinen 2025: 22–23.) Suomen vallan aika Petsamossa oli kolttasaamelaisille jo selkeän sulauttamispolitiikan aikaa. Lapset joutuivat pitkiksi ajoiksi asuntoloihin ja köyhemmiltä alueilta myös lastenkotiin, ja molemmissa heitä kasvatettiin suomalaisten arvojen mukaan ja suomen kielellä. Samaan aikaan Neuvostoliitossa poliittinen ilmapiiri saamen kieliä kohtaan vaihteli näennäisestä tuesta Stalinin valtakauden raakaan sortopolitiikkaan. Norjassa kienvaihto oli jo ennen toista maailmansotaa täydessä vauhdissa. Tyypillisesti se tapahtui vaiheittain, ensin koltansaamesta suomeen tai kveeniin ja sitten norjaan. (Valtonen & Juutinen 2025: 30–31.)

Sota mullisti Petsamon ja Suonikylän saamelaisten elämän täydellisesti. Suurin osa kolttasaamelaisista päätyi evakon ja väliaikaisten asumusten kautta heille Inarin kunnassa osoitettuihin kyliin. Vahvimmin saamenkielisestä Suonikylästä

väestö asutettiin Sevettijärvelle, jossa koltansaame pysyi suomalaisesta koulujärjestelmästä ja asuntolaelämästä huolimatta yhteisössä kaikenikäisten kielenä pitkälle 1970-luvulle saakka. Sen sijaan Nellimin ja Keväjärven alueille asutettujen Paatsjoen ja Petsamon koltasaamelaisten kieli alkoi uusilla asuinpaikoilla vaihtua suomeen hyvin pian. Norjan ja Venäjän puolella koltansaamen kieli hiipui sotien jälkeen kaikessa hiljaisuudessa ja vailla huomiota. (Valtonen & Juutinen 2025: 38.)

1.3 Varhaiset edistysaskeleet saamen kielten hyväksi

Toisen maailmansodan jälkeen useissa valtioissa ja kansainvälisissä elimissä alettiin kiinnittää vähitellen enemmän huomiota alkuperäiskansojen ja vähemmistöjen tilanteeseen. Osana tätä kehitystä nousi esille myös vähemmistöasemassa olevien kielten tukemisen tarve. YK:n ihmisoikeuksien julistus vuodelta 1948 oli askel eteenpäin, vaikkakin kielet mainitaan siinä ainoastaan yhtenä tekijänä, jonka perusteella ketään ei tule syrjiä (Yhdistyneet kansakunnat 1948). Samanlainen maininta kielistä sisältyy vuoden 1960 Unescon yleissopimukseen syrjinnän kiellosta opetuksessa (UNESCO 1960), jonka Suomi ratifioi vuonna 1971 (SopS 59/1971). Varsinaisia kielilisiä oikeuksia alettiin kansainvälisellä tasolla ajaa lähinnä 1990-luvulla.

Ensimmäiset järjestäytyneet pyrkimykset saamelaisten kieliolojen kohentamiseksi nousivat Suomessa esille Lapin Sivistysseura -nimisessä yhdistyksessä, joka perustettiin 1932. Kyseessä ei ollut varsinainen saamelaisjärjestö, vaan toimijat olivat suomalaisia, akateemisia ”lapinystäviä” (Lehtola 2012). Irja Seurujärvi-Kari huomauttaakin (2012: 43), että saamelaisliikkeestä voi käsitteenä puhua vasta, kun aktiiviseen rooliin nousivat akateemiset saamelaiset ja toisaalta kun rajat ylittävä yhteistoiminta vahvistui. Lapin Sivistysseuran aktiivien tavoitteena oli esimerkiksi lisätä saamenkielistä julkaisutoimintaa ja saamen kielen opetusta. Saamen kielen asemasta koululaitoksessa oli Suomessa käyty kriittistäkin keskustelua jo 1920-luvulta alkaen, jolloin monet yksittäiset suomalaiset virkamiehet, kirkonmiehet ja poliitikot toivat esille saamen kielen poljetun aseman kouluopetuksessa ja vaativat Suomen valtiota tarjoamaan saamelaislapsille opetusta saamen kielessä ja/ tai saamen kielellä. Tällaisiin vaatimuksiin ei valtion taholta tullut vastakaikua vielä vuosikymmeniin. Saamen kielen tai saamenkieliseen opetukseen epäilevästi suhtautuvien näkökannoissa kuvastui ajatus siitä, että useamman kielen oppiminen samanaikaisesti olisi riski lapsen kehitykselle ja että vahva kielitaito suomen kielessä oli saamelaisten parhaaksi (Lehtola 2012; Lehtola 2025: 76–84).

Suomen saamelaisten oman järjestäytymisen voi katsoa alkaneen Samii Litto -järjestön perustamisesta, joka tapahtui evakkotalvena 1945 Alavieskassa. Yhdistyksen tavoite oli saamelaisten aseman ja saamelaiskulttuurin kohentaminen, ja sen piirissä

käynnistyi myös monia kielenelvytykseksi määriteltäviä toimia. Yhdistys oli mukana käynnistämässä saamenkielistä radiotoimintaa, se toimi Saamelas-lehden (sittemmin "Sápmelaš") julkaisijana Lapin Sivistysseuran ohella, vaikutti Saamelaisten kristillisen kansanopiston syntymiseen ja ajoi saamen kieltä viralliseksi opetuskieleksi. (Saamelaiskulttuurin ensyklopedia / Jomppanen.) Verrattuna Norjan ja Ruotsin saamelaisten liikehdintään saamelaisten järjestäytyminen alkoi Suomen puolella myöhemmin ja vähemmän radikaalina. Lehtola on tulkinnut tämän johtuvan Suomen valtion politiikasta, jossa saamelaisten sulauttaminen ei ollut samalla lailla ilmeinen tavoite kuin Norjassa, eikä saamelaisten asuttamiin maihin kohdistunut yhtä laajoja riistotoimia kuin esimerkiksi kaivosteollisuuden muodossa Ruotsin saamelaisalueilla (Lehtola 2012).

Yhteiskunnallinen keskustelu saamelaisten kielitilanteesta ja tarpeista lisääntyi pian sotien jälkeen. Lehtola kuvaa (2025: 67–84) tätä keskustelua ja sen vähittäistä vaikutusta saamen kieliä koskevaan päätöksentekoon. Valtioneuvoston päätöksellä aloitti vuonna 1949 toimintansa saamelaisasian komitea, jonka oli määrä suunnitella toimenpiteitä saamelaisten taloudellisten ja sivistyksellisten olojen kohentamiseksi ja jonka jäsenistä puolet oli saamelaisia. Komitea julkaisi vuonna 1952 mietinnön, jossa se mm. määritteli saamelaisalueen suunnilleen nykyisenkaltaisella rajauksella, vaati uudisasutuksen rajoittamista saamelaisalueella ja ehdotti erityisen rahaston perustamista saamelaisasioiden edistämiseen. (Lehtola 2025: 71–72.) Komiteasta huolimatta poliittista keskustelua saamelaisasioista käytiin kuitenkin lähinnä yksilötasolla ja paikallisesti: Suomen valtiopäiväasiakirjoissa ei saamelaisia tai lappalaisia koskevia aloitteita näy, poikkeuksena vain Saamelaisten kristillisen kansanopiston perustamista koskevat prosessit. Suomen valtiolla ei vaikuta lainkaan olleen valtiolista saamelaispolitiikkaa vielä 1950–60-luvuilla. (Lehtola 2025: 85, 92.)

2 Saamen kielten elvytys ja vahvistaminen

Tässä luvussa luodaan katsaus saamen kieliä elvyttävään ja vahvistavaan toimintaan, jonka Suomen oloissa voi katsoa alkaneen 1970-luvulla ja johtaneen merkittävämpiin kielten elinvoimaisuuden muutoksiin 1990-luvulta alkaen. Aluksi tarkastellaan saamelaisten kielitilanteeseen vaikuttavan lainsäädännön ja laajemmin ottaen Suomen valtion tason kielipolitiikan kehitystä. Sen jälkeen kehitystä kuvataan kunkin kolmen saamen kielen osalta erikseen.

2.1 Saamen kieliä koskevan kielipolitiikan kehitys

Saamen kieliä koskevassa kielipolitiikassa on monia eri tasoja ja toimijoita. Suomen valtion rooli ja vastuu kielipolitiikan suunnittelijana, toteuttajana ja rahoittajana on tietenkin ensisijainen, mutta saamelaiskäräjälain (Laki saamelaiskäräjistä 974/1995) nojalla saamelaisten kieliasioden päävastuu on saamelaiskäräjillä. Lisäksi kielipolitiikan toimijoina on nähtävä esimerkiksi yliopistot, erityisesti Oulun yliopiston Giellagas-instituutti, saamen kielten ammatti- ja resurssikeskus Sámi Giellagáldu, saamelaisten kotiseutualueen kunnat ja saamelaisyhdistykset.

Sodanjälkeisessä historiassa merkittävä edistysaskel Suomen saamelaisten asioiden edistämiseksi oli saamelaiskomitean perustaminen vuonna 1971. Komiteaa johti Lapin maaherra, ja siinä oli edustajia eri puolilta saamelaisaluetta. Kaksivuotisen työskentelyn jatkoksi perustettiin vuonna 1973 saamelaisvaltuuskunta (saP *Sámi Parlameanta*), nykyisiä saamelaiskäräjiä edeltävä elin. 70-luvulla saamelaisasiat alkoivat nousta yhä enemmän esille eduskunnan ja hallituksen keskusteluissa ja esityksissä. Kaksi aihealuetta korostui tärkeimpinä saamelaiskomitean mietinnössä, jossa saamelaisvaltuuskunnan perustamista esitettiin ja jossa sen toimintakenttä hahmoteltiin: maa- ja kieliasiat. Tavoitteena oli saada saamen kielelle virallinen asema, vahvistaa saamelaisalueen kaksikielisyyttä ja turvata saamelaisille oikeudet käyttää kieltään virallisissa yhteyksissä. (Lehtola 2025: 85–100, 124.)

Tässä onnistuttiinkin, vaikkei aivan hetkessä. Laki saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa (516/1991) hyväksyttiin 1991 ja tuli voimaan 1992. Lehtola (2025: 124–131) kuvaa seikkaperäisesti kielilain syntyprosessia, mm. saamelaisten ja valtion eriäviä tavoitteita lain suhteen. Saamelaisvaltuuskunta halusi luoda lain, joka

velvoittaisi viranomaisia ja takaisi saamelaisille selkeitä parannuksia oman kielen käyttömahdollisuuksiin virallisissa yhteyksissä. Valtion tasolla puolestaan oltiin haluttomia kajoamaan perustuslakiin, joten oli mahdoton ajatus, että saamen kieli olisi saanut saamelaisalueella vastaavanlaisen vahvan aseman kuin ruotsin kieli ruotsinkielisissä ja kaksikielisissä kunnissa. Viranomaisilta ei haluttu laissa vaatia saamen kielen taitoa vaan saamenkielisten palveluiden järjestäminen päädyttiin jättämään palveluntarjoajien hyvän tahdon ja tulkkauksen varaan.

Seuraava merkittävä lainsäädännöllinen muutos, joka pitkällä tähtäimellä mullisti saamen kielten tilannetta, oli se, kun laki saamelaiskäräjistä (974/1995) tuli voimaan vuonna 1996. Lain nojalla saamelaiskäräjien tehtäväksi tuli hallinnoida saamelaisille kotiseutualueellaan kuuluvaa omaa kieltään ja kulttuuriaan koskevaa itsehallintoa. 1990-luvun lopulla uudistettiin Suomen perusopetuslaki, jonka sisältämä muotoilu koulun opetuskielestä on muotoutunut keskeiseksi työkaluksi saamenkielisen opetuksen kehittämisessä. Lain 10 pykälän mukaan *”Saamelaisten kotiseutualueella asuvien saamen kieltä osaavien oppilaiden opetus tulee antaa pääosin saamen kielellä”* (Perusopetuslaki 628/1998).

Suomi on sitoutunut useisiin kansainvälisiin sopimuksiin, jotka säätelevät valtiollista kielipolitiikkaa ja siten myös saamen kielten tukemista. Näistä tärkeimmät ovat kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus ja alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja (Ulkoministeriö). Molemmat tulivat Suomessa voimaan vuonna 1998. Sopimukset edellyttävät niihin sitoutuneilta mailta säännöllistä raportointia siitä, miten sopimusten piiriin kuuluvia kielipoliittisia velvoitteita on valtiossa edistetty. Sopimusten toteuttamista seuraavat asiantuntijakomiteat ja Euroopan neuvoston ministerikomitea antavat määräaikaissopimusten pohjalta suosituksia valtioille. Suomen viimeisimmän alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan määräaikaissopimuksen johdosta Suomea kehoitettiin ryhtymään pikaisiin toimiin kolmen saamen kielen opetuksen tehostamiseksi myös saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella (Committee of Ministers 9.10.2024). Erityisesti mainittiin saamen kielten kielipesien ja aikuisopetuksen pysyvän rahoituksen tarve.

Lakia saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa ryhdyttiin uudistamaan samassa yhteydessä, kun Suomen yleistä kielilakia uudistettiin. Saamen kielilaki (1086/2003) tuli voimaan vuonna 2004. Tällä kertaa laista saatiin periaatteessa palveluntarjoajia selkeämmin velvoittava: viranomaisten velvollisuus on tarjota saamenkielistä palvelua ilman, että asiakas erikseen vaatii sitä, ja palveluista on myös aktiivisesti tiedotettava. Saamen kielilain toteuttamisessa on kuitenkin jatkuvasti suuria vaikeuksia, kuten mm. oikeusministeriön neljän vuoden välein tilaamat saamebarometriselvitykset osoittavat (Pasanen 2016; Arola 2021; Eriksen ym. 2025).

Vuonna 2014 valtioneuvosto hyväksyi periaatepäätöksen toimenpideohjelmasta, jonka tavoitteena on koltansaamen, inarinsaamen ja pohjoissaamen elvyttäminen. Itse ohjelma oli valmistunut työryhmätyöskentelyn kautta jo paria vuotta aiemmin. Se sisältää 30 toimenpide-ehdotusta, joilla tähdätään saamen kielten tilanteen vahvistamiseen ja kielenelvytykselle suunnatun rahoituksen lisäämiseen. Mukana on mm. ehdotuksia saamen kielen opetuksen lisäämiseksi, saamenkielisen mediatarjonnan kasvattamiseksi ja koltansaamen kielen ja kulttuurin tukemiseksi erityistoimin. Valtioneuvoston periaatepäätöksessä tavoitteista hyväksyttiin 21. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2012; Opetus- ja kulttuuriministeriö 3.7.2014). Saamen kielten elvytysohjelmaa on kritisoitu erityisesti siitä, että tarpeellisten toimenpiteiden rahoitus- ja vastuukysymykset jäivät periaatepäätöksessä aivan liian yleisluontoisiksi. Uusia resursseja tai lisäresursseja jo aiemmin käynnistettyjen toimenpiteiden toteuttamiseen ei elvytysohjelman pohjalta ole lopultakaan juuri valtiolta liennyt.

Saamen kieliä koskevan lainsäädännön yksi pääongelmista on se, että Suomen saamelaiden maantieteellinen jakautuminen heijastuu siihen varsin heikosti. Saamelaiden kielellisiä oikeuksia koskevista laeista saamen kielilaki (1083/2023) koskee saamelaiden kotiseutualueen kuntia, alueellisista viranomaisista niitä, joiden alueelle ko. kunnat kuuluvat, ja lisäksi erinäisiä valtion viranomaisia koko maassa. Viimeksi mainituista suurimmalla osalla on kuitenkin hyvin vähän merkitystä kansalaisten arjessa.

Varhaiskasvatustilanne (540/2018) on siinä mielessä poikkeuksellinen laki saamelaiden kielellisten oikeuksien kannalta, että se takaa oikeuden saamenkieliseen varhaiskasvatukseen koko Suomessa niille lapsille, joilla saame on äidinkielenä. Kielenelvytyksen tarvetta Suomen lainsäädännössä sen sijaan ei huomioida, sillä kielipesätoiminnalla ei ole virallista asemaa sen paremmin kotiseutualueella kuin sen ulkopuolellakaan. Saamelaista varhaiskasvatusta järjestetään kotiseutualueen ulkopuolella Helsingissä, Oulussa, Rovaniemellä ja Sodankylässä. Muodollisesti osa ryhmistä on kielipesiä ja osa äidinkielisille suunnattuja, mutta käytännössä lapsiryhmät ovat kielellisesti hyvin heterogeenisiä ja samassa ryhmässä on yleensä lapsia hyvin erilaisista kielitaustoista. Neljän em. paikkakunnan lisäksi saamelaisia asuu yli 200 muussa Suomen kunnassa. Siihen nähden on hämmästyttävää, että julkisuudessa ei ole juurikaan käsitelty näissä muissa kunnissa asuvien saamelaislasten varhaiskasvatustilannetta. Eikö muissa yli 200 kunnassa ole äidinkielenään saamea puhuvia lapsia? Eikö heille ole tarvittu varhaiskasvatusta tai eikö heille ole toivottu saamenkielistä varhaiskasvatusta? Vai onko kyse siitä, että sellaista ei ole järjestetty heille lain velvoitteesta huolimatta?

Kielipesä / Kielâpiervâl / Kiöllpie'ss / Giellabeassi

- Alle kouluikäisille lapsille tarkoitettu varhainen, täydellinen kielikylpy uhanalaisella kielellä
- Maailmanlaajuinen kielenelvytysmuoto, käytetty mm. maorikielen, havaijin kielen ja karjalan kielen elvytyksessä
- Kielipesän tärkein kielellinen periaate on, että lapsille puhutaan alusta saakka ainoastaan kielipesän kohdekieltä, ei lainkaan enemmistökieltä
- Oikein toimivassa kielipesässä lapset alkavat ymmärtää kieltä hyvin nopeasti ja myös tuottaa sitä itse omaan yksilölliseen tahtiinsa
- Suomen saamelaisten parissa kielipesätoiminta alkoi koltansaamen kielellä ensin kokeiluna vuonna 1993 ja sitten pysyvämmiin vuodesta 1997 alkaen koltansaamen ja inarinsaamen kielellä. Pohjoissaamenkielistä kielipesätoimintaa on järjestetty vuodesta 2007 alkaen.
- Nykyään saamelaisten kotiseutualueella toimii neljä pohjoissaamenkielistä, kolme inarinsaamenkielistä ja kaksi koltansaamenkielistä kielipesäryhmää. Kotiseutualueen ulkopuolella toimii kolme ryhmää, kaikki pohjoissaamenkielisiä.

Toisin kuin varhaiskasvatuksessa, perusopetuksessa saamen kieleen liittyvät oikeudet rajoittuvat saamelaisten kotiseutualueelle. Perusopetuslain (628/1998) pykälän 10 mukaan kotiseutualueella asuvien saamenkielisten oppilaiden opetus on annettava pääosin saamen kielellä. Pykälän 12 mukaan äidinkielen opetus on sidottu oppilaan opetuskielen, joten muualla Suomessa asuvalle oppilaalle ei laki takaa oikeutta opiskella saamea, vaikka se olisi hänen äidinkielensä. Oppilaan mahdollisuus saamen kielen opetukseen kotiseutualueen ulkopuolella on riippuvainen kuntien – käytännössä varmaankin yleensä koulujen rehtoreiden – päätöksistä. Pohjoissaamen kielen lähiopetusta on järjestetty Helsingissä, Oulussa ja Rovaniemellä; Helsingissä on myös järjestetty kaksikielistä (suomi-pohjoissaame) opetusta vuodesta 2018 alkaen (Saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmä 2021: 32). Oulussa vastaavanlainen kaksikielinen luokka aloitti syksyllä 2023.

2.2 Inarinsaamen kielen uusi alku

Inarinsaamen kielen elvytystoiminta on maailmanlaajuisesti tarkasteltuna harvinaisen esimerkki pienen, muutaman sadan puhujan kielen merkittävästä noususta vakavan uhanalaisesta tilasta monipuolistuvan käytön ja kasvavan puhujakunnan kieleksi. Olen tutkinut inarinsaamen kielen elvytystä ajanjaksolla 1997–2014 väitöskirjassani (Pasanen 2015). Pohjaan tämän alaluvun tiedot pitkälti siihen ja Kaisu Nikulan osaselvitykseen inarinsaamelaisen kulttuurin tilanteesta (Nikula 2024).

Ensimmäisiä inarinsaamen kielen tilanteesta huolestuneita puheenvuoroja oli Lesk-Ant Uulán, Uula Morottajan kirjoitus Sabmelaš-lehdessä vuonna 1959. Morottaja syytti koululaitosta inarinsaamelaisten lasten suomalaistamisesta. (Olthuis 2000: 571.) Pääosin inarinsaamelaisten kielenvaihto tapahtui sotien jälkeisen hiipumisen vuosikymmeninä kaikesta päätellen lähinnä niin kuin se yleensä tapahtuu: vähitellen, vaiheittain ja vailla suurempaa huomiota. Suomen saamelaisten järjestäytymisen alkuaikoina inarinsaamelaisten rooli toiminnassa oli vähäinen, kunnes Kuobžá-Saammâl Matti, Matti Morottaja lähti mukaan saamelaispolitiikkaan mm. toimien saamelaisvaltuuskunnassa ja saamelaisneuvoston puheenjohtajana (Nikula 2024: 41–44). Ensimmäiset merkit inarinsaamen kielen edistymisestä nähtiin 1970-luvulla, kun kieltä alettiin opettaa koulussa, järjestettiin joitakin kielikursseja ja ilmestyi ensimmäisiä kirjoja. Järjestäytyneen kielenelvytyksen alkuvuosi on kuitenkin inarinsaamen kielen kohdalla harvinaisen helppo määrittellä: se on vuosi 1986, jolloin perustettiin Anaráškielâ servi ry.

Anarâškielâ servi ry

- Inarinsaamen kielen yhdistys perustettiin vuonna 1986 edistämään inarinsaamen kielen tilannetta
- Yhdistyksen jäseneksi hyväksytään inarinsaamen kielen puhujat, tukijäseneksi myös muut
- Tärkeimpiä toimintamuotoja ovat olleet Anarâš-aikakauslehden toimittaminen ja julkaisu, kirjallisuuden ja musiikin julkaiseminen, kielipesätoiminnan hallinnointi vuosina 1997–2021, vapaa-ajan toiminnan järjestäminen ja tutkimushankkeisiin osallistuminen. Kaikki toiminta tapahtuu inarinsaamen kielellä.
- Anarâškielâ servin rooli inarinsaamen kielen elpymisessä on ollut keskeinen
- Nykyään yhdistystoiminnan painopisteitä ovat inarinsaamenkielinen media ja kirjallisuuden ja kirjallisen kulttuurin vahvistaminen

Väitöstutkimuksessani olen jakanut inarinsaamen kielen elvytyksen historian erilaisiin aaltoihin. Anarâškielâ servin perustaminen käynnisti ensimmäisen aallon, jonka aikana tietoisuus inarinsaamelaisista ja inarinsaamen kielen uhanalaisesta tilasta kasvoi radikaalisti, säännöllinen julkaisutoiminta käynnistyi, kielenopetus vakiintui ja yhteisöllinen inarinsaamenkielinen toiminta alkoi. Laajamittaisempaan käänteiseen kielenvaihtoon nämä keinot eivät kuitenkaan vielä riittäneet, vaikka monet yksittäiset aikuiset alkoivat mm. kielikurssien kautta käyttää kieltä. (Pasanen 2015: 102–105.) 1990-luvun alkupuolella Inariin kantautui kiinnostava esimerkki kielenelvytystoiminnasta kutakuinkin niin kaukaa maailmalta kuin mahdollista. Kielentutkija Tove Skutnabb-Kangas kertoi Inarissa seminaaripuheenvuorossaan Uuden-Seelannin maorien aloittamasta kielipesätoiminnasta, pikkulapsille tarkoitusta maorinkielisestä kielikylpypäivähoidosta. (Pasanen 2015: 120.) Maorien kielipesätoiminta on ilmeisesti ensimmäisen kerran mainittu suomeksi Marjut Aikion väitöskirjassa (1988: 316). Anarâškielâ servin aktiivit näkivät, että juuri tällaista toimintaa Inarissakin tarvitaan, ja yhdistyi ryhtyi toimenpiteisiin kielipesätoiminnan aloittamiseksi. Kielenelvytyksen toisen aallon katsom käynnistyneen siitä, kun kaksi kielipesää avattiin vuonna 1997. Toinen niistä toimi Inarin kylällä yhdistyksen ylläpitämänä ja toinen Ivalossa Inarin kunnallisena päivähoitoryhmänä. Kielipesä osoittautui menestykseksi. Lapset oppivat saamea niin hyvin, että kun heitä alkoi siirtyä kouluun, tuli ajankohtaiseksi järjestää lapsille inarinsaamenkielistä opetusta.

Noin vuodesta 2000 alkaen inarinsaame on ollut Inarissa perusopetuksen pääkielenä, ensin ala-asteella ja sitten vuosi vuodelta ylemmille luokille leviten. Yläkoulun puolella inarinsaamenkielinen aineopetus alkoi vuonna 2010 parantuneiden opettajaresurssien myötä. Inarinsaame toimii esi- ja perusopetuksen kielenä niin, että alemmilla luokilla lähes kaikki viikkotunnit opetetaan saameksi, ja vähitellen suomenkielisen opetuksen osuus lisääntyy ollen yläluokilla suunnilleen puolet opetuksesta. (Pasanen 2015: 119–131.)

Kolmantena kielenelvytysaaltona pidän ajanjaksoa, joka alkoi vuonna 2009, kun käynnistyi aikuisille tarkoitettu intensiivinen, kokovuotinen kielikoulutus inarinsaamen kielessä. Ensimmäinen koulutus toteutui vuonna 2009–2010 Oulun yliopiston, Anarâškielâ servin ja Saamelaisalueen koulutuskeskuksen (SOGSAKK) yhteistyönä ja Suomen Kulttuurirahaston rahoituksella. Olthuisin, Kivelän ja Skutnabb-Kankaan kirjassaan (2013) CASLE-hankkeeksi kutsuman koulutuksen kautta kieliyhteisöön tuli 17 uutta eri aloja edustavaa puhujaa. Vuodesta 2011 alkaen SOGSAKK alkoi järjestää inarinsaamen kielen ja kulttuurin koulutusta samaan tapaan kuin pohjoissaamen kielellä oli jo pitkään järjestetty. (Pasanen 2015: 131–138.) Inarinsaamen kielen aikuiskoulutus on tuottanut yhteisöön suuren määrän uusia puhujia, jotka ovat mullistaneet kieliyhteisön väestörakenteen kokonaan, kun pitkään puuttunut työikäisten kielenpuhujien ikäluokka on kasvanut lyhyessä ajassa voimakkaasti. Inarinsaamea on intensiivisen aikuisopetuksen vakiinnuttua otettu enenevässä määrin uudelleen käyttöön perheissä. Tällä hetkellä lähes kaikki ne, jotka työskentelevät inarinsaamen kielellä, samoin kuin kaikki inarinsaamen kotonaan lapsille siirtävät vanhemmat ovat oppineet inarinsaamen kieltä intensiivisen aikuiskoulutuksen kautta tai muilla tavoin aikuisena. Toki joukossa alkaa olla myös sellaisia kielenpuhujia, jotka ovat oppineet inarinsaamea lapsesta saakka kieliopetuksessa ja koulussa.

Neljännän revitalisaatiovaiheen voi katsoa alkaneen suunnilleen vuonna 2015, josta alkaen Anarâškielâ servi on keskittynyt kielenelvytystoimissa vahvasti kielen kirjallisen käytön edistämiseen. Tähän on kuulunut esimerkiksi inarinsaamen kielen tutkimus ja kehittäminen kieliteknologian keinoin, inarinsaamenkielisen median kehittäminen, erityisesti lasten- ja nuortenkirjallisuuden kääntäminen ja pyrkimykset lisätä inarinsaamen kielellä kirjoittamista kielenpuhujien parissa. Inarinsaamen asema on vahvistunut yliopisto-opetuksen ja tutkimuksen kielenä. Oulun yliopistossa aloitettiin inarinsaamen perusopinnot vuonna 2001 ja syventävät opinnot vuonna 2011.

2.3 Koltansaamen kielen elvytys

Koltansaamen kielen tilanteesta alettiin ensimmäisen kerran varsinaisesti keskustella yhteiskunnallisesti 1970-luvulla. Vuosikymmen oli yleisen rakennemuutoksen aikaa, jolloin heikot elinot ja tulevaisuudennäkymät johtivat kolttasaamelaisten poismuuttoon lähemmäs kuntakeskusta Ivaloa tai kokonaan pois Inarista. Inarijärven eteläpuolella kieli oli nuorempien sukupolvien parissa vaihtunut suomeksi, ja Sevettijärven seudulla kielenvaihto eteni radikaalisti nimenomaan 70-luvulla. Kielitilanteeseen alkoivat julkisuudessa ensimmäisenä kiinnittää huomiota ulkopuoliset, suomalaiset kielentutkijat. 70–80-luvuilla kehitettiin koltansaamelle ortografia eli vakiintunut kirjoitustapa, julkaistiin pientä uutislehteä ja joitakin kirjoja sekä aloitettiin koltansaamenkieliset radiolähetykset. Ortodoksis-kirkossa alettiin huomioida koltansaamen kieltä. Sevettijärven koulussa aloitettiin kielenopetus, ensin vuodesta 1972 alkaen kokeiluluonteinen äidinkielen opetus, joka sitten vakiintui ja sai rinnalleen koltansaamen opetuksen vieraana kielenä 1982. Koltansaamea käytettiin myös joidenkin muiden aineiden opetuksessa. Opettajapulan vuoksi opetus oli kuitenkin välillä vuosia katkoksissa. Kielenoppimisesta vallitsi vielä tuolloin virheellisiä käsityksiä, jotka johtivat siihen, että monet vanhemmat eivät halunneet lapsilleen koltansaamen kielen opetusta siinä pelossa, että se häittäisi suomen kielen sujuvaa oppimista. Kieltä kohtaan vallitsi kahtalaista asennetta: sen katoamista saatettiin surra samaan aikaan kun sen oppimista pidettiin turhana, koska sillä ei ollut käyttöä oman kylän ulkopuolella. (Valtonen & Juutinen 2025: 43–44, 48–49.) Alueellista sosiolingvististä eroa kuvaa hyvin se, että Nellimissä ja Akujärvellä koltansaamea alettiin opettaa 1983 ainoastaan vieraana kielenä, koska äidinkielenä oppilaita ei ollut. Koltansaamen opetus Inarin kouluissa kärsi katkoksisista ja epävakauksesta, eikä koulu pystynyt jatkuvuuden puuttuessa tarjoamaan kunnollista kielenoppimispolkua lapsille. Koltansaamen kielen ja kolttasaamelaisten asema oli Inarin ja Ivalon yläasteilla ja asuntolaelämässä hierarkian alimmaisena. Nämä kokemukset ovat suuresti vaikuttaneet ja vaikuttavat yhä koltansaamen kielen sosiolingvistiseen tilanteeseen. (Valtonen & Juutinen 2025: 43–51.)

Valtosen ja Juutisen mukaan (2025: 48–49) monenlaiset ideologiset seikat häittivät koltansaamen kielen opetusta ja virallista kehittämistä merkittävästi. Koltansaamen kirjoitustavasta on vallinnut alusta asti erimielisyyksiä: käyttöön otettu ortografia on koettu vaikeaksi, mutta kilpailevakaan ortografia ei ole saanut laajaa kannatusta. Sevettijärvellä puhuttuun murteeseen perustuvaa kirjakieltä on toisinaan vieroksuttu muiden murteiden puhujien parissa. Inariin asutetun sukupolven negatiiviset kokemukset vaillinaisesta suomen kielen taidosta ovat aiheuttaneet sellaista asennetta, että koltansaamen kieli oli yhteiskunnassa pikemminkin rasite kuin etu. Yhteisössä on esiintynyt kritiikkiä, jonka mukaan suomalaisen opettajan

ei sopinut opettaa koltansaamea, ja tästä syystä kielenopetus Sevettijärvellä loppui useiksi vuosiksi 1980-luvulla. Vanhempien koltansaamen puhujien parissa on ollut tavallista kritisoida nuorempien puhujien koltansaamea. Nämä kaikki ovat esimerkkejä saamen kielten elvytykseen konkreettisesti vaikuttavista kieli-ideologioista, joita käsitellään tässä selvityksessä luvussa 3.

1990-luvulla kolttasaamelaisten sosioekonominen tilanne oli kohentunut ja erot muuhun väestöön olivat tasoittuneet. Poismuutto koltta-alueilta oli kuitenkin edelleen vilkasta. (Valtonen & Juutinen 2025: 52.) Ensimmäinen saamen kielilaki (Laki saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa 516/1991) nosti koltansaamen asemaa lähinnä symbolisella tasolla, ja koltansaamenkielisten palveluiden tilanne on vielä tänä päivänäkin yleisesti ottaen heikko. Vuonna 1993 käynnistyi koltansaamenkielinen kielipesäkokeilu, joka johti pitempään toimintakauteen 1997–2001. Tämän jälkeen kielipesätoiminta loppui Sevettijärvellä, kunnes käynnistyi uudelleen vuonna 2010. Siitä saakka kielipesä on toteutunut vaihtelevissa muodoissa, välillä uhan alla lapsipulan takia ja suomenkielisen varhaiskasvatuksen kanssa samoissa tiloissa. Ivaloon perustettiin koltansaamen kielipesä 2008, ja se on toiminut siitä saakka keskeytyksettä ja melko stabiileissa oloissa vaikuttaen merkittävästi koltansaamen kielitilanteeseen Ivalon seudulla ja ylipäänsä. (Valtonen & Juutinen 2025: 52–55.)

2000-luvun edetessä kielitilanne koheni monin tavoin. Perustettiin järjestö Saa'mi nue'tt ry koltansaamen kielen ja kulttuurin vahvistamiseksi ja tiedon lisäämiseksi. Paluumuutto pohjoiseen lisääntyi, ja yhtenä syynä siihen oli saamen kieleen ja saamelaiskulttuuriin liittyvien työpaikkojen lisääntyminen. Kolttasaamelainen Ä'vv-museo avattiin Norjan puolella Neidenissä, ja asenteet kolttasaamelaisuutta ja kieltä kohtaan alkoivat muuttua positiivisemmiksi. Koltansaamenkielinen kirjallisuus ja oppimateriaali lisääntyivät. Yle Sápmin koltansaamenkielinen tarjonta vahvistui, ja vuodesta 2013 alkaen alettiin Ylen verkkosivuilla julkaista säännöllistä uutistarjontaa koltansaameksi. Saamelaisalueen koulutuskeskuksen järjestämät koltansaamen kielikurssit ja lopulta vuodesta 2012 alkaen vuoden kestävä intensiivinen kielikoulutus avasivat mahdollisuuksia kielen takaisinottamiseen ja muuttivat kielitilannetta merkittävästi aikuisten parissa sekä vähitellen lisäsivät koltansaamen käyttöä perheissä lasten kanssa. Kieltä on sitä kautta oppinut myös kasvava joukko kolttasaamelaisen yhteisön ulkopuolisia henkilöitä. (Valtonen & Juutinen 2025: 52–55.)

Koltansaamen asema koulussa on vahvistunut, joskin hitaammin ja epätasaisemmin kuin kahden muun saamen kielen asema. Vuodesta 1990 alkaen koltansaamea on opetettu säännöllisesti Sevettijärvellä sekä ala- että yläasteen puolella, aluksi vieraana kielenä ja kielipesätoiminnan myötä myös äidinkielenä. Koltansaamea on

käytetty joidenkin aineiden opetuskielenä, mutta opettaja- ja oppimateriaalitalanteen takia huomattavasti vähemmän kuin pohjois- ja inarinsaamea. Opettaja- ja oppimateriaalitalanteen ongelmia on pyritty ratkomaan vuosina 2021–23 toimineessa hankkeessa ”Kiõllpie'zzest škoou'le – Kielipesästä kouluun” ns. kumppanuusopettajien kautta. Etäopetusmahdollisuuksien vakiintuessa koltansaamen kielen opetus on lisääntynyt myös Inarin ulkopuolella. Ivalon ja Inarin kouluissa koltansaamen kielen opetus on niin ikään järjestetty enimmäkseen etäopetuksena Sevettijärveltä käsin. Koltansaame on ollut mahdollista kirjoittaa vieraan kielen kokeena vuodesta 2005 alkaen ja äidinkielenä vuodesta 2012 alkaen. Suuri osa kokeen suorittajista on ollut Saamelaisalueen koulutuskeskuksen aikuisopiskelijoita. Koltansaamen kieltä on opetettu Oulun yliopistossa perusopintojen verran vuodesta 2015, ja vuonna 2020 tuli mahdolliseksi suorittaa syventävät opinnot eli opiskella koltansaamea pääaineena. (Valtonen & Juutinen 2025: 58–60.)

Koltansaamen kieli on vähitellen noussut yhä paremmin yhdenvertaiseen asemaan muiden saamen kielten rinnalle. Kielen käyttö mediassa ja erilaisissa kulttuurituotteissa on lisääntynyt ja monipuolistunut. Erityisesti lastenkulttuurin alalla kaikkia kolmea saamen kieltä käytetään nykyään tietoisesti mahdollisimman yhdenvertaisesti. Väitöstutkimuksessani (Pasanen 2015: 379–381) monisaamenkieliseksi kommunikaatiomalliksi kutsumani käytäntö on yleistynyt viime vuosina: eri saamen kieliä käytetään yhä useammilla areenoilla rinnakkain. Saamen kielten välisten kielellisten erojen vuoksi koltansaamen ymmärtäminen on inarin- ja pohjoissaamenkielisille yleensä vaikeampaa kuin inarin- ja pohjoissaamenkielisten keskinäinen ymmärtäminen. Vaikka monisaamenkieliset käytänteet siis vaativat koltansaamen kohdalla enemmän, ne ovat jo nyt merkittävästi lisänneet kielen näkyvyyttä ja kuuluvuutta ja käyttömahdollisuuksia. Monisaamenkielisyyttä käsittelen syvemmin luvussa 3.5.

Tuoreimpia edistysaskeleita koltansaamen kielen vahvistumisessa on koltansaamenkielisen esiopetusryhmän käynnistyminen Ivalon koulussa syksyllä 2024. Tätä saavutusta saatiin odottaa pitkään, sillä Ivalossa vuodesta 2008 toimineesta koltansaamenkielisestä kielipesästä on siirtynyt kouluun jo kymmeniä lapsia, joille on ollut tarjolla ainoastaan koltansaamen kielen opetusta. Tilanne on ollut selkeästi perusopetuslain vastainen, mutta Inarin kunta ei ole kyennyt ratkaisemaan ongelmaa tilanteessa, jossa koltansaamenkielisiä opettajia ei ole ollut saatavilla. Vuonna 2024 koltansaamen kielen elvytykseen tuli uutta potkua myös kaksivuotisen, Euroopan unionin rahoittaman Interreg-hankkeen ”Oummu râäst raaj – Ihmiset yli rajan” kautta. Sen tarkoituksena on edistää koltansaamelaisien kulttuuria ja kieltä rajat ylittävällä yhteistyöllä Inarin ja Etelä-Varangin kuntien välillä. Hankkeen piirissä pyritään järjestämään yhteisöllistä toimintaa, kielenoppimismahdollisuuksia ja kielenkäyttöympäristöjä rajan eri puolilla asuvia koltansaamelaisia yhdistäen (Oummu

rååst raaj – People cross the borders: Strengthening Skolt Saami culture, language and identity). Kolttsaamelaisuutta halutaan nostaa esille etenkin Norjan puolella, jossa kolttsaamelaiset ovat pitkään olleet näkymättömissä niin Norjan valtiossa kuin saamelaisyhteiskunnassakin.

2.4 Pohjoissaamenkielisten yhteisöjen moninaiset prosessit

Kuten jo saamen kielten uhanalaistumisen yhteydessä totesin, pohjoissaamenkielisen väestön sosiolingvististä kehitystä ei voi kuvata samalla tavalla yhtenäisinä uhanalaistumisen ja kielenelvytyksen prosesseina kuin inarin- ja koltansaamen kohdalla. Paikallisten pohjoissaamenkielisten kieliyhteisöjen tilanne on etenkin sodanjälkeisen ajan eronnut suuresti toisistaan, ja myös tämänhetkiset tarpeet vaihtelevat alueittain. Selvää on kuitenkin se, että saamen kielistä nimenomaan pohjoissaamen kielen positiivinen kehitys käynnistyi ensimmäisenä. Tähän on helppo nähdä ilmeisiä syitä: Pohjoissaamen kielen puhujia on ylivertaisesti enemmän kuin muiden saamen kielten puhujia yhteensä, myös Suomessa. Koska sen puhujia asuu kolmen Pohjoismaan alueella, sen asema saamelaisten rajat ylittävässä yhteistyössä on ollut ensisijainen muihin saamen kieliin verrattuna. Kun saamelaisten pyrkimykset kieliolojensa vahvistamiseksi käynnistyivät, näkyvimmin esille nousi se saamen kieli, jota enemmistö aktiivisista toimijoista puhui. Kun resurssit olivat saamelaisliikkeen noustessa vähäisiä, olisi varmaankin ollut melko mahdotonta ryhtyä ajamaan samanaikaisesti kaikkien kymmenen saamen kielen asiaa.

Paitsi että pohjoissaamen kielen tilannetta Suomessa on vaikeaa kuvata yhtenäisinä prosesseina, on pohjoissaamen kielen edistystä ongelmallista kuvata yhden valtion näkökulmasta: siihen liittyvät ponnistelut ja saavutukset ovat usein ylittäneet valtionrajat. Tässä yhteydessä en kuitenkaan voi paneutua rajat ylittävään saamelaisliikkeeseen ja -aktivismiin. Seurujärvi-Kari (2011) on käsitellyt yhteispohjoismaisen saamelaisliikkeen kielenelvytyspyrkimyksiä ja -saavutuksia 1960-luvulta alkaen erityisesti pohjoissaamen kielen kannalta. Hän osoittaa selvästi, miten erityisesti Norjan puolen oikeustaistelu saamelaisten oikeuksista mm. maankäytön alalla on johtanut positiivisiin muutoksiin myös saamen kielen aseman ja käyttömahdollisuuksien suhteen. On tärkeää huomata, että tietyissä määrin kaikkien saamen kielten puolesta ja kaikkien valtioiden alueella tehty kielenelvytystyö pohjautuu tähän 1960-luvulla alkaneeseen rajat ylittävään saamelaisliikkeeseen. Esimerkiksi inarinsaamen kielen elvytyksen lähtökohdat, resurssit ja onnistumisen mahdollisuudet olisivat olleet täysin toisenlaiset ilman tätä pohjaa (Pasanen 2015: 361).

Pohjoissaamen kieli sai asemaa koululaitoksessa muita saamen kieliä aiemmin, mutta sekin hitaan kehityksen ja kovan ponnistelun tuloksena. Kieltä alettiin opettaa Inarissa 1959, Vuotsossa 1969 ja Enontekiöllä 1970. Vuonna 1977 perustetussa Utsjoen saamelaislukiossa kieltä opetettiin alusta asti. Kielenopetuksella ei kuitenkaan vielä ollut lainsäädännöllistä asemaa, vaan se oli kiinni yksittäisten opettajien kielitaidosta ja valinnoista. (Nyyssönen 2014: 71–74.) Yliopistomaailmaan saamen kieli päätyi 1960-luvulta alkaen, ja kyse oli edelleen nimenomaan pohjoissaamesta. Kieltä alettiin opettaa ensimmäisenä Oulun yliopistossa suomen kielen laitoksen yhteydessä. Vuonna 1970 perustettiin erillinen lapin kielen ja lappalaiskulttuurin lehtoraatti ja approbatur-opintokokonaisuus, joiden nimi vaihtui vähitellen muotoon ”saamen kieli ja saamelaiskulttuuri”. Pääaineeksi nämä opinnot nousivat 1980-luvun alussa. (Lehtola 2014: 315.) Lapin korkeakoulun, nykyisen Lapin yliopiston opetustarjontaan saamen kielen opetus oli kuulunut sen perustamisesta, vuodesta 1979 asti, ja pysyvä saamen kielen ja saamelaiskulttuurin lehtoraatti alkoi 1984 (Rantala 2014: 313). Helsingin yliopistossa, jossa saamen kielet ovat olleet jo 1800-luvulta saakka osa suomalais-ugrilaista kielentutkimusta, on ollut päätoiminen (pohjois)saamen kielen lehtori vuodesta 1986 saakka (Seurujärvi-Kari 2014: 308–309).

Laki saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa (516/1991) ja sitä seurannut saamen kielilaki (1086/2003) koskevat periaatteessa yhtäläisesti kaikkia kolmea Suomessa puhuttua saamen kieltä. Pohjoissaamen kieli oli kuitenkin pitkään 2000-luvulle ainoa saamen kieli, joka näkyi ja kuului julkisissa palveluissa ja institutionaalisella tasolla – vaikka vähän ja epätasaisesti sekin. Pohjoissaamenkielisiä työkäisiä ihmisiä on ollut kaiken aikaa Suomen puolellakin satoja, joten saamenkielisten palveluiden tarjoaminen, dokumenttien kääntäminen, tulkkauksen järjestäminen ja muu kielityö on ollut eri tavalla mahdollista kuin pienempien saamenkielten kohdalla. Toisaalta myös uusia puhujia on alkanut ensimmäisenä tulla nimenomaan pohjoissaamen kielelle, sillä kielen intensiivinen aikuisopetus käynnistyi 1990-luvulla Inarin opistossa ja sitten Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa.

Saamelaisalueen koulutuskeskus / Sámi oahpahusguovddáš / Säämi máttááttáskuávdáš / Sää'm škooltemkõõskõs

- SOGSAKK on monialainen toisen asteen oppilaitos, jonka erityisiä painopisteitä ovat saamelaisalueen kehittäminen ja arktinen osaaminen
- Perustettu vuonna 1993, jolloin Saamelaisalueen ammatillinen koulutuskeskus, Ivalon koti- ja laitostalouden oppilaitos ja Inarin opisto yhdistyivät
- Oppilaitos tarjoaa mm. saamenkäsitöiden, sosiaali- ja terveysalan ja matkailualan koulutusta. Suomessa puhuttuja saamen kieliä opetetaan sekä kielikursseilla että vuoden kestävän, intensiivisen saamen kielen ja kulttuurin koulutuksen muodossa.
- Kielikoulutuksen kautta saamenkielisiin yhteisöihin on tullut jo yhteensä satoja uusia puhujia

Jos inarin- ja koltansaamen yhteisöissä aikuisten kielikoulutus on mullistanut koko kielisosiologisen tilanteen, niin paljon se on muovannut myös pohjoissaamen puhujakuntaa. Erityisen selkeä koulutuksen vaikutus on tietenkin Inarissa, jossa opinnot järjestetään. Jos arvioidaan, että reilun 30 vuoden aikana keskimäärin 10 opiskelijaa on suorittanut pohjoissaamen kielen ja kulttuurin opinnot, se tarkoittaa, että yksin SOGSAKK:in kautta pohjoissaamea on oppinut 300 uutta aikuispuhujaa. Näin on arvioinut myös aihetta tutkiva Sari Valkonen (Rauhala ym. / Yle Sápmi 8.4.2025).

Pohjoissaamen kielen uhanalaistumisen yhteydessä käsitelty Vuotson alue on myös yksi pohjoissaamen kielen elpymisen vahvoista alueista. Yksi kielenelvytyksen alkuun sysänneistä tekijöistä oli kielipesä, joka avattiin Vuotsoon 2007. Kielipesän myötä koulussa tuli tarve tarjota kielipesälapsille sopivaa saamenkielistä opetusta, ja Vuotson koulussa onkin toiminut jo pitkään pohjoissaamenkielinen kielikyöpyluokka. Saamen kielen elpymisen lasten parissa johti pian Vuotsossa samanlaiseen kehitykseen kuin monissa muissa yhteisöissä: monet vanhemmat ovat opetelleet saamea ja alkaneet käyttää sitä perheessä. Vuotson kielitilanteen muutoksen juuret ovat kuitenkin kauempana, ainakin jo 2000-luvun alussa. Saamelaiskäräjien kolmi-vuotisen projektin ”Saamelaisten kieli- ja kulttuurisiida” aikana kotiseutualueen kuntiin avattiin eri-ikäisille tarkoitettuja kielen ja kulttuurisen tiedon siirtämiseen tarkoitettuja kohtaamispaikkoja. Yksi tällainen siida toimi Vuotsossa. Monet

toimintaan osallistuneista lapsista ja nuorista kasvoivat saamenkielisiksi ja aktiivisiksi toimijoiksi, ja myös monen perheen sisällä siidatoiminta vaikutti saamen kielen käyttöä lisäävästi. (Aikio-Puoskari 2016: 22–25.) Kieli- ja kulttuurisiidatoiminta on helppo nähdä toimintamuotona, joka olisi pitänyt saada vakinaistettua. Sukupolvien välisen yhteyden vahvistuminen ja yhteisön jäsenten osallistaminen ovat kielenelvytyksessä aivan keskeisiä tekijöitä, ja juuri niihin tällaisella toiminnalla pystytään vaikuttamaan.

Torkel Rasmussen on väitöstutkimuksessaan (2013) analysoinut pohjoissaamen kielen tilannetta kahdessa rajakunnassa, Utsjoella ja Tenon kunnassa, erityisesti perheiden ja kouluikäisten lasten parissa. Hänen tulostensa mukaan kielitilanne Tenon kunnassa on parempi kuin Utsjoella, mutta tutkimus heijastaa myös Utsjoella tapahtunutta saamen kielen kannalta positiivista kehitystä. Kielipoliittinen ja yhteisöllinen toiminta on vahvistanut kielen asemaa, arvostusta ja käyttömahdollisuuksia. Sen tuloksena vanhempien valinnat saamen kielen hyväksi ovat kohentuneet niin perheen sisäisen kielen siirtämisen kuin lasten koulukielen valinnan suhteen. Rasmussenin mukaan 1990-luvun alussa alkanut kielenelvytys ja kielellinen emansipaatio on lähes pysäyttänyt kielenvaihdon, johtanut kielen takaisinottamiseen ja lisännyt pohjoissaamen kielen elinvoimaisuutta selvästi.

Magreta Sara on pro gradu -tutkielmassaan (Sara 2016) selvittänyt pohjoissaamen kielen tilannetta Enontekiön ja Inarin kunnissa Unescon uhanalaisten kielten asiantuntijaryhmän määrittelemien kielen elinvoimaisuuden tekijöiden valossa. Hän on käyttänyt aineistonaan lomakekyselyn tuloksia ja yksilöhaastatteluita ja pyrkinyt aineistonsa kautta löytämään eroja ja yhtäläisyyksiä kahden kunnan kielitilanteessa. Yhdeksästä kielen elinvoimaisuuden tekijästä kahden osalta Enontekiön tilanne oli Saran aineistossa parempi: kielen siirtyminen lapsille ja kielen käyttäminen eri domeeneilla eli erilaisissa kielenkäyttöyhteyksissä. Enontekiön saamenkielisten parissa kieli siis siirtyi perheissä paremmin kuin Inarissa ja lisäksi Inaria useammin sellaisissa perheissä, joissa kaksi vanhempaa puhui lapsille saamea. Samoin saamenkielisten välinen kielenvalinta oli paremmalla tolalla: saamenkieliset raportoivat puhuvansa saamea toisten saamenkielisten kanssa. Inarissa oli enemmän perheitä, joissa saamen kieli ei siirtynyt lapsille ainakaan niin vahvasti, että lapset itse puhuisivat aktiivisesti saamea. Lisäksi monet saamenkieliset vastasivat puhuvansa muille saamenkielisille usein suomea. Sen sijaan kieleen liittyvien asenteiden osalta tilanne oli Inarissa parempi: Inarissa suhtauduttiin saamen kieleen positiivisemmin ja esimerkiksi valittiin lapsille saamenkielinen päivähoido ja koulu mielellään silloinkin, kun vanhemmat eivät itse osanneet saamea. Enontekiön alueen informantit sen sijaan eivät välttämättä valinneet saamenkielisille lapsilleen saamenkielistä koulupolkua, ja muutenkin saamen kielen merkitystä ei nähty yhtä suurena kuin Inarissa. Saran johtopäätösten mukaan Enontekiöllä olisi pyrittävä lisäämään vanhempien

tietoisuutta saamen kielen ja kielellisten valintojen merkityksestä. Inarissa taas pitäisi kiinnittää huomioon saamenkielisten keskinäiseen kielenvalintaan. Samoin Inarissa olisi selkeä tarve pohjoissaamenkieliselle kielipesälle, koska sen puuttuminen on johtanut siihen, että saamenkieliseen päivähoitoon on päätynyt myös suomenkielisiä lapsia. (Sara 2016: 89–94.)

3 Ajankohtaisia ilmiöitä saamelaisissa kieliyhteisöissä

Tämän luvun tarkoitus on analysoida Suomessa puhuttujen saamen kielten nykytilannetta sellaisten ajankohtaisten ilmiöiden valossa, joihin liittyy merkittäviä kieli-ideologisia seikkoja. Kieli-ideologiat viittaavat kieltä ja kielenkäyttöä koskeviin ajatuksiin, asenteisiin, periaatteisiin, uskomuksiin ja pyrkimyksiin. Käytännössä ne tulevat usein ilmi yhteiskunnassa esimerkiksi keskustelussa siitä, kenelle tietty kieli kuuluu, millaista on hyvä tai huono kieli ja mihin suuntaan kieltä pitäisi kehittää. (Ks. esim. Mäntynen ym. 2012: 325–328 ja siinä mainittu kirjallisuus.) Kieli-ideologiat ovat osa kaikkien ihmisryhmien ja yksilöiden ajattelua, arvomaailmaa ja kulttuurista käsitystä. Vähemmistökielen elinvoimaisuuteen kieli-ideologioilla voi olla erityisen suuri merkitys. Ensinnäkin pienessä ryhmässä jopa yksittäisen henkilön ideologiset kannanotot voivat vaikuttaa suuresti kokonaisen kielen käyttöön ja kehittämiseen. Toisekseen vähemmistökielten elinmahdollisuuksiin vaikuttavat paitsi kieltä puhuvan ryhmän omat niin myös heitä ympäröivän enemmistön kieli-ideologiat. Näin ollen saamen kielten tulevaisuutta muokkaaviin valintoihin ja päätöksiin vaikuttavat sekä saamelaisyhteisöjen sisäiset kieli-ideologiat että enemmistön jäsenten ajatukset saamen kielestä ja Suomen valtiollisen kielipolitiikan linjaukset, jotka niin ikään heijastavat tietynlaisia kieli-ideologioita.

Kieli-ideologiat ovat yksilöllisiä, mutta myös yhteisöllisiä, eli eri yhteisöjen välillä on usein eroja sen suhteen, miten kieleen suhtaudutaan ja mitä siitä ajatellaan. Tämä on luonnollista, kun kieli-ideologiat ymmärretään osana ryhmän elinolojen kokonaisuutta, johon vaikuttavat mm. ryhmän koko, asuinalue, elinkeinot, historiallinen kehitys, suhteet muihin ryhmiin ja yhteisön sisäinen järjestäytyminen. Suomen kolmesta saamelaisryhmästä puhuttaessa onkin tärkeää tunnistaa se, että eri saamen kieliä puhuvilla yhteisöillä on joiltain osin erilaisia kieli-ideologioita esimerkiksi suhteessa siihen, miten omaa kieltä halutaan edistää. Näitä kieli-ideologisia erityispiirteitä ja yhteisöjen välisiä eroja on nostettu esille myös aiemmissa totuus- ja sovintokomission tilaamissa erillisselvityksissä inarinsaamelaisten ja koltansaamelaisten kieliasioiden yhteydessä (Nikula 2024: 94–108; Valtonen & Juutinen 2025: 62–65).

3.1 Saamen kielten uudet puhujat

Yksi keskeisimpiä uhanalaisen kielen elpymisen osa-alueita ja vaikutuksia on niin sanottujen uusien puhujien määrän lisääntyminen kielen puhujayhteisössä. Uusilla puhujilla tarkoitetaan henkilöitä, jotka ovat oppineet ja ottaneet käyttöön uhanalaisen vähemmistökielen kodin ulkopuolella tapahtuneen kielenoppimisprosessin tuloksena, yleensä aikuisiällä. Se, että uhanalaista kieltä voi oppia kodin ulkopuolella ja aikuisena, tarkoittaa, että kielenelvytys on edennyt vaiheeseen, jossa vähemmistökielen tehokkaaseen aikuisoppimiseen on olemassa suotuisa poliittinen ja ideologinen ilmapiiri ja riittävät käytännön edellytykset. Tavanomaiset harvatahtiset kielikurssit tai lyhyet intensiivikurssit eivät useinkaan riitä siihen, että aikuinen ihminen oppii kielen riittävästi alkaakseen käyttää sitä arkipäivän vuorovaikutuksessa: sosiaalisissa verkostoissaan, työssään tai omassa perheessään.

Uudet puhujat eivät ole saamelaisyhteisöissä tai ylipäänsä maailmassa mikään uusi ilmiö; niin kauan kuin on ollut kosketuksia eri väestöryhmien kesken, on ollut tavallista, että ihmiset oppivat toistensa kieliä. Myös saamelaisten parissa on jo vuosisatojen ajan elänyt ja vaikuttanut mm. suomalaisia kirkonmiehiä ja tutkijoita, jotka ovat opetelleet ja alkaneet puhua saamea. Uusien puhujien ilmiö viittaa tilanteeseen, jossa kielen oppimiselle on luotu edellytykset yhteisöllisellä tai yhteiskunnallisella tasolla ja kielen puhujakunnan laajentaminen on tietoinen tavoite. Saamelaiskontekstissa tällainen tilanne on vallinnut pisimpään pohjoissaamen kielen kohdalla. Kuten edellä ilmenee, Saamelaisalueen koulutuskeskus (SOGSACK) alkoi järjestää vuoden kestävästä pohjoissaamen kielen ja saamelaiskulttuurin koulutusta 1990-luvun alkupuolella, ja vuodesta 1999 alkaen suunnilleen nykyisessä muodossa. Inarinsaamen kieltä opetettiin niin ikään SOGSACK:issa kevätlukukauden mittaisena intensiivikoulutuksena vuonna 1999 kertaluonteisesti. Lukuvuonna 2009–2010 järjestettiin ensimmäinen kokovuotinen ja kokoaikainen kielikoulutus Oulun yliopiston, SOGSACK:in ja Anaråskielâ servin yhteisvoimin, päärahoittajana Suomen Kulttuurirahasto. Vuodesta 2011 alkaen inarinsaamea alettiin opettaa SOGSACK:issa kokovuotisen koulutuksen muodossa. Seuraavana vuonna 2012 vastaavanlainen koulutus käynnistyi koltansaamen kielellä.

Saamen kieliä on opeteltu ja opittu intensiivisten kielikoulutusten lisäksi hyvin monin tavoin. 2000-luvun mittaan laajentunut yliopisto-opetus Oulun yliopiston Giellagas-instituutissa ja jossain määrin myös Helsingin ja Lapin yliopistoissa ovat tuottaneet saamenkielisiin yhteisöihin paljon uusia puhujia. Digitalisaation mukanaan tuomat etäopiskelumahdollisuudet ja vähitellen lisääntynyt ja monipuolistunut oppimateriaali on avannut yhä useammalle mahdollisuuksia saamen oppimiseen. Saamen kieliä on opittu myös harvatahtisempien tai lyhyempien kielikurssien kautta ja käytännössä, omissa sosiaalisissa verkostoissa.

Uusien puhujien määrä ja merkitys saamelaisyhteisöissä on kasvanut nopeasti ja luonut tarvetta myös aiheen tutkimukselle. Saamen kielten oppimista ja käyttöön ottamista aikuisiällä onkin tutkittu moniin muihin aiheisiin verrattuna melko paljon, erityisesti Suomessa puhuttujen saamen kielten osalta. Erika Sarivaara on väitöskirjassaan (2012) käsitellyt statuksettomiksi saamelaisiksi kutsumansa ryhmän jäseniä, jotka ovat opetelleet saamen kielen kodin ulkopuolella ja joista monet ovat alkaneet siirtää kieltä myös perheessään. Olthuis, Kivelä ja Skutnabb-Kangas (2013) kuvaavat inarinsaamen kielen ensimmäistä kokovuotista koulutusta niin järjestäjän kuin opiskelijan näkökulmista. Minä olen omassa väitöksenjälkeisessä tutkimuksessani (2017–2020) tutkinut Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa inarin-, koltan- ja pohjoissaamen kieltä oppineiden henkilöiden kokemuksia kielenoppimisesta ja kielen käyttöön ottamisesta. Tutkimusaineistossani on myös saamen kielen ja kulttuurin opettajien haastatteluita. (Pasanen 2018b, 2019, 2022, 2024 ja 2025a.) Sari Valkosen väitöstutkimus keskittyy SOGSAKK:in pohjoissaamen kielen ja kulttuurin intensiivikoulutuksen yhteiskunnallisiin vaikutuksiin (Rauhala ym. / Yle Sápmi 8.4.2025). Kielen takaisin ottamisen prosesseja ja kokemuksia käsitellään nykyään paljon myös saamelaismediassa ja jonkin verran kirjallisuudessa. Esimerkiksi Sara Kelemenyn omaelämäkerrallinen teos ”Kipinä / liskår – Näin otin koltansaamen takaisin elämäni” pureutuu nimenomaan kyseiseen aiheeseen (Kelemeny 2025).

Nostan esille muutamia keskeisiä havaintoja omasta tutkimuksestani. Ensinnäkin saamen kielten uudet puhujat ovat oman aineistoni perusteella melko heterogeeninen ryhmä yhtä taustatekijää lukuun ottamatta: he ovat pääosin naisia. 85 henkilöä kattavassa aineistossani naisten osuus oli 85 prosenttia, mikä vastaa haastattelemieni saamen kielen ja kulttuurin opettajien kokemuksia³. Olen toisessa yhteydessä (Pasanen 2024: 107–109, 118–119) käsitellyt kysymystä aineistoni valossa ja etsinyt sekä käytännöllisiä että ideologisia syitä tilanteeseen. Nähdäkseni kysymyksessä on kielen elinvoimaisuuden kannalta merkittävä ilmiö, jota olisi syytä käsitellä saamelaisyhteiskunnassa. Kun kielenvaihto saamesta suomeen on koskenut kaikkia sukupuolia, on ongelmallista, jos miehet osallistuvat kielenelvytykseen merkittävästi naisia vähäisemmässä määrin. Olipa ilmiön takana sitten elinkeinoihin liittyviä käytännön tekijöitä (ks. myös 4.2) tai arvoihin ja sukupuolirooleihin liittyviä ideologioita, olisi etsittävä keinoja siihen, miten saamen kielten oppiminen ja takaisin ottaminen saataisiin koskemaan miehiä nykyistä enemmän.

3 Aineistooni kuuluvassa kyselyssä kaikki vastaajat olivat sukupuolen kohdalla valinneet vaihtoehdon ”nainen” tai ”mies”, joten en käsittele tässä muita sukupuolen muotoja.

Tutkimusaineistossani ilmenee, että saamen kielten uudet puhujat kokevat usein jäävänsä opiskeluvuoden jälkeen yksin ja vaille tukea kielitaitonsa kehittämiseen. Monet heistä, etenkin inarin- ja koltansaamenkieliset, siirtyvät suoraan saamenkieliseen työhön, mikä on yksilölle vuoden kieliopintojen jälkeen vaativa tilanne. Tällöin kielitaito kehittyy käytännön myötä, samoin kuin siinä tapauksessa, että uusi puhuja alkaa aktiivisesti puhua saamea perheessään ja sosiaalisissa verkostoissaan. Osa uusista puhujista jatkaa kieliopintoja yliopistossa. Monilla uusilla puhujilla kieliympäristö kuitenkin jää opintojen jälkeen vähäisemmäksi. He kaipaavat matalan kynnyksen lisäoppia ja kielitarjontaa – toimintaa, jonka kautta kehittyvä saamen kielen taito pääsisi etenemään ja varmuus puhujana lisääntyisi.

Osa saamen kielten uusista puhujista ottaa saamen kielen käyttöön intensiivisimmässä mahdollisessa muodossa: he alkavat puhua saamea lapsilleen. Olen käsitellyt tutkimuksessani tällaisten vanhempien motivaatiota, haasteita ja resursseja pyrkien ymmärtämään tätä saamelaisyhteiskunnassa ajankohtaista ja tärkeää ilmiötä (Pasanen 2022). Haastattelemani vanhemmat kuvaavat haasteita, joita liittyy siihen, kun vasta oppimaansa kieltä alkaa käyttää kotikielenä, mutta he ovat tyytyväisiä valintaansa ja osaavat hakea arjessaan voimavaroja ja tukea omaan tilanteeseensa. Kaikki toivovat saamenkielisen, lapsille ja lapsiperheille suunnatun kielitarjonnan vahvistumista. Moni on kohdannut kritiikkiä tai ihmetystä oman valintansa takia, sillä monien ulkopuolisten – yksityishenkilöiden tai jopa lapsiperhe-elämän ammattilaisten – mielestä vanhemman pitäisi aina puhua lapsilleen sitä kieltä, jota on itse oppinut ensimmäisenä tai jota puhuu parhaiten (ks. myös Pasanen / Saamelaiskäräjät 2020).

Uusien puhujien vastaanottaminen saamenkielisissä yhteisöissä on saamen kielten tulevaisuuden kannalta tärkeä kysymys, johon liittyy monenlaisia kieli-ideologisia ilmiöitä ja erilaisia asenteita eri saamen kieliä puhuvissa yhteisöissä. Omassa tutkimusaineistossani inarinsaamen kielen uusien puhujien kokemukset kieliyhteisön tuesta ovat merkittävästi positiivisempia kuin koltansaamen ja pohjoissaamen uusien puhujien kokemukset. Valtosen ja Juutisen mukaan (2025: 62) koltansaamen kielen elvytystä jarruttaa yhä edelleen uusiin puhujiin liittyvä puristinen eli oikeakielisyyttä korostava ajattelu ja väärin puhumisen pelko. Tähän liittyy heidän mukaansa myös koltansaamen vaikeaksi koettu kirjoitustapa, jonka vuoksi monet välttävät kielen kirjoittamista julkisissa yhteyksissä. Minunkin tutkimuksessani nimenomaan uusien koltansaamen puhujien parissa on muita useammin kokemuksia siitä, että heitä tai heidän tunteitaan kielenoppijoita on kritisoitu virheistä ja puutteellisesta kielitaidosta ja huonon kielen julkisesta käytöstä. Toisaalta haastatteluissani tulee esille myös kokemus siitä, että 2010-luvun mittaan ja uusien puhujien määrän lisääntyessä asenteet ovat alkaneet muuttua positiivisemmiksi ja kriittisimmät äänet ovat vaienneet. (Pasanen 2019: 64–65.)

3.2 Kielenelvytys ja äidinkielisten puhujien tarpeet

Kielenelvytyksen on saamelaisyhteiskunnassa usein ymmärretty tarkoittavan sellaisia toimia, joiden kautta ei-saamenkielisistä pyritään saamaan saamenkielisiä ja jotka siten eivät varsinaisesti koske äidinkielisiä saamen puhujia. Kielenelvytykselle ei kuitenkaan ole olemassa yksiselitteistä määritelmää eikä ainakaan näin kapeasti rajattua. Kielenelvytys voi tarkoittaa eri tilanteissa hyvin erilaisia asioita, eikä se suinkaan lähtökohtaisesti sulje pois väestöä, joka osaa elvytettävää kieltä. Laajasti tulkittuna saamen kielen elvytys pitää sisällään kaiken poliittisen, yhteisöllisen ja yksilöllisen toiminnan, jonka tarkoituksena on vahvistaa saamen kielen asemaa ja elinvoimaa, lisätä sen puhujia ja laajentaa sen käyttömahdollisuuksia.

Saamelaisyhteiskunnassa, ainakin saamelaispolitiikan piirissä, on toisinaan esitetty kriittisiä puheenvuoroja kielenelvytyksestä kohtaan siitä näkökulmasta, että se jättää äidinkielisten saamenpuhujien sivuosaan. Tällaista kritiikkiä on esittänyt mm. saamelaiskäräjien aiempi puheenjohtaja Klemetti Näkkäljärvi. Vuoden 2015 blogikirjoituksessaan Näkkäljärvi kirjoittaa, että tuore saamen kielen elvytysohjelma ei sisällä juurikaan toimenpiteitä äidinkielisten kielenpuhujien hyväksi eikä toimia, joilla turvataisiin saamenkielisten mahdollisuudet käyttää saamea. Näkkäljärven mukaan saamen kieltä ei voi elvyttää erillään saamelaiskulttuurista, ja keskeinen kielen elinvoimaisuuteen vaikuttava tekijä ovat perinteiset saamelaiselinkeinot ja luonnolliset kielenkäyttöympäristöt. (Satokangas / Yle Sápmi 8.7.2014.)

Tällaisia näkemyksiä on tärkeää kuulla ja analysoida erilaisista näkökulmista. Ensinnäkin on selvää, että jos tunne sivuosaan jäämisestä omaa kieltä koskevassa toiminnassa on yleinen äidinkielisten saamenpuhujien parissa, se on vakava asia. Onko sitten kyse yhteisöissä laajemmin vallitsevasta tunteesta vai yksittäisten poliitikkojen nostoista, sitä on mahdotonta sanoa. Näkkäljärven kritiikkiin voi kuitenkin vastata kysymällä, eikö uusien saamenpuhujien saaminen esimerkiksi eri alojen saamenkielisiin työpaikkoihin ole nimenomaan keskeinen toimi, jolla äidinkielisten puhujien kielenkäyttömahdollisuuksia turvataan. Saamen kielten uusia puhujia on töissä mm. varhaiskasvatuksen ja opetuksen aloilla, sote-alan työntekijöinä ja valtion ja kuntien viranomaisina, eli myös äidinkielisten saamenpuhujien arkeen vaikuttavina ammattilaisina. Olen toisessa yhteydessä (Pasanen 2016: 51–52) esittänyt, että tilanteessa, jossa lähes kaikkien alojen saamenkielisistä ammattilaisista vallitsee valtava pula, on epärealistista odottaa, että tarpeet saataisiin täytettyä pelkästään äidinkielisillä saamenpuhujilla.

Saamelaisten kielellisesti kirjavassa todellisuudessa on myös aiheellista tarkastella kriittisesti kahtiajakoa äidinkielisiin ja ei-äidinkielisiin saamenpuhujiin. Tätä kahtiajakoa on kritisoinut professori Ante Aikio saamenkielisten lasten kielitilanteen osalta

(Alajärvi & Näkkäläjärvi / Yle Sápmi 3.11.2015). Hänen mukaansa äidinkielisten ja ei-äidinkielisten lasten kielellisiä tarpeita asetetaan toisinaan vastakkain tavalla, jonka hän kielentutkijana kokee yksinkertaistamisena ja vääristelynä. Todellisuudessa saamelaisyhteiskunnassa ei hänen nähdäkseen ole kahta erillistä ryhmää vaan hyvin heterogeeninen joukko lapsia, joiden kielelliset taustat ja valmiudet vaihtelevat suuresti. Myös sellaisten lasten välillä, jotka oppivat saamea kotonaan ja saavat saamenkielistä kouluopetusta, on suuria eroja, eikä kaikkien näiden lasten kielitaito ja kielenvalinta vastaa perinteistä käsitystä äidinkielisyyden tasosta.

Saamelaiskäräjien kielipoliittisessa ohjelmassa 2025–27 (Saamelaiskäräjät 2025: 9) esitetään yhtenä toimenpiteenä saamen kielten elinvoimaisuuden turvaamiseksi: *”Selvitetään ja kehitetään toimenpiteitä äidinkielisten saamelaisten kielen elinvoimaisuuden edistämiseksi”*. Tekstissä tarvetta tähän kuvataan seuraavasti:

”On tärkeää muun muassa äidinkielisten saamen kielten käyttäjien kielen tukemiseksi ja vahvistamiseksi laajentaa ja tarjota mahdollisuus saamen kielen käyttöön mahdollisimman monenlaisissa ympäristöissä ja yhteyksissä. Tilannetta voidaan parantaa edistämällä mahdollisuuksia saamenkielisen kulttuuri- ja mediatarjonnan lisäämiseen ja kansalaisyhteiskunnan toimintoihin, joissa saamenkieliset voivat luontevasti käyttää saamea. Keskeistä on osallistaa kieliyhteisö näiden toimien suunnitteluun ja toteuttamiseen jo alusta lähtien.”

Tällaiset toimet ovat saamen kielten elinvoimaisuuden kannalta ehdottoman tärkeitä, mutta toimenpideohjelma – kuten myös vähäinen julkinen keskustelu aiheesta – jättää auki sen, miten toimia kohdennettaisiin nimenomaan äidinkielisille. Millaisia saamenkielisiä ympäristöjä ja yhteyksiä saamen kielten nykyisessä sosiolingvistisessä tilanteessa voi tarjota vain äidinkielisille tai ensisijaisesti äidinkielisille? Onko saamelaisten sosiolingvistisessä tilanteessa tarkoituksenmukaista tai edes mahdollista vetää rajoja äidinkielisten ja ei-äidinkielisten saamen kielten puhujien välille? Mitä tämä tarkoittaisi esimerkiksi inarinsaamenkielisessä yhteisössä, jossa nuorten ja työikäisten parissa on hyvin vähän perinteisessä merkityksessä äidinkielisiä kielenpuhujia?

Saamen kielten elvytyspolitiikan kannalta olisi olennaista tuoda keskusteluun konkreettisia ehdotuksia siitä, mitä toivottaisiin tehtävän toisin. Jos äidinkieliset saamenkieliset eivät koe kielenelvytyskäsitteen kattavan itselleen tärkeitä toimia, pitäisikö saamen kieliä koskevassa kiensuunnittelussa alkaa käyttää systemaattisemmin käsitteitä ”kielen säilyttäminen”, ”kielen vahvistaminen” ja ”kielen elvyttäminen”? Tällöin esimerkiksi kielipoliittisia toimenpiteitä olisi tietoisesti ajateltava sekä vahvasti saamenkielisten yksilöiden ja yhteisöjen että kielen oppimisen ja

takaisinottamisen näkökulmasta. Kielen säilyttäminen viittaisi esimerkiksi sellaisiin toimiin, joilla pyritään turvaamaan saamelaisen perinteisen tiedon siirtymistä, johon tulkitsem Nakkäljärven viittaavan puhuessaan luonnollisista kielenkäyttöympäristöistä ja perinteisistä saamelaiselinkeinoista. Kielen vahvistaminen voisi pitää sisällään esimerkiksi toimia, joilla saamen kieltä suullisesti hallitseville ihmisille tarjotaan mahdollisuutta vahvistaa kirjoitustaitoaan saamen kielessä. Kielen elvyttäminen tarkoittaisi tässä mallissa lähinnä niitä toimia, joilla saamen kielten puhujakuntaa pyritään laajentamaan. Useimmissa saamen kielen edistämistoimissa – esimerkiksi saamenkielisen oppimateriaalin laatimisessa tai saamenkielisessä mediatarjonnassa – on toki kyse samaan aikaan säilyttämisestä, vahvistamisesta ja edistämisestä, eikä toimien kohderyhmää ole mahdollista rajata. Kielensuunnittelun painopisteiden nimeäminen ja käsitteellinen selkiyttäminen voisi kuitenkin tehdä näkyvämmäksi saamen kieliin liittyviä kirjavia tarpeita.

3.3 Etnisesti ulkopuolisten rooli saamenkielisissä yhteisöissä

Saamelaiset, kuten vähemmistökielten puhujat yleensäkin, ovat eläneet pitkään tilanteessa, jossa heidän kieliolojaan luonnehtii kaksi- tai monikielisyys yhteen suuntaan. Saamelaiset ovat kasvaneet kaksikielisinä, kun taas ympäröivä enemmistö on elänyt pääsääntöisesti yksikielisenä. Tämä on seuraus kielten välisestä hierarkiasta: monikielisellä alueella yksi kieli hallitsee muita ja yhden kielen taitoa edellytetään yhteiskunnassa ylitse muiden. Nykyisen kielenelvytyskehityksen aikana on kuitenkin merkkejä siitä, että saamelaisalueella yleistyy niin sanottu kaksisuuntainen kaksikielisyys: se, että suomalaiset opettelevat saamea eli myös osa enemmistön edustajista kaksikielistyy.

Verrattuna muihin valtioihin, joissa saamelaisia asuu, tällainen ilmiö on Suomessa poikkeuksellisen laaja. Esimerkiksi oman post doc -tutkimushankkeen kyselyyn vastanneesta 85 saamen kieltä oppineesta henkilöstä 45 prosenttia vastasi identifioituvansa ensisijaisesti suomalaisiksi (Pasanen 2024: 109). Toisin sanoen merkittävä osa Suomen uusista saamen kielen puhujista on suomalaisia. Norjassa saamen kieltä ovat usein oppineet yksittäiset henkilöt, jotka muuttavat vahvasti saamenkieliselle alueelle, ja ainakin Koutokeinon kunnassa ei-saamenkieliset lapset oppivat saamea lähtökohtaisesti jo varhaiskasvatuksen ja koulun kautta. Laajempaa ilmiötä, jossa aikuiset ei-saamelaiset haluavat oppia saamea, ei muissa maissa kuitenkaan ole. Syitä tähän voi hakea monesta suunnasta, mm. saamelaisen vähäisestä lukumäärästä Suomessa ja toisaalta Suomen lainsäädännön mukana tuomasta saamenkielisen työvoiman laajasta ja kasvavasta tarpeesta. Voi myös

spekuloida, vaikuttaako asiaan suomen ja saamen kielen välinen sukulaisuus, jonka takia saamen kielen oppiminen voi olla suomenkieliselle helpompaa kuin norjantai ruotsinkieliselle.

Kuten jo edellä (3.1) todettiin, ei ole sinänsä uusi ilmiö, että ei-saamelainen oppii saamea. Kautta aikain saamelaisten pariin on muuttanut henkilöitä ja perheitä, jotka ovat saamelaistuneet ja/tai saamenkielistyneet. Monet etelästä tulleet tutkijat, kirkonmiehet ja viranomaiset ovat opetelleet saamea, vaikka 1840-luvulla vallinnut hierarkia ilmeneekin Elias Lönnrotin sanoissa, joissa hän kritisoi suomalaisten kirkonmiesten haluttomuutta opetella saamea: *”sen vuoksi, ettei yksi tahdo vaitua oppimaan lapinkieltä, täytyy kaikkien oppia suomea”* (Lönnrot 1902: 80). Sitaatti kiteyttää sen, mistä yksisuuntaisessa kaksikielisyydessä pohjimmiltaan on kyse: hierarkiassa alemman kielen puhujien odotetaan joustavan ja mukautuvan, kun taas valta-asemassa olevalla on etuoikeus pysytellä omilla asemissaan ja pitää omaa kieltään normina.

Suomalaisten osuutta Suomessa puhuttujen saamen kielten nykytilaan ja tulevaisuuteen on nähdäkseni väistämättä käsiteltävä. Koska saamelaiset elävät lähes kaikilla alueilla suomalaisen enemmistön ympäröimänä, on kielten tulevaisuuden kannalta olennainen kysymys, millaista roolia tarjotaan enemmistön edustajille, lapsille ja aikuisille. Annettaanko esimerkiksi kaikille saamelaisten kotiseutualueella asuville lapsille mahdollisuus oppia saamea varhaiskasvatuksen ja kouluopetuksen kautta? Ellei, niin ei-saamenkielisen perheen lapsen osana on kasvaa saamelaisten parissa sellaisena henkilönä, jonka takia muut joutuvat puhumaan saamen sijasta suomea.

Nykyisessä resurssitilanteessa ei tietenkään ole realistista, että koko kotiseutualueen lapset saataisiin kielikylvettyä saamen kielessä varhaiskasvatuksesta alkaen. Kielipesätoiminnan rahoitusmalli tekee ajatuksesta myös poliittisesti mahdotoman: kielipesiä rahoitetaan valtion erityisavustuksella, joka perustuu saamelaisten perustuslailliseen oikeuteen säilyttää ja edistää kieltään ja kulttuuriaan (ks. 4.6). Valtio ei siis kielipesätoimintaa rahoittaessaan rahoita suinkaan kaksisuuntaista kaksikielisyyttä – se rahoittaa saamelaisten oikeutta omaan kieleen. Kielipesätoiminnan toteuttajilla on sen sijaan ollut myös kaksisuuntaiseen kaksikielisyyteen viittaavia tavoitteita. Erityisesti Anarâškielâ servi, joka hallinnoi inarinsaamenkielistä kielipesätoimintaa 1997–2021, perusti pitkään omat kriteerinsä kielipesälästen valinnalle eri tekijöihin kuin saamelaiskäräjät. Yhdistys on korostanut perheiden sitoutumista ja vanhempien inarinsaamen kielen taitoa, kun taas saamelaiskäräjien kriteereissä lapsen saamelaisuus on tärkein valintaperuste (Pasanen 2015: 317–319).

Yksi syy siihen, että ei-saamelaisten saamen kielen oppimista on välttämätöntä tarkastella, on se, että monietnisisissä perheissä enemmistökielisen vanhemman asennoituminen vähemmistökieleeseen on olennainen tekijä vähemmistökielen siirtymisessä lapsille. Jos enemmistökielinen vanhempi osaa vähemmistökieltä edes reseptiivisesti eli ymmärtämisen tasolla, on vähemmistökielen siirtyminen lapsille paljon helpompaa verrattuna siihen, että toinen vanhempi ei lainkaan osaa vähemmistökieltä. Torkel Rasmussen määrittelee tutkimuksessaan enemmistökielisen vanhemman roolin jopa ratkaisevaksi siinä, pystyykö saamenkielinen vanhempi siirtämään perheessä saamen kieltä (Rasmussen 2013: 45–46, 207). Ei-saamelaisen vanhemman saamen kielen oppiminen on yksityinen asia, jota ei voida säädellä virallisella tasolla mutta joka kuitenkin vaikuttaa huomattavasti saamen kielten siirtymiseen perheissä ja sikäli koko saamen kielten tulevaisuuteen.

Eri saamen kieliä puhuvilla saamelaisryhmillä, samoin kuin eri alueiden saamelaisilla ja totta kai myös yksittäisillä saamelaisilla voi olla keskenään erilaisia näkemyksiä siitä, onko hyvä vai huono asia, jos suomalaiset oppivat saamea. Suomessa jo pitkään roihunnut keskustelu saamelaisuuden määritelmästä on vaikuttanut myös saamen kielen oppimista koskeviin asenteisiin. Pahimmillaan saamen kieltä oppiva ja käyttävä ei-saamelainen leimataan wannabe-saamelaiseksi, jolla on kenties epäilyttäviä aikoja saamelaistumisen suhteen. Haastatteluaineistoni perusteella (Pasanen 2025a) ei-saamelaisten saamen kielen oppimisen takana on saamelaistumisaikomusten sijaan aivan toisenlaisia motiiveja. He haluavat oppia uuden kotiseutunsa alkuperäistä kieltä, tukea saamenkielistä yhteisöä, laajentaa omia työmahdollisuuksiaan ja normalisoida saamen kielen käyttöä. Joillakin kiinnostus kieltä kohtaan on vahvasti kielitieteellistä. Saamelaisyhteiskunnan ulkopuolelta tulevien kielenoppijoiden lähtökohta vaikuttaa olevan se, että he tukevat ja vahvistavat omalta osaltaan varsinaista saamelaista kieliyhteisöä. Saamen kielten tulevaisuuden kannalta on elintärkeää, että saamenkielisten yhteisöjen saamelainen ydin, jolla on kulttuurinen suhde saamen kieleen, säilyy ja kukoistaa. Tässäkin suhteessa keskeisiä ovat äidinkielisten kielenpuhujien tarpeet ja osallisuus (3.2) ja saamen kielen elinvoimaisuuden suhde alueiden ja elinkeinojen elinvoimaisuuteen (4.2).

3.4 Asenteet kielen muutosta kohtaan

Saamelaisyhteisöissä kuulee toisinaan kritiikkiä sitä kohtaan, että saamen kieli muuttuu liikaa, liian nopeasti tai radikaalisti. Vaikka kaikki maailman elävät kielet muuttuvat jatkuvasti, on hyvin yleismaailmallinen kokemus maailman väestöryhmien parissa, että oma kieli muuttuu liikaa. Samassa yhteydessä tulee usein esille myös sellainen asenne, että nuori sukupolvi ei osaa kieltä kunnolla vaan pilaa

kielen. Vaikka kyse on yleisinhimillisistä kieli-ideologioista, on kuitenkin monesta näkökulmasta aivan todellinen havainto, että saamen kielet muuttuvat erityisen nopeasti verrattuna niitä ympäröiviin enemmistökieliin. Tämä liittyy samaan kokonaisuuteen kuin monet muutkin kielen ilmiöt: kielenvaihdon taustaan ja kielenelvytyksen tarpeeseen. Saamelaisväestön modernisaatio tapahtui 1900-luvulla alueiden enemmistökielillä, mikä johti siihen, että saamen kielet jäivät jälkeen yhteiskunnallisessa kehityksessä. Saamen kielet, kuten alkuperäiskansojen kielet yleensä, ovat suullisen käytön kieliä, joiden kirjoittamiseen ei ns. tavallisen kansan parissa ole pitkää perinnettä. Saamelaisten kirjoitetuksi kieleksi muodostui Suomessa suomenkielisen koulutuksen myötä suomi. Monet sodanjälkeisen yhteiskunnan ilmiöt, jotka liittyivät esimerkiksi mediaan, koulutukseen ja moderniin työelämään, tulivat saamelaisille tutuksi yksinomaan suomen kielellä, eikä näille ilmiöille syntynyt luonnostaan saamenkielistä sanastoa. Tätä kuilua alettiin systemaattisesti kuroa umpeen 1990-luvulla, kun saamelaisten kielioikeudet ja saamen kielten elvytys vahvistuivat ja saamen kielten kirjallinen käyttö lisääntyi nopeasti. Saamen kielet muodostuivat lyhyessä ajassa median, hallinnon ja koulutuksen kieliksi. Niitä alettiin siis käyttää sellaisilla aloilla ja sellaisissa muodoissa, jotka olivat aiemmin olleet Suomen saamelaisten todellisuudessa suomenkielisiä.

Kaikki edellä kuvattu tarkoittaa sitä, että sellainen kielellinen muutos, joka suomen kielessä on tapahtunut vuosikymmenten, jossain määrin jopa vuosisatojen aikana, on ollut pakko toteuttaa saamen kielillä parissa vuosikymmenessä. Vaihtoehtoja tälle kehitykselle on vaikea nähdä. Siitä huolimatta kritiikki ja suru on ymmärrettävää, jos ihminen kokee jonkin niin läheisen kuin oman kielen muuttuvan vieraaksi. Monet etenkin iäkkäämmät saamenkieliset kokevat, että he eivät enää ymmärrä kaikkia radiossa kuulemiaan saamenkielisiä sanoja. Iäkkään väestön voi olla mahdollonta hahmottaa tämän muutoksen tarvetta ja mielekkyyttä, koska he eivät käy koulua saameksi, eivät yleensä kirjoita saameksi eivätkä ole saamenkielisessä työelämässä. Tällaisista lähtökohdista vaikkapa tietotekniikkaan liittyvän sanaston kääntäminen saameksi voi tuntua hullunkuriselta ja tarpeettomalta. Kuvaava on erään inarinsaamen kielen täydennyskoulutushankkeessa haastatellun inarinsaamen kielimestarin kommentti saamen kieleen kehitetyistä uusista sanoista: *”ei kai niitä uusia sanoja käytä kukaan muu kuin Sammallahden Pekka tai Morottajan Matti.”* (Pasanen 2015: 297).

Saamen kielten muutoksessa ei kuitenkaan ole kyse yksinomaan kielen modernisaatiosta, kuten uudissanastosta ja kielen rikastumisesta tätä kautta. Siihen liittyy myös päinvastaisia, kielen yksinkertaistumiseen tai kansankielellä köyhtymiseen liittyviä ilmiöitä. Myös valtakielet vaikuttavat saamen kieliin kaikilla tasoilla – ääntämiseen, sanojen taivutukseen, lauserakenteisiin ja sanastoon. Esimerkiksi Jukka Mettovaaran tutkimus (2023) ilmentää suomen kielen vaikutusta nuoren

polven puhujien inarinsaamen kielessä syntaksin eli lauseopin tasolla. Monet ovat huolissaan saamen kielten omistusliitteiden häviämisestä, ja joiltakin osin sitä tutkitusti onkin tapahtunut (ks. Rasmus 2021). Saamen kielten sisäiset murre-erot ovat tasoittumaan päin, mikä on yleinen ilmiö myös suurten kielten kuten suomen kielen piirissä. Saamen kielen ääntämiseen liittyvät vivahteet voivat jäädä monilta kielenoppijoilta sivuosaan, jos ne eivät ole ymmärtämisen ja ymmärretyksi tulemisen kannalta välttämättömiä oppia. Saamen kielten sanaston suhteen tapahtuu tällä hetkellä kahtalaista ilmiötä: Samaan aikaan kun moderniin elämänmenoon liittyvää sanastoa opitaan saameksi luontevasti koulutuksen ja median kautta, monet perinteisiin elämäntapoihin liittyvistä aiheista jäävät helposti vieraiksi. Saamen kielten rikasta luontoon ja luonnonkäyttöön liittyvää sanastoa voi olla haastavaa juurruttaa nuorille ja kielenoppijoille koulutuksen keinoin, koska se liittyy vahvasti sellaiseen elämänmuotoon, johon kaikilla ei ole kontaktia.

Yksi kielelliseen muutokseen liittyvä ajankohtainen aihe saamelaisyhteiskunnassa on englannin kielen kasvava rooli lasten ja nuorten elämässä ja sen vaikutus heidän kielitilanteeseensa. Aihe on toki ajankohtainen suuremmisakin kieliyhteisöissä, ja englannin vaikutuksesta suomenkielisten lasten kielitilanteeseen on alettu vähitellen huolestua. Kuten monet yleismaailmalliset haasteet, englannin kielen voimistuva vaikutus voi olla saamen kielille suurempi uhka kuin suuremmille kielille, koska kielen elinvoimaisuus ja tulevaisuus on kieliryhmän pienuuden ja vähemmistöaseman vuoksi lähtökohtaisesti epävarmempi. Median ja pelien kautta myös saamenkieliset lapset päätyvät yhä aikaisemmin kontaktiin englannin kielen kanssa, mikä pahimmassa tapauksessa vie tilaa saamen kieleltä vapaa-ajan harrastuksissa ja jopa lasten välisessä kommunikoinnissa.

3.5 Monisaamenkielinen kommunikointi

2010-luvun mittaan saamenkielisissä ympäristöissä on yleistynyt kielikäytäntö, jota olen kutsunut (Pasanen 2015: 379–381) monisaamenkielisyydeksi. Tällä tarkoitan eri saamen kielten käyttämistä rinnakkain niin, että saamen kielten puhujat voivat käyttää omaa kieltään myös toisen saamen kielen puhujien kanssa. Saamen kielten väliset kielelliset etäisyydet ovat sellaisia, että rinnakkainen käyttö edellyttää jonkinlaista ideologista valintaa, ja siksi aiheita mielestäni sopiikin käsitellä kieliideologioiden yhteydessä, vaikka kyse on toki myös aivan arkipäiväisestä ja monille jo hyvin luontevasta toimintamallista

Monikielisyyden ilmiö ei suinkaan ole saamelaisten parissa uusi. Monilla alueilla ja monien saamelaisyhmien parissa on vanhastaan opittu myös toisen saamelaisyhmän kieltä, esimerkiksi tietyissä osissa Inaria monet inarinsaamelaiset ovat

oppineet lapsuudestaan saakka myös pohjoissaamea. Kielenoppiminen ei kuitenkaan ole ollut vastavuoroista, sillä pohjoissaamenkieliset eivät ole oppineet tai ainaakaan ryhtyneet puhumaan inarinsaamea. Kyse on tavallaan samasta yksisuuntaisen kaksikielisyyden ilmiöstä, johon olen viitannut alaluvussa 3.3. Monisaamenkielisyydeksi monikielisen saamenkielisen kielenvalinta- ja kommunikointitavan voi nähdäkseni määritellä vasta silloin, kun saamen kielten väliset hierarkiat pyritään tietoisesti poistamaan. Tällöin jokainen saamenkielinen voi puhua omaa ensisijaista saamen kieltään ja kaikki osapuolet pyrkivät yhtä lailla ymmärtämään toisiaan.

Suomessa monisaamenkielisyyden keskiössä on luonnollisesti Inarin kunta, jossa puhutaan ja edistetään kaikkia kolmea saamen kieltä. Tärkeä monisaamenkielisyyttä edistävä toimija on ollut 2010-luvun edetessä Yle Sápmi. Sitä ennen kolme saamen kieltä pidettiin ohjelmatarjonnassa pääosin erillään, mutta nyt siirryttiin malliin, jossa useissa radio-ohjelmissa on erikielisiä juontajia ja toimittajia, jotka kaikki puhuvat omaa saamen kieltään. Samoin tiettyä saamen kieltä puhuva toimittaja voi uutisjutuissa ja reportaaseissa haastatella toista saamen kieltä puhuvaa henkilöä. Sara Wesslinin inarinsaamenkielistä radiotoimitusta koskeva opinnäytetyö (Wesslin 2014) kuvastaa aikaa, jolloin Yle Sápmin toiminnassa oltiin siirtymässä yhä enemmän monisaamenkielisiin käytäntöihin. Yle Sápmin silloisen johtajan Pirita Näkkäläjärven mukaan kyseessä on tietoinen valinta, jonka kautta hän uskoo eri kieliä puhuvien vähitellen alkavan ymmärtää toista kieltä paremmin ja paremmin (Wesslin 2014: 26).

Yle Sápmi

- Suomen Yleisradion saamenkielinen toimitus, jonka pääpaikka sijaitsee Inarin kirkonkylässä
- Yle Sápmin tehtävänä on välittää tietoa, vahvistaa saamelaisidentiteettiä ja ylläpitää saamen kieliä
- Tuottaa sisältöjä kaikilla Suomessa puhutuilla saamen kielillä radioon, televisioon ja internetiin. Nettiuutisia julkaistaan lisäksi suomen kielellä.
- Yle Sápmin historiassa tärkeä vedenjakaja on vuosi 1972, jolloin Ylen saamenkielinen toiminta keskitettiin omaan toimitukseen, jonka toimitilat perustettiin Inariin
- Sámi Radio -kanavalla saamenkielistä ohjelmaa kuuluu nykyään arkipäivisin noin kahdeksan tunnin ajan. Arkipäivisin televisiossa lähetetään Yle Oddasat -uutislähetys ja pohjoismaiset uutislähetys Oddasat.

Saamenkielisissä lastenohjelmissä sekä radion että television puolella on niin ikään sovellettu monisaamenkielistä mallia, ja samoin käytäntö on muodostunut tavalliseksi erilaisissa saamenkielisissä tapahtumissa kuten saamelaisfestivaalien juonoissa. Inarin koulussa monisaamenkielisen kommunikoinnin malli on omaksuttu niiden saamen kielten välillä, joita käytetään opetuskielenä, eli inarin- ja pohjoissaamen välillä. Saamen kieltä puhuvat opettajat puhuvat osaamaansa saamea myös toista saamen kieltä puhuville oppilaille samoin kuin omille kollegoilleen. Myös opetuksessa on toisinaan käytetty kahta saamen kieltä rinnakkain, esimerkiksi niin, että käsityötunnilla inarin- ja pohjoissaamenkieliset oppilaat ovat samassa ryhmässä, jota opettaa yksi pohjoissaamenkielinen ja yksi inarinsaamenkielinen opettaja. Koulun tavoitteena on, että saamenkieliset oppilaat oppivat ymmärtämään myös toista saamen kieltä.

Monisaamenkielinen toimintamalli kielellisenä muutoksena on herättänyt ja herättää erilaisia reaktioita erityisesti suurimman kieliryhmän eli pohjoissaamenkielisten parissa. Monille etenkin Inarin kunnan ulkopuolella eläville pohjoissaamenkielisille muutos on ollut suuri, kun aiemmin harvoin ja rajatuissa tilanteissa kuulunutta inarin- tai koltansaamea on alkanut kuulua mediassa enemmän. Muihin saamen kieliin tottumattomille kuulijoille sisällön ymmärtäminen toisella kielellä on voinut olla haastavaa ja aiheuttaa turhautumista mediatarjontaan. Toisaalta se on saattanut herättää mielenkiintoa muita kieliä kohtaan ja osoittaa sen, ettei keskinäinen ymmärtäminen ole ollenkaan mahdotonta. Kaiken kaikkiaan kysymyksessä on muutos, jonka hyväksyminen saattaa viedä aikaa. Saamelaisryhmien ja saamen kielten yhdenvertaisuuden kannalta kyseessä on nähdäkseni aivan välttämätön prosessi. Ellei saamelaisyhteiskunnan sisäisiä hierarkioita pureta, kuinka purkamista voidaan vaatia suomalaisen enemmistön ja saamelaisen vähemmistön välillä? Solidaarisuus ja yhdenvertaisuus eri kieliryhmien välillä ovat perusedellytyksiä saamen kielten vahvistumiselle.

4 Saamen kielet sulautumisen, selviytymisen ja uudistumisen ristiaallokossa: tulevaisuuden tarpeet

Tässä luvussa nostan esille saamen kielten tulevaisuuden kannalta kriittisiä tekijöitä, jotka vaikuttavat kielenpuhujien arkeen. Kysymykset liittyvät niin kielen suunnittelun resursseihin ja muihin saamelaisyhteiskunnan ulkopuolisista tahoista riippuviin seikkoihin kuin myös saamelaisyhteisöjen sisäisiin valintoihin.

4.1 Saamen kielten siirtyminen kodeissa

Kielen siirtymistä sukupolvelta toiselle (engl. *intergenerational language transmission*) pidetään laajalti tärkeimpänä yksittäisenä kielen elinvoimaisuuden tekijänä. Myös Suomen saamelaisten kielellistä lähihistoriaa tarkastellessa kielen siirtymisen merkitys on ilmeinen. Kielenvaihdon aikakaudella saamen kielen siirtyminen väheni toisissa saamelaisyhteisöissä ja loppui kokonaan toisissa. Kielenelvytyksen aikakaudella keskeinen merkki kielitilanteen kohenemisesta on ollut se, että saamen kieltä on otettu takaisin moniin perheisiin, joissa kielen siirtyminen oli aiemmin katkennut.

Saamen kielten tilanne perheissä on yksi keskeisimmistä asioista, joista ei ole olemassa tilastoja eikä systemaattista tutkimustietoa. Toisin sanoen käsityksemme siitä, kuinka laajalti ja millaisissa tilanteissa saamen kielet siirtyvät tällä hetkellä perheissä, perustuu arkipäivän kokemuksiin ja havaintoihin. Tutkittua tietoa on olemassa Utsjoelta kouluikäisten lasten ja nuorten perhetilanteesta (Rasmussen 2013) ja jonkin verran siitä, millaisia haasteita ja tarpeita kielen siirtämiseen liittyy (Pasanen 2022 ja 2025b). Yleistajuista materiaalia on niin ikään niukasti (Snellman & Vuolab 1993; Pasanen / Saamelaiskäräjät 2020). Neuvoloissa ja muissa sosiaali- ja terveystalveissa vanhempien saamen kielen siirtämistä koskevan tiedon ja tuen taso vaihtelee suuresti, eikä edes saamelaisten kotiseutualueen kunnissa ole selvää, että ammattilaisten tietämys saamelaisten kielitilanteesta on ajan tasalla. Esimerkkinä tästä on vanhempien toisinaan saama suositus puhua omille lapsilleen aina sitä kieltä, jonka itse on oppinut ensimmäisenä (Pasanen / Saamelaiskäräjät 2020:

13–15). Kyseessä on saamelaisten kokeman kielenvaihdon valossa suurelle osalle saamelaisista varsin huono neuvo: näin suositellaan vanhempaa jatkamaan eteenpäin itse kokemaansa assimilaatiota.

Tiedon ja tuen vähyyttä paikkaamaan aloitettiin vuonna 2018 kielineuvolatoiminta saamelaiskäräjien ja Perhepalvelumalli Lappiin -hankkeen yhteistyönä. Toiminta piti sisällään vanhemmille suunnattua yksilöllistä neuvontaa, Facebook-sivun ja Facebook-livelähetyksiä, joissa toiminnan järjestäjät ja vaihtuvat asiantuntijat keskustelivat saamen kielen oppimiseen ja siirtämiseen liittyvistä aiheista ja vastasivat katsojien kysymyksiin. Toimintaan tuli taukoa, kunnes vuosina 2021–22 sitä jatkoi hieman eri muodossa Deanuleagis sámástit -hanke yhteistyössä saamelaiskäräjien kanssa. Tämän jälkeen toiminta ei ole jatkunut. Kielineuvola-toiminta on jälleen yksi esimerkki siitä, miten tarpeelliselle ja pidetylle toiminnalle usein käy projektimalliin perustuvassa yhteiskunnassamme (ks. alaluku 4.4). Toiminta ei koskaan päässyt vakaalle pohjalle, koska työntekijät vaihtuivat, projektit loppuivat ja pysyvät rakenteet ja rahoitus puuttuivat.

Vaikka eri saamen kielten siirtymisestä on vähän tarkkaa tietoa, niin jonkinlainen yleiskuva siitä on. Pohjoissaamen kieltä siirretään monilla alueilla osana sukupolvien välistä jatkumoa ja monin paikoin pitkälti uusien puhujien kautta. Inarin- ja koltansaamea puhutaan lapsille harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta perheissä, jossa vanhempi tai vanhemmat ovat oppineet kieltä aikuisena. Ainakin inarinsaamenkielisessä yhteisössä kielensiirtäjinä on jo sellaisiakin vanhempia, jotka ovat itse omaksuneet saamen kielen kielipesässä, mitä on pidettävä merkittävänä kielenelvytystyön tuloksena. Saamen kielten siirtyminen kotiseutualueen ulkopuolella on lisääntynyt kielitilanteen kohentuessa, mutta on toki edelleen suhteessa runsaampaa kotiseutualueella.

Saamen kielten siirtäminen lapsille vaatii ehdottomasti lisää huomiota ja tukea. Kaikenlainen lapsille ja perheille suunnattu saamenkielinen materiaali ja kulttuuritarjonta lisää vanhempien resursseja puhua saamea ja lasten mahdollisuuksia oppia saamea. Saamelaisen varhaiskasvatuksen, saamenkielisen kouluopetuksen ja saamen kielen opetuksen vahvistaminen on aivan olennaista, sillä uhanalaisen kielen siirtämistä ei voi jättää perheiden yksityisasiaksi. Niin saamelaisyhteiskunnan sisällä kuin neuvoloissa ja muissa lapsiperheitä koskevissa palveluissa on oltava ajantasaista ja nimenomaan saamelaisten tarpeet huomioivaa tietoa ja tukea. Tämä edellyttää kielenvaihdon ja kielenelvytyksen huomioimista työntekijöiden koulutuksessa ja perehdytyksessä. Vanhempia tulee kannustaa saamen kielen puhumiseen heidän omasta kielitaustastaan riippumatta. Vanha neuvo, jonka mukaan vanhemman tulee puhua lapselle omaa ensimmäisenä opittua kieltään tai ”tunnekieltään”, pitää korvata sellaisilla neuvoilla, jotka tukevat saamen kielten elpymistä.

4.2 Saamen kielten ja alueiden elinvoimaisuuden suhde

Saamen kielet ovat alun perin kuuluneet erottamattomasti tiettyyn maantieteelliseen alueeseen. Yhteiskunnallisten ja sosioekonomisten muutosten myötä saamen kielet ovat levinneet muuttajien mukana uusille alueille, ja toisaalta alun perin täysin saamenkielisille alueille on muuttanut yhä enemmän erikielistä väestöä. Muuttuvien realiteettienkin keskellä on yhä selvää, että saamen kielten elinvoimaisuus on vahvasti yhteydessä saamelaisten kotiseutualueen elinvoimaisuuteen. Saamen kielten ja alueen elinvoimaisuuden suhdetta voi tarkastella kahden eri näkökulmiin perustuvan väitteen pohjalta: 1) alueen elinvoimaisuus on olennaista saamen kielen elinvoimaisuudelle ja 2) saamen kielet lisäävät alueen elinvoimaisuutta.

Ensimmäinen näkökulma nostaa keskiöön saamelaiskulttuuriin ja saamelaisten itsemääräämisoikeuteen liittyviä suuria linjoja kuten elinkeino- ja maankäyttökysymykset, mutta myös koko väestön arjessa vaikuttavia käytännön tekijöitä asuntotilanteesta alueen palvelutasoon. Toisin sanoen saamelaisilla on oltava kotiseutualueella sellaiset elämisen mahdollisuudet, jotka mahdollistavat alueella pysymisen ja tukevat heidän kulttuuriaan ja hyvinvointiaan niin, että sukupolvien välinen kielen ja kulttuurin siirtyminen on mahdollista. Yksi suurimpia elinkeinoihin liittyviä kysymyksiä on poronhoidon tulevaisuus ja sen vaikutus saamen kielten säilymiseen, käyttömahdollisuuksiin ja siirtymiseen. Yleisesti ajatellaan, että poronhoito säilyttää saamen kieliä, turvaa saamen kielten ja niiden sisällään pitämän tiedon siirtymistä sukupolvelta toiselle ja toimii keskeisenä kielenkäyttöympäristönä. Saamen kielten käytöstä ja asemasta poronhoidossa ei kuitenkaan ole ajantasaista ja kattavaa tietoa. Poronhoidon merkitys poronhoidon piirissä elävien saamelaisten kielitilanteelle on kiistaton, mutta selvää on myös se, että kielenvaihto ja kielen uhanalaistuminen ulottuu myös luontaiselinkeinoihin. Suomen kieli on vallannut alaa myös poroelinkeinossa, oletettavasti suhteessa kunkin paliskunnan alueen sosiolingvistiseen tilanteeseen: siellä missä saamen kielen asema on muutenkin vahva, se on sitä myös poronhoidossa, ja toisinpäin. Olisi tärkeää saada tutkimustietoon perustuva yleiskuva siitä, kuinka laajasti eri saamen kieliä tänä päivänä käytetään poroelinkeinoon piirissä ja millaisia haasteita kielen käytössä on. Tätä kautta päästäisiin suunnittelemaan keinoja, joilla saamen kielen asemaa elinkeinon liittyvässä hallinnossa voitaisiin ehkä vahvistaa ja saamen kielen käyttöä elinkeinon arjessa tukea.

Tähän liittyy osaltaan kysymys, jota olen käsitellyt saamen kielten uusia puhujia koskevassa luvussa 3.1. Siinä tuon esille, että tutkimusaineistossani saamen kielten aikuisoppijoista suhteettoman pieni osa (15 %) oli miehiä, mikä tuntuu vastaavan yleistä tilannetta saamen kielten opinnoissa. Haastattelemani uudet puhujat

ja saamen kielten opettajat nostivat esille yhtenä selityksenä tilanteelle sen, että monet saamelaiset miehet, joilla voisi olla tarve oppia saamea, työskentelevät poronhoitajina eivätkä siten voi osallistua vuoden kestävään tai ylipäänsä tiukasti aikataulutettuun kielikoulutukseen. Nähdäkseni saamelaisyhteiskunnassa tulisi pohtia keinoja, joilla saamen kielen oppimista tehtäisiin saavutettavammaksi myös tälle ryhmälle. Onko mahdollista kehittää sellaista saamen kielen opetusta, joka pystyttäisiin yhdistämään poromiehen arkeen?

Elinkeinokysymyksistä erittäin ajankohtainen on myös turismi ja sen voimakas kasvu saamelaisten kotiseutualueella. Turismiin liittyy saamelaiskulttuurin ja saamen kielten kannalta kosolti niin mahdollisuuksia kuin uhkiakin. Yhtäältä kasvava matkailu tuo paikallisväestölle työpaikkoja ja ansaintamahdollisuuksia ja kunnille verotuloja. Parhaimmillaan se avaa myös mahdollisuuksia saamelaiskulttuurin esittelyyn laajalle yleisölle saamelaisyhteiskunnan omilla ehdoilla – tästä hyvänä esimerkkinä Saamelaismuseumo ja luontokeskus Siida – ja esimerkiksi pienimuotoisen porotilamatkailun kautta. Turismilla on suuri merkitys myös duodjille eli saamenkäsítőille ja paikalliselle ruokatuotannolle, jos turistit kuluttavat hyödykkeitä, jotka on tuotettu alueella. Toisaalta voimakkaasti kasvava turismi vaikuttaa rakentamisen ja safaritoiminnan kautta maankäyttöön ja tuo mukanaan lieveilmiöitä kuten matkailijoiden harhailu yksityisalueilla ja heikentynyt liikenneturvallisuus. Pahimmillaan nopeasti kasvava matkailu vieraannuttaa paikallisväestöä omasta kotiseudustaan, joka muuttuu vähin erin turistien temmellyskentäksi. Turismin saamelaiskulttuurille aiheuttamiin haittoihin voi lukea myös saamelaiskulttuurin omimisen ja asiattoman esittämisen, joka kuitenkin lienee vähenemään päin sitä mukaa, kun matkailuyrittäjien ja matkailijoiden tietoisuus on lisääntynyt. Saamelaiskäräjien matkailuhankkeessa on luotu vastuullisen ja eettisesti kestävä saamelaismatkailun toimintaperiaatteet saamelaisten kotiseutualueen matkailijoille ja matkailualan yrittäjille, työntekijöille ja opiskelijoille torjumaan turismin haittoja ja maksimoimaan sen hyötyjä (Saamelaiskäräjät: Vastuullisen matkailijan ohjeistus saamelaiskulttuurin ja saamelaisten kotiseutualueen maailmaan).

Toinen näkökulma eli saamen kielten positiivinen merkitys alueelliselle elinvoimaisuudelle on harvoin esillä ainakaan kuntapolitiikan tai -markkinoinnin tasolla. Usein tuntuu, että saamelaiskulttuurin ja saamen kielten merkitystä kuntien vetovoimalle ja pitovoimalle ei täysin ymmärretä päättäjien parissa. Esimerkiksi Inarissa kukoistavan kuntatalouden ja alueen muuttovoiton syynä esitetään matkailu ja ehkä lisäksi auto- ja rengastestaus, mutta saamelaiskulttuurin ja saamen kielten vaikutuksesta talouteen ja väestökehitykseen on vähän puhetta. Kuitenkin erityisesti Inarin kylässä niiden merkitys on ilmiselvä. Suurien saamelaisinstituutioiden – saamelaiskäräjät, Sajos, Saamelaisalueen koulutuskeskus, Saamelaismuseumo ja luontokeskus Siida ja Yle Sápmi – tarjoamat työmahdollisuudet

ovat lisänneet muuttoa ja paluumuuttoa Inariin merkittävästi, erityisesti nuorten ja koulutettujen ihmisten parissa. Samoin saamenkielinen varhaiskasvatus ja opetus sekä tarjoavat työpaikkoja saamenkielisille että painavat monien vanhempien valinnoissa asuinpaikkaa päätettäessä.

Kotiseutualueen elinvoimaisuuden yhteydessä on erikseen korostettava Saamelaisalueen koulutuskeskuksen merkitystä paitsi saamenkielisenä työnantajana niin myös opiskelun mahdollistajana. Nuorten ihmisten mahdollisuus saada koulutus omalla kotiseudullaan ja kaikenikäisten mahdollisuus pätevyytymiseen tai alan vaihtoon aikuiskoulutuksen kautta on kotiseutualueen – tieteenkin vahvimmin Inarin kunnan – elinvoimaisuudessa suuri tekijä. Saamen kielten aikuisopetuksessa SOGSAKK on muodostunut aivan korvaamattomaksi toimijaksi. Opiskelumahdollisuuksien kehittäminen edelleen, ehkä myös enenevässä määrin yhteistyössä yliopistojen kanssa onkin yksi keskeisiä keinoja saamelaisten kotiseutualueen elinvoimaisuuden varmistamiseksi.

4.3 Saamen kielten tulevaisuus saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella

Vuoden 2023 saamelaiskäräjävaalien yhteydessä kerättyjen tietojen mukaan Suomen saamelaisista saamelaisten kotiseutualueella asuu 29,09 prosenttia, muualla Suomessa 65,06 prosenttia ja ulkomailla 5,85 prosenttia. Lasten ja nuorten kohdalla muualla Suomessa asuvien saamelaisten osuus on suurempi, esimerkiksi 11–17-vuotiaiden ikäluokassa 73,75 prosenttia, kun taas vanhemmissa ikäluokissa kotiseutualueella asuvien osuus on huomattavasti suurempi. (Saamelaiskäräjät 2024.) Kysymykset saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella asuvien saamelaisien kielitilanteesta ja kielellisistä oikeuksista koskevat siten erityisen tiiviisti lapsia ja nuoria ja sitä kautta varhaiskasvatusta, koulua ja lapsiperheiden elämää.

Se, että 65 prosenttia saamelaisista asuu kotiseutualueen ulkopuolella, heijastuu melko heikosti julkiseen keskusteluun saamelaisista, Suomen kielipolitiikkaan ja myös saamelaispolitiikkaan. Saamelaisten oikeudet, mukaan lukien kielelliset oikeudet on pitkälti rajattu koskemaan kotiseutualuetta. Saamelaisten päätöksenteossa prosentuaaliset suhteet eivät myöskään näy. Saamelaiskäräjien edustajien valinnassa kiintiöt on asetettu vain kotiseutualueen kunnille, joten muualla Suomessa asuvien valinta perustuu yksistään äänimäärään. Kauden 2024–2027 21 varsinaisen jäsenen joukossa saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella asuvia on kaksi.

Saamelaisyhteiskunnassa tilannetta toki pidetään esillä, mutta nähdäkseni edelleen vähän ilmiön merkitykseen nähden. Ensimmäisiä esityksiä aiheesta on Anna-Riitta Lindgrenin tutkimus Helsingin saamelaiset ja oma kieli (Lindgren 2000). Laura Arola laati vuonna 2014 raportit sekä saamelaisten kielitilanteesta kotiseutualueen ulkopuolella (Arola 2014a, painamaton) että kielipesätoiminnan laajentamisesta saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella (Arola 2014b, painamaton). Vuosina 2015–2018 toteutettu hanke ”SÁRA – Saamelaisten hyvinvointi ja yhdenvertaisuus: hyvinvointipalvelut osallisuuden vahvistamisessa” keskittyi saamelaisten hyvinvointiin ja omakielisiin ja kulttuurinmukaisiin palveluihin Rovaniemellä, Oulussa, Jyväskylässä, Tampereella ja Helsingissä. Hankkeen tutkimustulokset julkaistiin laajana tutkimusraporttina (Heikkilä ym. 2019). Kolmesta tähän mennessä toteutetusta saamebarometristä kaksi uusinta kattoi myös kotiseutualueen ulkopuolella asuvien saamenkielisten henkilöiden (Arola 2021) tai palveluntarjoajien (Eriksen ym. 2025) kokemuksia.

Edellä mainitun aineiston pohjalta saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella asuvien saamelaisten kielitilanne ja kielellisten oikeuksien toteutuminen on huolestuttavalla tolalla. Vuonna 2014 Arolan kyselyyn vastanneesta 111 kotiseutualueen ulkopuolella asuvasta saamelaisvanhemmasta alle 10 prosenttia kertoi puhuvansa lapsilleen saamea, eikä joukossa ollut yhtään koltan- tai inarinsaamen kieltä siirtävää (Arola 2014a, painamaton). Ajantasaista tietoa aiheesta on vähän, mutta monenlaiset signaalit viittaavat siihen, että tilanne on sittemmin kohentunut. Etenkin koltan- ja inarinsaamen elvytys on edennyt suurin harppauksin 2010-luvulta alkaen, ja positiivinen kehitys koskee myös kotiseutualueen ulkopuolella asuvia. Pohjoissaamenkielinen varhaiskasvatus ja kielipesätoiminta ovat vahvistaneet perheiden tilannetta Helsingissä, Oulussa, Rovaniemellä ja Sodankylässä, ja näistä Helsingissä ja Oulussa pohjoissaamenkielinen tarjonta ylittää myös esi- ja perusopetukseen.

Suurimpia viimeaikaisia edistysaskeleita eri puolilla Suomea asuvien saamelaisten kannalta on ollut etäopetus, jonka kautta entistä merkittävästi suuremmalle oppilasjoukolle on avautunut mahdollisuus saamen kielen oppimiseen perus- ja lukio-opetuksessa. Etäyhteyksiä hyödyntävää opetusta ovat vuodesta 2018 alkaen koordinoineet hankemuodossa Utsjoen kunta ja saamelaiskäräjät opetus- ja kulttuuriministeriön rahoituksella. Tällä hetkellä opetusta tarjotaan kolmessa saamen kielessä 110 eri kouluun ja 180 oppilaalle. Kyse on perus- ja lukio-opetusta täydentävästä opetuksesta, jota tarjotaan kaksi viikkotuntia. (Saamen kielten etäyhteyksiä hyödyntävän opetuksen pilottihanke.)

Saamelaiskäräjien kielipoliittisessa ohjelmassa yhtenä pitkän aikavälin tavoitteena mainitaan saamen kielilain uudistaminen. Tässä yhteydessä viitataan lain uudistamispyrkimykseen vuonna 2017, jotka kuitenkin raukesivat. Ohjelmassa todetaan, että tuolloin saamelaiskäräjät nosti esille tarpeen tarkastella, miten kielilaille voitaisiin taata saamelaisten kielellisiä oikeuksia myös kotiseutualueen ulkopuolella, ja että asia on edelleen ajankohtainen. (Saamelaiskäräjät 2025: 12–13.) Kielipoliittisen ohjelman konkreettisissa toimenpiteissä kotiseutualueen ulkopuolella asuvien saamelaisten kielellisiä tarpeita ei erikseen mainita missään kohtaa. Luonnollisesti kaikki toimenpiteet saamen kielten hyväksi vahvistavat suoraan tai epäsuorasti saamenkielisten kielenkäyttömahdollisuuksia asuinpaikasta riippumatta. Näkemykseni mukaan nykytilanteessa kuitenkin tarvittaisiin erityishuomiota ja konkreettisia toimia kotiseutualueen ulkopuolelle. Tilanne, jossa yli 70 prosenttia saamelaislapsista ja -nuorista – eli siitä joukosta, jonka varassa saamen kielten tulevaisuus pitkälti on – elää vailla lain turvaamia kielellisiä oikeuksia, muodostaa vakavan uhan saamen kielten tulevaisuudelle.

4.4 Kokonaisvaltaisen kielensuunnittelun vakiinnuttaminen

Kielensuunnittelulla tarkoitetaan suunniteltua ja ainakin jossain määrin virallisella tasolla tapahtuvaa toimintaa kielen elinvoimaisuuden vahvistamiseksi. Kielensuunnittelun voi jakaa eri osa-alueisiin sen mukaan, millä tasolla kielitilanteeseen pyritään vaikuttamaan: 1) *statussuunnittelu* eli kaikki kielen virallisen aseman ja käytön parantamiseen suunnattu toiminta, tyypillisesti kielipoliittiset pyrkimykset kielellisten oikeuksien turvaamiseksi 2) *corpussuunnittelu* eli työ sen hyväksi, mikä liittyy konkreettisesti kieleen: yhteisen kirjoitustavan vakiinnuttaminen, uuden sanaston vahvistaminen, kielenhuolto, oppimateriaalien luominen, omakielisten kulttuurituotteiden kuten kirjallisuuden ja median tuottaminen ja 3) *kielenoppimisen suunnittelu*: toimenpiteet, joilla saadaan luotua mahdollisimman suotuisat olosuhteet oman kielen oppimiseen niin perheissä kuin koulutuksessa ja aikuisoppimisessakin.

Suomessa saamen kielten kielensuunnittelu on käynnissä kaikilla em. osa-alueilla. Saamelaiskäräjien rooli kielensuunnittelussa on jo saamelaiskäräjälain perusteella ensisijainen: sen tehtävä on toteuttaa saamelaisten kieltä ja kulttuuria koskevaa itsehallintoa (Laki saamelaiskäräjistä 974/1995). Muita keskeisiä toimijoita kielensuunnittelussa ovat esimerkiksi kunnat, järjestöt, Yle Sápmi ja Saamelaisalueen koulutuskeskus. Corpussuunnittelussa keskeiseen rooliin on noussut Sámi Giellagáldu, yhteispohjoismainen saamen kielten huoltoon ja kehittämiseen

keskittynyt ammatti- ja resurssikeskus. Sen perustivat vuonna 2013 Suomen, Ruotsin ja Norjan saamelaiskäräjät, ja vuodesta 2022 alkaen se toimii hallinnollisesti Norjan saamelaiskäräjien alaisuudessa. Giellagáldun tehtävänä on mm. kehittää saamen kielten sanastoa, vahvistaa yhteisesti sovittuja kielellisiä normeja, koordinoita pohjoismaista yhteistyötä saamen kielten hyväksi ja neuvoa kielenkäyttäjiä kieleen ja kielenhuoltoon liittyvissä kysymyksissä. Sillä on asiantuntijalautakunnat ja kielityöntekijät kaikissa Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa puhutuissa saamen kielissä. (Sámi Giellagáldu: Min birra; Marjomaa 2013; Saamelaiskäräjät: Sámi Giellagáldu.)

Sámi Giellagáldu / Säämi Kielâkâldee / Sää'm Ķiõllka'Iddi

- Sámi Giellagáldu eli Saamen Kielikaltio on yhteispohjoismainen saamen kielten huoltoon ja kehittämiseen keskittynyt ammatti- ja resurssikeskus
- Perustettu vuonna 2013 Suomen, Ruotsin ja Norjan saamelaiskäräjien yhteisvoimin; toimii vuodesta 2022 alkaen hallinnollisesti Norjan saamelaiskäräjien alaisuudessa pääpaikkanaan Kárášjohka (Karasjoki)
- Giellagáldun ydintehtäviin kuuluu kehittää saamen kielten sanastoa, vahvistaa yhteisesti sovittuja kielellisiä normeja, koordinoita pohjoismaista yhteistyötä saamen kielten hyväksi ja antaa kielenkäyttäjille saamen kieliin liittyvää neuvontaa
- Giellagáldu edistää kaikkia Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa puhuttuja saamen kieliä. Kaikilla kielillä on erillinen asiantuntijalautakunta ja omat kielityöntekijät.

Sámi Giellagáldun historia heijastaa hyvin saamen kielten kiensuunnittelun suurimpia ongelmia. Toimintaa ylläpidettiin alkuvuodet hankerahoituksella, pääosin Interreg-hankerahoituksella ja sen kansallisella vastinrahoituksella. Sen jälkeen toimintaa on rahoitettu kolmen maan saamelaiskäräjien budjeteista, jotka ovat riippuvaisia valtion suhdanneherkästä talouspolitiikasta. Vuonna 2022 allekirjoitettu yhteistyösopimus edellyttää, että Suomi, Ruotsi ja Norja rahoittavat Giellagáldun toiminnasta samansuuruisen osan, ja jos yksi osapuoli laistaa rahoituksesta, sopimus ja koko kuvio kaatuu (Saamelaiskäräjät 2025). Giellagáldun toiminnalle on pyritty luomaan pysyvä pohja, mutta etenkin Suomessa ja Ruotsissa se on ollut

vaikeaa, kun valtioiden taholta on toivottu saamelaiskäräjien löytävän rahoitusosuutensa perusrahoituksestaan. Toiminta on ollut useita kertoja pysähdyksissä tai vakavan uhan alla.

Tällaiseen tilanteeseen päädytään helposti silloin, kun pysyvyyttä edellyttäviä rakenteita joudutaan pitämään yllä projektinomaisesti. Lyhyehköt rahoituskaudet, katkokset, tulevien toimintaedellytysten varmistelu ja epävarmuus aiheuttavat eräänlaisen jatkuvan vahingontorjuntakierteen, jossa elintärkeän toiminnan vakiinnuttaminen ja kehittäminen kärsii siitä, että resurssit kuluvat totaalisen romahduksen estämiseen. Uhanalaisen kielen elvytys ei voi olla muutaman vuoden projekti eikä perustua projektirahoitukseen. Vuosikymmenten tai vuosisatojen aikana tapahtuneen vahingon eli kielenvaihdon korjausprosessi vie aikaa. Se edellyttää pitkäjänteistä suunnittelua, visiointia ja ennakointia, pysyviä resursseja ja vakaata pohjaa. Kielenelvytyksessä toimivilla on oltava varmuus työn jatkuvuudesta ja mielekkyydestä sekä omasta toimeentulostaan. Suomi on kyennyt järjestämään ja turvaamaan vakinaisella rahoituksella suomen ja ruotsin kielen normittamisen ja huollon, josta vastaa Kotimaisten kielten keskus / Institutet för de inhemska språken. Mikä valtiota estää toimimasta samoin saamen kielten kohdalla?

Myös toinen keskeinen kielenelvytyksen osa-alue, kielipesätoiminta, on alkamisestaan saakka kärsinyt epävarmuudesta ja lyhytjänteisestä suunnittelusta. Paikallistasolla ongelmat ovat usein liittyneet sellaisiin haasteisiin kuin pula saamenkielisestä, koulutetusta henkilöstöstä, sopivien toimitilojen löytyminen tai liian vähäinen lapsimäärä alueella. Kokonaisuudessa suurin ongelma on kuitenkin ollut kielipesien rahoitus. Alkuaikoina kielipesät toimivat hankerahoituksella: Anaråškielâ servi ry:n inarinsaamenkielinen ryhmä Suomen Kulttuurirahaston tuella ja Inarin kunnan hallinnoimat Ivalon inarinsaamenkielinen kielipesä ja Sevettijärven koltansaamenkielinen kielipesä EU-rahoituksella. Sen jälkeen kielipesätoimintaa rahoitettiin saamenkielisten sosiaali- ja terveystalveluiden järjestämiseen tarkoitettulla määrärahalta, kunnes toimintamalliksi vakiintui opetus- ja kulttuuriministeriön myöntämä ja saamelaiskäräjien koordinoima erityisavustus. (Aikio-Puoskari 2016: 28–33).

Nykymalli perustuu byrokraattisesti raskaaseen vuotuisikiertoon. Saamelaiskäräjät koordinoi rahoituksen hakemista, myöntämistä ja käytön raportointia ministeriön ja toimintaa järjestävien kuntien välillä. Kielipesätoiminnan rahoitukseen liittyvät haasteet johtuvat pohjimmiltaan siitä, että sillä ei ole lainsäädännöllistä asemaa eikä siten myöskään pysyvää rahoitusta. Rahoitus on riippuvainen poliittisista päätäjistä, ja poliittiset suuntaukset voivat olla kielenelvytyksen kannalta suotuisia tai epäsuotuisia. 2010-luvulla kielipesien rahoitus oli lähes joka vuosi uhanalaisena, kun siihen ehdotettiin leikkauksia valtion budjettiriihessä. Tästä seurasi yleinen

huoli ja hätä vanhempien ja toiminnan järjestäjien parissa, saamelaispoliitikkojen ja aktivistien kampanjointia ja kirjelmöintiä eduskunnan suuntaan ja lopulta yleensä jonkinlainen helpotus, kun rahoitusleikkaukset peruttiin tai kompensoitiin esimerkiksi eduskunnan "joululahjarahalla". Kuten Aikio-Puoskari mainitsee Yle Sápmín uutishistoriaan viitaten (2016: 31): *"Hakusanat 'giellabesiid ruhtadeapmi' ja 'kielipesien rahoitus' tuottavat lukemattoman määrän aihetta koskevia uutisia."*

Kolmas esimerkki epävarmuuden ja rahoitusongelmien vaikutuksesta saamen kielten elpymisen elintärkeisiin osa-alueisiin on saamen kielen ja kulttuurin opiskelumahdollisuuksia säätelevä rahoitus. Saamelaisalueen koulutuskeskus on pitkään järjestänyt kolmella saamen kielellä kokovuotista, intensiivistä opetusta, josta on muodostunut yksi saamen kielten elvytyksen tärkeimmistä osa-alueista Suomessa. Vuodeksi opintoihin paneutuminen on aikuisille ihmisille vaativa hanke, joka ei onnistu ilman kunnollista rahoitusmahdollisuutta. SOGSAKK:in kieliopintoja ovat mahdollistaneet esimerkiksi työvoimakoulutuksen tuki työttömille tai työttömyysuhan alla oleville, opintotuki, aikuiskoulutustuki ja saamen kielilain mahdollistama palkallinen opiskelu. Viimeksi mainittu tarkoittaa sitä, että kielilain piirissä oleva työnantaja, esimerkiksi kunta voi hakea kielilain nojalla myönnettävää valtionavustusta palkatakseen sijaisen työntekijälleen, joka osallistuu kielikoulutukseen ja saa tältä ajalta palkkaa (Oikeusministeriö: Saamen kielilain nojalla myönnettävät valtionavustukset). Oikeusministeriön jakaman avustuksen vuosittainen määrä on 120 000 euroa, josta siis voivat hakea rahaa kaikki kielilain piiriin kuuluvat viranomaiset ja jonka on tarkoitus kattaa kaikkien saamen kielten tarpeita. Avustus on suunnattu moniin muihinkin tarkoituksiin kuin henkilöstön kielikoulutukseen, esimerkiksi käännöstyöhön ja kielilaista tiedottamiseen. On siis selvää, ettei määräraha riitä usean työntekijän palkkakuluihin vuosittain. Saamelaiskäräjät, saamelaisalueen kunnat ja muut alueen toimijat lähettivät syksyllä 2024 yhteisen vetoimuksen eduskunnalle kielilain toteuttamiseen tarkoitettun avustuksen lisäämiseksi (Saamelaiskäräjät 4.10.2024). Vetoimuksen allekirjoittajat esittivät syvän huolensa siitä, että avustussummaa oli pariin edellisvuoteen nähden leikattu, ts. palautettu se tasolle, jolla se oli ollut pitkään, eli 120 000 euroon. Tämä nähtiin erityisen huolestuttavana tilanteessa, jossa saamen kielten intensiiviseen aikuiskoulutukseen osallistumisen edellytykset olivat merkittävästi heikentyneet, kun hallituksen päätöksellä aikuiskoulutustuki lakkautettiin kokonaan vuonna 2024.

Nämä kolme esimerkkiä osoittavat nähdäkseni konkreettisesti sen, että kielen suunnittelu tulkitaan valtion taholla mielellään projekti- ja vapaaehtoistoiminnaksi, jonka vastuu pyritään siirtämään mahdollisimman laajasti saamelaisyhteiskunnan ja yksilöiden harteille. Valtion velvollisuudeksi katsotaan kapeasti määriteltynä saamenkielisten palveluiden turvaaminen siinä laajuudessa kuin perustuslain maininta saamelaisten oikeudesta ylläpitää ja kehittää kieltään ja kulttuuriaan sekä

kielilaki siihen velvoittavat. Kuitenkin mm. saamenkielisten palveluiden järjestämisen suuret vaikeudet (ks. saamebarometrit Pasanen 2016, Arola 2021 ja Eriksen ym. 2025) osoittavat, että Suomen nykyinen kielipolitiikka ei toimi saamen kielen ylläpitämisen ja kehittämisen kannalta. Ilman nykyistä selvästi pitkäjänteisempää ja paremmin resursoitua kielensuunnittelua ei esimerkiksi saamenkielisen henkilöstön suurta vajetta saada hoidettua.

4.5 Saamenkielisen työvoiman ja palveluiden turvaaminen

Tässä selvityksessä, kuten lukuisissa muissa saamen kielten tilannetta kuvaavissa dokumenteissa on tullut useaan otteeseen ilmi, että 21 vuotta voimassa ollut saamen kielilaki toteutuu edelleen kokonaisuudessaan heikosti. Syitä siihen on luonnollisesti haettava monelta eri taholta, mutta kiistatta merkittävimpiä syitä on palveluntarjoajien usein esille nostama saamenkielisen henkilöstön vähyys. Saamen kielten tulevaisuutta ajatellen yksi eniten huolta nostattavimmista aiheista onkin saamenkielisten palveluiden turvaaminen suhteessa jatkuvaan henkilöstöpulaan ja toisaalta kasvaviin tarpeisiin.

Saamenkielisen työvoiman rekrytointivaikeuksista keskusteltaessa saamelais-yhteiskunnassa kritisoidaan usein työnantajia: rekrytointikäytäntöjä, matalaa palkkatasoa, pieniä kielilisiä ja puutteita työpaikan ilmapiirissä. Kaikista mahdollisista haittatekijöistä ja keinoista niiden korjaamiseksi on välttämätöntä keskustella. Nähdäkseni sen lisäksi tarpeellista olisi myös yksinkertainen numeroihin ja realismiin perustuva tarkastelu. Saamelaiden kotiseutualueella asui vuoden 2023 tilaston mukaan 1 757 iältään 18–64-vuotiasta saamelaista (Saamelaiskäräjät 2024). Kuinka suuri osa tästä joukosta on saamenkielisiä, siitä ei ole tietoa, mutta jonkinlainen arvio voisi olla esimerkiksi noin puolet eli 900 henkilöä. Olisi mahdollista, mutta tässä yhteydessä liian työlästä laskea, paljonko kotiseutualueella on sellaisia kielilain piiriin kuuluvia työpaikkoja, joissa tarvitaan saamenkielisiä työntekijöitä. Kun mukaan lasketaan neljä kuntaa, kolme saamen kieltä ja kielilain kattamien alojen lisäksi varhaiskasvatus ja kouluopetus, puhe on sadoista työpaikoista. Organisaatioiden uudistuessa, saamen kielten elpymässä ja kielipolitiikan kehittyessä saamen kielten osaajien tarve työelämässä kasvaa jatkuvasti, mutta saamenkielisten, ainakaan saamen äidinkielekseen ilmoittaneiden osuus ei kasva (Eriksen ym. 2025: 12–13).

Tässä tilanteessa näkisin aiheelliseksi kriittisen keskustelun siitä, millaisissa palveluissa ja toimissa saamen kielet ovat kaikkein tärkeimpiä, ja onko sellaisia aloja ja toimia, joissa saamen kielen käyttö ei ole yhtä kriittisen tärkeää. Saamelaiskäräjillä

lienee ymmärrettävä tarve pitää tiukasti kiinni saamen kielilain velvoitteista eikä antaa vähääkään periksi esimerkiksi viranomaisten velvollisuudesta virallisten dokumenttien kääntämiseen. Saamelaisyhteisöjen ruohonjuuritasolla sen sijaan voi kysyä, onko vähien resurssien kannalta järkevää käännättää jatkuvasti eri saamen kielille suurta määrää virallisia dokumentteja, joita oletettavasti harva lukee. Ja on toisinaan kysyttykin – esimerkiksi inarinsaamen elvytysliikkeen perustaja Matti Morottaja Anarâš-lehden pääkirjoituksissaan otsikoilla ”Masa ävhittes jurgâlusah?” ”Melkein hyödyttömät käännökset?” (Morottaja 2009) ja ”Tušes tulkum” ”Turha tulkkaaminen” (Morottaja 2010). Hänen mukaansa resursseja voisi mieluummin suunnata esimerkiksi oppimateriaalien laatimiseen. Toki on otettava huomioon pitkän aikavälin vaikutukset: kielilakiin perustuva kääntäminen on vaikuttanut suuresti saamen kielten uudissanaston laajentumiseen, ja virallisten tulkkausikäytäntöjen kautta on saatu koulutettua osaavia tulkkeja.

Saamenkielisen henkilöstön ja saamenkielisten palveluiden vahvistuminen, kuten moni muukin kielipoliittinen kehitys, edellyttää sekä käytännön toimia että ideologisten seikkojen käsittelyä yhteiskunnassa ja yhteisöissä. Valtion, kuntien ja muiden institutionaalisen kielipolitiikan toimijoiden on luotava olosuhteet, joissa saamenkieliset kokevat tarjolla olevat saamenkieliset työpaikat houkuttelevaksi vaihtoehdoksi. Tämä voi tarkoittaa saamen kielen taidon suurempaa huomioimista rekrytoinnissa ja palkassa, mutta myös organisaatioiden kokonaisvaltaista kehittämistä. Monissa työpaikoissa vastuu saamen kielen asemasta on nykypäivänäkin yksittäisen saamenkielisen työntekijän harteilla, eikä kielestä muodostu koko organisaation yhteistä asiaa. Tähän ongelmakenttään pureutuu tuorein saamebarometri-selvitys. Siinä esitetään saamenkielisiä palveluita tuottaville organisaatioille konkreettinen toimintamalli, jonka ensimmäisiä edellytyksiä on: ”*Organisaatio huolehtii siitä, että kaikki organisaation työntekijät tietävät näiden lakien koskevan organisaatiota. Saamelaisten kielelliset oikeudet ovat osa uusien työntekijöiden perehdytystä.*” (Eriksen ym. 2025: 90.)

Valtion, kuntien ja muiden toimijoiden on myös tehtävä oma osansa sen puolesta, että eri alojen ammattilaiset, joilla ei ole saamen kielen taitoa, pääsevät oppimaan saamea. Tässä suhteessa kehitys kulkee valitettavasti Suomessa hyvin huolestuttavaan suuntaan, kuten edellisessä alaluvussa 4.4 tuli ilmi aikuiskoulutustuen ja saamen kielilakiin perustuvan avustuksen yhteydessä. Jo työelämässä olevien aikuisten kouluttaminen saamen kielten puhujiksi on aihe, johon liittyy myös suuria kieli-ideologisia kysymyksiä, joita olen käsitellyt alaluvuissa 3.1, 3.2 ja 3.3. Näiden kysymysten käsittely on pääasiassa saamelaisyhteiskunnan asia. Ollaanko saamen kieltä aikuisena oppineet henkilöt valmiita hyväksymään saamenkielisiksi työntekijöiksi eri aloilla? Vai odotetaanko sen sijaan, että saamen kielellä työskentelevän henkilön tulee olla äidinkielenä ja saamelaiskulttuurissa kasvanut? Nähdäkseni

jälkimmäinen vaatimus on saamen kielten nykytilanteessa epärealistinen ja tekee mm. saamen kielilain toteutumisesta mahdotonta. Saamen kielellä työskenteleville henkilöille, jotka ovat vasta oppineet kieltä tai kokevat muuten tarvetta kielitaitonsa vahvistamiselle, pitäisi sen sijaan luoda nykyistä parempia mahdollisuuksia täydennyskoulutukseen ja säännölliseen matalan kynnyksen kielenhuoltoon. Saamelaiden kotiseutualueen kuntien kielistrategiassa tämä tarve tuodaankin esille kaikkien kuntien toimenpide-ehdotuksissa (Inarin kunnan saamen kielistrategia).

4.6 Saamenkielisen varhaiskasvatuksen ja opetuksen tulevaisuus

Saamenkieliseen varhaiskasvatukseen ja opetukseen liittyviä kysymyksiä on viime vuosina käsitelty perusteellisesti opetus- ja kulttuuriministeriön selvityksissä (Arola 2020; Saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmä 2021). Samoin niitä käsitellään toisessa totuus- ja sovintokomission tilaamassa erillisessä selvityksessä (Aikio-Puoskari & Aikio 2025, tulossa⁴). Paneudunkin tässä yhteydessä vain kahteen erilliseen kysymykseen: saamelaisen varhaiskasvatuksen kahteen toimintamuotoon perustuvaan nykymalliin sekä kotiseutualueen ulkopuolella asuvien saamelaisoppilaiden mahdollisuuksiin esi- ja perusopetuksessa.

Saamelaisen varhaiskasvatuksen alalla vakiintunut tilanne on se, että äidinkielisille saamenkielisille lapsille tarjotaan saamenkielistä varhaiskasvatusta ja kielenelvytystarpeisiin vastaa saamenkielinen kielipesätoiminta. Edellistä rahoitetaan kuntien omasta budjetista, ja siihen on mahdollista saada avustusta opetus- ja kulttuuriministeriön määrärahasta. Jälkimmäistä rahoitetaan opetus- ja kulttuuriministeriön vuosittain myöntämällä erityisavustuksella. Rahoitusmallin vuoksi kaksi eri toimintamuotoa on tarve pitää erillään, mutta todellisuudessa monissa saamelaisyhteisöissä ei ole kahta kielitilanteen suhteen selkeästi erillistä lapsiryhmää (ks. myös alaluku 3.2). Vaikka termejä ”äidinkieli” ja ”äidinkielinen” käytetään yleisesti ilman suurempaa problematisointia, niin itse asiassa jo niiden yksiselitteinen määrittely ja rajaaminen on hyvin vaikeaa.

Inarin- ja koltansaamen kielipesissä on kautta aikain ollut myös sellaisia lapsia, joille saamea puhutaan myös kotona. Erillistä äidinkielisille suunnattua saamenkielistä varhaiskasvatusta ei ole järjestetty lukuun ottamatta inarinsaamenkielisille lapsille tarkoitettua kokeiluluontoista ryhmää vuonna 2018–19, josta palattiin pian

4 Saamelaiden totuus- ja sovintokomissiosta saatu ennakkotieto 29.4.2025

yhteisryhmän malliin. Syynä tilanteeseen on ilmeisesti ollut sekä työntekijöiden ja toimitilojen vähyys että yhteisöissä vallinnut asenne: tietyssä mielessä kaikki lapset tarvitsevat kielenelvytystä, äidinkielisten lasten kielitilannekin on hauras eikä vähäisiä resursseja ja pieniä lapsiryhmiä ole nähty mielekkääksi jakaa. Hallinnollisesti tilanne on kuitenkin ollut hankala, kun rahoitusmallin mukaan kielipesissä ei pitäisi olla äidinkielisiä lapsia. Toisaalta pohjoissaamenkielisessä, äidinkielisille suunnatussa varhaiskasvatuksessa on ollut toisinaan myös lapsia, joilla saame ei ole päivittäisenä kotikielenä. Tällöin taustalla voi olla se, että kielipesätoimintaa ei ole ollut tarjolla tai että vanhemmat mieltävät ja mahdollisesti ovat myös merkinneet saamen kielen lapsen äidinkieleksi, vaikkei sitä kotona varsinaisesti puhuttaisikaan.

Kahden toimintamuodon malli noudattelee periaatteita, joita Norjan puolella julkaistu vahvojen kielenoppimismallien työryhmän raportti esittelee (Pasanen ym. 2022). Kielipesä edustaa toimintamuotoa, jota työryhmä kutsuu omaksumismalliksi (saP *oamastanmodealla*) ja äidinkielisille suunnattu varhaiskasvatus edustaa vahvistamismalliksi (saP *nannenmodealla*) kutsuttua toimintamuotoa. On siis lähtökohtaisesti suositeltavaa, että kaksi kategoriaa ovat olemassa ja jokaiselle lapselle tarjotaan juuri sen tasoista kielitarjontaa, joka hänelle parhaiten sopii, toisten suunnilleen samalla tasolla olevien seurassa. Pääongelma tulee esille edellä: kaikissa tilanteissa ja kaikissa saamelaisyhteisöissä ei ole mahdollista erotella lasten kirjavia kielitaustoja ja kielellisiä valmiuksia kahteen eri ryhmään. Lapsen äidinkielen ja kotikielen määrittely ei ole aina yksiselitteistä esimerkiksi koska vanhempi saattaa käyttää lastensa kanssa useampaa kieltä. Inarinsaamenkielisessä yhteisössä on jo pitkään ollut tavallista, että vanhemmat, jotka osaavat saamea, pyrkivät käyttämään lastensa kanssa saamea tietyissä tilanteissa, kuten toisten saamenkielisten seurassa ollessaan, mutta eivät välttämättä koko ajan (Pasanen 2015: 248–249). Nähtäväksi jää, tuleeko nykyinen malli säilymään saamelaisessa varhaiskasvatuksessa ja miten edellä kuvattu ja haasteita kenties pyritään ratkomaan.

Saamelaiskäräjien kielipoliittisen ohjelman perusteella nykytilanne halutaan säilyttää, eikä kielipesien saattamista lainsäädännön piiriin ole mainittu. Kielipesätoiminnalle – jota saamelaiskäräjät virallisissa yhteyksissä kutsuu kulttuuri- ja kielipesätoiminnaksi – pyritään ohjelman voimassaoloaikana vahvistamaan pedagogiset linjaukset. Toiminnan rahoitusta pyritään lisäämään ja vakiinnuttamaan niin, että vuosittaisesta vaihtelusta päästäisiin vakaampaan ja ennakoitavampaan tilanteeseen. Uusien kielipesäryhmien tarve mainitaan ainakin Helsingissä ja Enontekiön kunnassa. (Saamelaiskäräjät 2025.)

Saamenkielisen esi- ja perusopetuksen tulevaisuuden kannalta yksi suuri kysymys liittyy kotiseutualueen ulkopuolella elävien lasten tarpeisiin ja mahdollisuuksiin. Opetusministeriön saamelaisopetuksen työryhmän raportissa käsitellään heidän

asemaansa ja heikkoa oikeustilannettaan kattavasti. Raportissa todetaan, että äidin-kielen oppiaineen sitominen perusopetuslaissa oppilaan opetuskielen on erittäin ongelmallista saamelaisten oppilaiden kannalta, koska se tarkoittaa sitä, että kotiseutualueen ulkopuolella oppilaalle ei turvata oikeutta saamen kielen opetukseen. Työryhmä toteaa perusopetuslain linjauksen ristiriitaisuuden varhaiskasvatuslakiin nähden: kun alle kouluikäiselle lapselle oikeus saamen kieleen on lailla säädetty, miksi samalle lapselle ei taata koulussa oikeutta edes kielenopetukseen? (Saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmä 2021: 34.) Työryhmä esittää useita selkeitä toimenpiteitä myös kotiseutualueen ulkopuolella asuvien lasten ja nuorten kielenoppimismahdollisuuksien kohentamiseksi. Etäyhteyksiä hyödyntävän opetuksen myötä tilanne on parantunut, ja sitä ehdotetaan kehitettäväksi edelleen. Kaikesta huolimatta on selvää, että niin kauan kuin puhutaan kahden viikkotunnin laajuisesta opetuksesta, on tunnistettava sen rajalliset mahdollisuudet. Etenkin siinä tapauksessa, että kielenopetus on lapsen ainoa kontakti saamen kieleen, kaksi tuntia viikossa on lasten produktiivisen kielitaidon kehittymisen kannalta auttamattoman vähäinen kielellinen *input*. Nähdäkseni saamelaisyhteiskunnassa olisi ryhdyttävä pohtimaan keinoja, joilla kotiseutualueen ulkopuolella asuville oppilaille voitaisiin mahdollistaa enemmän. Kielen lisäksi joitakin muita oppiaineita olisi periaatteessa mahdollista opettaa saamen kielellä etäyhteyksin, ja etäopetuksen tueksi voitaisiin oppilaille tarjota lähiopetusjaksoja saamenkielisessä ympäristössä.

4.7 Pohjoissaamen kielen yhtenäisyys ja eriytyminen kolmessa Pohjoismaassa

Saamelaisten jakautuminen usean valtion alueelle on kysymys, joka koskee erityisen vahvasti pohjoissaamen kielen nykytilannetta ja tulevaisuutta. Useampiakin saamen kieliä puhutaan kyllä kahdessa valtiossa: koltansaamea Suomessa ja vähäisessä määrin Venäjällä, ja luulajansaamea ja eteläsaamea (aiemmin myös piitimsaamea) sekä Ruotsissa että Norjassa. Pohjoissaamen kohdalla kysymys korostuu, koska se on selkeästi suurin saamen kieli, jolla on asema sekä sosiaalisten verkostojen että instituutioiden kielenä kolmessa Pohjoismaassa. Merkittävä tekijä on myös se, että kieltä ympäröivät Ruotsissa ja Norjassa skandinaaviset valtakielet mutta Suomessa uralilaisiin kieliin kuuluva suomen kieli.

Professori Ante Aikio on käsitellyt pohjoissaamen kielen muutosta ja eriytymistä puheenvuorossaan rajat ylittävän saamelaisopetuksen seminaarissa vuonna 2021 (Aikio 2021, painamaton). Tämä alaluku pohjautuu kokonaan kyseiseen puheenvuoroon. Aikion mukaan pohjoissaamen maantieteellinen asema kolmeen valtioon

jakautuneena on maailmanlaajuisestikin harvinainen. Hänen mukaansa valtionrajat ovat muutaman viime vuosikymmenen aikana muodostaneet pohjoissaamelle selkeät murrerajat, jotka vaikuttavat saamen kielen vaihteluun vähintään yhtä paljon kuin kielen perinteinen, valtionrajat ylittävä murrejako. Valtakielten vaikutus muo-
vaa kieltä kaikilla tasoilla: ääntämys, taivutus, lauserakenteet ja sanasto ja sanon-
nat. Ääntämyserot eivät ole merkittäviä keskinäisen ymmärtämisen kannalta, mutta
sanaston ja lauserakenteiden merkitys on sitäkin suurempi. Lisäksi eri valtakielten
vaikutus saamen kielessä ilmenee lainaamisena, koodien yhdistymisenä ja koodin-
vaihtona, joiden vaikutus keskinäiseen ymmärtämiseen on luonnollisesti hyvin
merkittävä.

Aikio puhuu pohjoissaamen kielen pirstaloitumisesta, joka tarkoittaa kielen jatku-
vaa kehittymistä eri valtioissa yhä enemmän erilleen. Erilliskehitys on vauhdittunut
viime vuosikymmeninä, ja sitä on tarkasteltava saamelaisten kokeman assimilaatio-
prosessin taustaa vasten. Kielenvaihto ja sitä seurannut kielenelvytys on lisännyt
kieliyhteisön kielellistä moninaisuutta niin, että yhteisössä on yhä vaihtelevam-
paa kielitaitoa, kielenkäyttöä ja kieleen liittyviä asenteita. Erot eivät näy ainoastaan
äidinkielisten ja kielenoppijoiden välillä vaan myös äidinkielisten kielenpuhujien
ryhmässä: myös pohjoissaamea kotonaan ensikielenä oppineiden ihmisten kieli-
taidossa ja kielenkäytössä on suuria eroja. Toisaalta Aikio korostaa, että pohjois-
saamen kielen eriytyminen valtionrajojen mukaan on paitsi kielenvaihdon seuraus
myös sitä vauhdittava tekijä.

Saamelaisten arkipäivää rajaseudulla säätelee monella tavalla se, että saman kielen
puhujat kuuluvat eri valtioiden erilaisiin järjestelmiin, joissa mm. kielelliset oikeu-
det eroavat toisistaan. Samoin vaikuttavat koulujen erilaiset opetussuunnitelmat eri
puolilla rajaa. Esimerkiksi yhteisten oppimateriaalien käyttäminen on käytännössä
hyvin vaikeaa, koska opetuksen sisällöt ja tavoitteet ovat niin erilaisia Suomessa
ja Norjassa. Parhaassa tapauksessa tilannetta voitaisiin hyödyntää levittämällä ja
omaksumalla kummankin järjestelmän parhaita puolia ja paikallisia käytäntöjä.
Rajat ylittävää arjen yhteistyötä on tehty erityisesti Utsjoen ja sen rajakuntien kes-
ken, mm. Utsjokisuun ja Sirman koulujen välillä. Tällaisen toiminnan kautta niin lap-
sille kuin aikuisillekin ilmenee konkreettisesti se, miten pitkälle pohjoissaame on
jo eriytynyt eri valtioissa – mutta myös se, että asiaan voi vaikuttaa. Aikion mukaan
pohjoissaamen kielen erilliskehitykseen voi parhaiten puuttua yhteisellä kielen-
suunnittelulla: identifioimalla yhteiset tavoitteet yli rajojen, ottamalla lähtökohdaksi
nimenomaan saamelaisyhteiskunnan omat tarpeet ja pyrkimällä poliittisin keinoin
yhtenäistämään saamelaisten kielioikeuksia eri valtioissa. Yksi saamen kielityön tär-
keimpiä tavoitteita on pyrkiä purkamaan rajojen vaikutusta ja puuttua pohjoissaa-
men kielen eriytymiseen. Muuten tuloksena on vuosikymmenten mittaan se, että
eri valtioissa puhutut pohjoissaamen kielen muodot kehittyvät vähitellen erillisiksi
kieliksi.

5 Saamen kielten elinvoimaisuuden vahvistaminen Suomessa: yhteenveto ja suositukset

Tässä selvityksen viimeisessä osiossa tiivistetään aiemmissa luvuissa esille nostettujen aiheiden pääsisältö. Lopuksi esitetään selvityksen kattamien aiheiden pohjalta suosituksia saamen kielten elinvoimaisuuden vahvistamiseksi kielipolitiikan keinoin.

Suomessa puhuttavat saamen kielet elävät voimakkaan elpymisen ja kehittymisen aikaa. Niiden nykytilannetta leimaavat kuitenkin myös laajan kielenvaihdon alati näkyvät vaikutukset, monenlaiset ja osittain risteävät kielen elinvoimaisuutta muovaavat prosessit ja suuresti toisistaan eroavat sociolingvistiset tilanteet ja tarpeet eri saamenkielissä yhteisöissä. Kaikki saamen kielten puhujayhteisöt ovat kokeneet kielenvaihtoa saamesta suomeen, mutta sen laajuus ja syvyys vaihtelee eri yhteisöissä. Inarinsaamen kielen tilanne heikkeni nopeasti sotien jälkeen niin, että sen siirtyminen perheissä vanhemmilta lapsille loppui yksittäistapauksia lukuun ottamatta vuosikymmeniksi. Toisaalta myös kielen elpymisprosessi on ollut nopea ja radikaali lähtien liikkeelle kielenelvytystarkoituksiin perustetusta Anaráškielâ servi-yhdistyksestä ja myöhemmin sen ajan oloissa mullistavasta kielipesätoiminnasta. Inarinsaamen kielen elvytys on muodostunut maailmanlaajuisesti ainutlaatuisiksi esimerkiksi siitä, miten pieni kieli voi nousta sociolingvistiksi kriisitilasta lasten kieleksi, koulutuksen ja median kieleksi ja takaisin perheisiin. Koltansaamen kielen uhanalaistumis- ja elvytyshistoriassa on paljon yhteneviä piirteitä inarinsaamen kanssa, mutta kielen siirtyminen katkesi kielen ydinalueella paria vuosikymmentä myöhemmin, ja toisaalta kielenelvytystoimet ovat päässeet käyntiin hitaammin. Kielenelvytyksen tulokset eivät ole ainakaan toistaiseksi yhtä laajoja kuin inarinsaamen tapauksessa. Loppujen lopuksi eri kieliyhteisöjen saavutuksia ei ole tarkoituksenmukaista verrata keskenään, sillä niihin vaikuttavat vahvasti koko kieltä käyttävän ryhmän historia, maantieteellinen koostumus, sosioekonomiset ja demografiset seikat ja monet muut tekijät. Koltansaamen yhteisössä on joka tapauksessa tapahtunut merkittävää edistystä mm. kielipesätoiminnan ja aikuisopetuksen kautta, ja viimeisen vuoden aikana on käynnistynyt uusia tulevaisuuden toivoa nostattavia toimia. Pohjoissaamen kielen uhanalaistumis- ja elvytysprosesseja ei voi kuvata pienempien saamen kielten tavoin yhtenäisenä kehityksenä: kielitilanne on ollut hyvin erilainen laajalla puhuma-alueella ja eri elinkeinoja harjoittavien pohjoissaamenkielisten parissa. Paikoin, selkeimmin Vuotson seudulla, kehitys on kulkenut

samaan tapaan kuin inarin- ja koltansaamen tapauksissa, jyrkästä kielellisestä romahduksesta uuteen nousuun. Enontekiön, Utsjoen ja Inarin kuntien pohjoissaamenkielisen väestön parissa saame on siirtynyt jossain määrin katkeamatta sukupolvelta toiselle, mutta myös kielenvaihtoa saamesta suomeen on tapahtunut paljon. Kielenelvytystoimien myötä kieltä on otettu takaisin, ja kielen käyttö ja siirtäminen perheissä on vahvistunut asenneilmapiirin positiivisen muutoksen myötä.

Saamen kielten elvytys ja vahvistaminen ovat vaatineet ja vaativat konkreettista työtä, mutta niihin vaikuttavat myös monet ideologiset seikat. Olen nostanut esille muutamia saamen kielten nykyisessä tilanteessa vaikuttavia ilmiöitä, joissa ns. kieli-ideologioiden merkitys on nähdäkseni keskeinen. Kaikissa saamelaisyhteisöissä ajankohtainen kysymys on uusien puhujien eli kieltä aikuisena oppivien rooli kielen puhujina ja edistäjinä. Merkittävä osa uusista puhujista tulee saamelaisten etnisen ryhmän ulkopuolelta, ja tähän voi liittyä eri yhteisöissä ja eri yksilöiden välillä hyvin erilaisia asenteita. Kielenelvytyksen toimien ja resurssien kohdentaminen kielenoppijoille ja kieltä jo puhuville herättää toisinaan kritiikkiä, kuten myös saamen kielten nopea kielellinen muutos, joka liittyy sekä kielenvaihtoon että kielenelvytykseen. Yleistyvänä ideologisena pyrkimyksenä ja toisaalta käytännön toimintamallina voi nähdä myös monisaamenkielisen kommunikaation, jossa eri saamen kieliä käytetään tietoisesti rinnakkain.

Saamen kielten tämänhetkisessä tilanteessa on nähtävissä lukuisia kielen elinvoimaisuuteen vaikuttavia tekijöitä, jotka vaikuttavat ratkaisevasti kielten tulevaisuuteen. Yksi näkyvimmistä ja mielestäni eniten keskustelua ja suunnittelua edellyttävistä tekijöistä on kotiseutualueen ulkopuolella asuvien saamelaisten kasvava osuus. Samaan kokonaisuuteen liittyy luonnollisesti myös kotiseutualueen elinvoimaisuus, elinkeinojen ja elinolojen säilyminen ja kehittyminen ja varhaiskasvatus- ja kouluolojen kehittäminen sellaiseen suuntaan, että yhä useammat lapset ympäri Suomen pääsevät oppimaan saamen kieltä. Kielen siirtyminen sukupolvelta toiselle on kohtalonkysymys saamen kielten kuten maailman kaikkien kielten kohdalla. Saamen kielten uusien puhujien rooli kielen siirtämisessä on etenkin inarin- ja koltansaamen yhteisöissä aivan keskeinen. Saamenkielisen henkilöstön saatavuus saamenkielisillä aloilla on ollut huolenaihe pitkään ja määrittää edelleen monen kielen elinvoimaisuuden kannalta tärkeän toiminnan tulevaisuutta. Yksi saamen kielten kehittymisen perusedellytyksistä on kokonaisvaltaisen kielen suunnittelun turvaaminen. Kielenhuolto ja kielen normittaminen, saamelainen varhaiskasvatus ja aikuisten mahdollisuudet kielenoppimiseen vaativat pysyviä rakenteita ja resursseja. Kielensuunnittelun tarve liittyy osaltaan myös pohjoissaamen kieltä koskevaan suureen kysymykseen kielen yhtenäisyydestä vs. eriytymisestä eri valtioissa.

Suosituksia saamen kielten elinvoimaisuuden vahvistamiseksi

- Saamen kielten tilanteesta Suomessa on saatava kattava selvitys, jonka kautta saadaan ensinnäkin käsitys eri kielten puhujamääristä. Selvityksessä on huomioitava nykyinen tilanne, jossa saamen kielen puhujien joukossa on paljon myös muita kuin äidinkieliä ja muita kuin saamelaisia. Erityistä huomiota tutkimuksessa on pantava kielen siirtymiseen kodeissa ja saamenkielisten lasten ja nuorten tilanteeseen. Myös saamen kielen asema ja käyttö poronhoidon piirissä vaatii selvitystä.
- Oikeus saamen kielen oppimiseen äidinkielenä tai vieraana kielenä esi- ja perusopetuksessa on turvattava lainsäädännöllä koko Suomessa.
- Etäyhteyksiä hyödyntävän saamen kielen opetuksen organisaatio ja rahoitus on vakinaistettava.
- On tarkasteltava mahdollisuuksia tarjota kotiseutualueen ulkopuolella asuville oppilaille muutaman viikkotunnin kielenopetuksen lisäksi muuta kielitarjontaa saamen kielellä. Vaihtoehtoja voivat olla esimerkiksi saamenkielisten luokkien perustaminen niillä paikkakunnilla, joilla saamenkielisiä lapsia on runsaammin, ja etäopetusta saavien oppilaiden säännölliset saamenkieliset lähiopetusjaksot⁵. On myös pohdittava, voidaanko saamenkielisille oppilaille tarjota kielenopetuksen lisäksi joidenkin oppiaineiden opetusta saamen kielellä etäyhteyksien kautta.
- Kielipesätoiminnan asema on selkiytettävä lainsäädännöllä tai muilla riittäväillä keinoilla. Toiminnalle on turvattava pysyvä rahoitus.
- Sámi Giellagáldun hoitaman saamen kielten kielenhuollon ja normittamisen organisaatio ja rahoitus on vakinaistettava.
- Saamen kielten aikuiskoulutuksen rahoitus on turvattava sekä koulutuksen järjestämisen että siihen osallistumisen kannalta.
- Saamen kielilaki on uudistettava vastaamaan nykypäivän tilannetta ja tarpeita. Siinä erityistä huomiota on kiinnitettävä kotiseutualueen ulkopuolella asuviin saamelaisiin.
- Väestötietojärjestelmän äidinkieli-merkinnän käytänteitä on muutettava vastaamaan kaksi- ja monikielisen saamelaisväestön todellisuutta niin, että äidinkielekseen voi merkitä useamman kuin yhden kielen.
- On syytä pohtia kielilain ja muun lainsäädännön piiriin kuuluvia saamenkielisiä toimintoja siltä kannalta, että lain velvoitteet kohdistuvat toimiin, joilla on eniten merkitystä saamelaisten arjessa. Näin myös jatkuvasti vaillinaiset resurssit saadaan paremmin kohdistettua näihin toimiin.

5 Viimeksi mainitussa esimerkissä voitaisiin ottaa Norjassa käytössä olevasta *hospitering*-mallista, jossa eri alueilla asuvia oppilaita kootaan säännöllisesti yhteen vahvasti saamenkieliselle paikkakunnalle ja heille järjestetään kielikylvynomaista opetusta ja monenlaista kulttuuritoimintaa.

Lähteet

Painetut ja digitaaliset lähteet

Aikio, Marjut 1988: *Saamelaiset kielenvaihdon kierteessä. Kielisosiologinen tutkimus viiden saamelaiskylän kielenvaihdosta 1910–1980*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 479. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Aikio-Puoskari, Ulla 2016: *Gullos sámegiella! Saamen kielten elvyttämisen parhaita käytäntöjä ja kansallisen politiikan linjauksia Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa*. Inari: Saamelaiskäräjät/ Saamen kielen toimisto.

Aikio-Puoskari, Ulla & Aikio, Heli 2025 (tulossa): Erillisselvitys saamelaisen varhaiskasvatuksen ja saamelaisopetuksen tilanteesta Suomessa.

Alajärvi, Martta & Näkkäljärvi, Minna / Yle Sápmi 3.11.2015: *Olles giellaservoša galgá hukset ođđasis juohke sohkaoluvas*. <https://yle.fi/a/3-8424103>

Arola, Laura 2020: *Selvitys saamenkielisen opetus- ja varhaiskasvatushenkilöstön saatavuudesta ja koulutuspoluista*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2020:30. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162556/OKM_2020_30.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Arola, Laura 2021: *Saamebarometri 2020. Selvitys saamenkielisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta*. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2021:1. Helsinki: Oikeusministeriö. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162826/OM_2021_1_SO.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Committee of Ministers 9.10.2024: *Recommendation CM/RecChL(2024)4 of the Committee of Ministers to member States on the application of the European Charter for Regional or Minority Languages by Finland*. Adopted by the Committee of Ministers on 9 October 2024 at the 1509 meeting of the Ministers' Deputies. https://um.fi/documents/35732/0/CM_RecChL%282024%294.pdf/41929c4f-3637-011d-1b3a-9d3639c056e4?t=1736855930445

Eriksen, Kati & Arola, Laura & Aikio, Ante 2025: *Saamebarometri 2024. Selvitys saamen kielilain piiriin kuuluvien viranomaisten näkemyksistä saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta*. Oikeusministeriön julkaisu, Selvityksiä ja ohjeita 2025:9. Helsinki: Oikeusministeriö. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/166149/OM_2025_9_SO.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Heikkilä, Lydia & Laiti-Hedemäki, Elsa & Miettunen, Tuuli 2019: *Buorre eallin gávpogis: saamelaisten hyvä elämä ja hyvinvointipalvelut kaupungissa*. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. B, Tutkimusraportteja ja selvityksiä 68. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Inarin kunnan saamen kielistrategia sisältäen saamelaisalueen kuntien yhteisen saamen kielten kielistrategian. Valtuuston hyväksymä 11.6.2020. <https://www.inari.fi/media/tiedostot-2020/hallinto-2020/saamen-kielistrategia-2020.pdf>

Kelemen, Sara 2025: *Kipinä / liskår – Näin otin koltansaamen takaisin elämäni*. Storytel original.

Laki saamelaiskäräjistä 974/1995. <https://finlex.fi/fi/lainsaadanto/1995/974>

Laki saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa 516/1991. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/saadokokoelma/1991/516?language=fin&highlightId=380798&highlightParams=%7B%22type%22%3A%22BASIC%22%2C%22search%22%3A%22laki+saamen+kielen+k%C3%A4ytt%C3%A4misest%C3%A4%22%7D>

Lassila, Juhani 2014: Katsaus saamenkielisen ja saamen kielen opetukseen peruskouluissa ja lukioissa saamelaisten kotiseutualueella lukuvuosina 1972–1996. Teoksessa Keskitalo & Lehtola & Paksuniemi (toim.): *Saamelaisten kansanopetuksen ja koulunkäynnin historia Suomessa*. Tutkimuksia A 50. Turku: Siirtolaisuusinstituutti, 241–250.

Lehtola, Veli-Pekka 2012: Lapin Sivistysseura ja saamenystävät 1930-luvulla. Teoksessa Enbuske & Mäntylä & Salo & Satokangas (toim.): *Historian selkosilla. Jouko Vahtolan juhlakirja*. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys. <https://www.veli-pekkalehtola.fi/UserFiles/files/Lehtola.pdf>

Lehtola, Veli-Pekka 2014: Saamen kielen lehtoraatista Giellagas-instituutiksi. Teoksessa Keskitalo & Lehtola & Paksuniemi (toim.): *Saamelaisten kansanopetuksen ja koulunkäynnin historia Suomessa*. Tutkimuksia A 50. Turku: Siirtolaisuusinstituutti, 315–319,

- Lehtola, Veli-Pekka 2025: *Suomen valtion saamelaispolitiikka itsenäisyyden ajalla komiteamietintöjen valossa. Historiallinen selvitys saamelaisten totuus- ja sovintokomissiolle*. Valtioneuvoston julkaisuja 2025:21. Helsinki: Valtioneuvosto. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/166115/VN_2025_21.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Lindgren, Anna-Riitta 2000: *Helsingin saamelaiset ja oma kieli*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 801. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lönnrot, Elias 1902: *Matkat II osa: 1841–1844*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Marjomaa, Marko 2013: Sámi Giellagáldu – kielenhuolto ja terminologista työtä viidellä saamen kielellä. *Terminfo 2/2013*. <http://www.terminfo.fi/sisalto/sami-giellagaldu--kielenhuolto-ja-terminologista-tyota-viidella-saamen-kielella-73.html>
- Mettovaara, Jukka 2023: Syntax in transition: Emergence of differential argument marking in Aanaar Saami. *Finnish Journal of Linguistics* 36 (2023), 93–129. <https://oulurepo.oulu.fi/bitstream/handle/10024/47216/nbnfioulu-202401121202.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Morottaja, Matti 2009: Masa ävhittes jurgâlusah? *Anarâš-lostâ juovlâmáánu*, 2.
- Morottaja, Matti 2010: Tušes tulkum. *Anarâš-lostâ cuánuimáánu*, 2.
- Mäntynen, Anne & Halonen, Mia & Pietikäinen, Sari & Solin, Anna 2012: Kieli-ideologioiden teoriaa ja käytäntöä. *Virittäjä* 3/2012, 325–348.
- Nikula, Kaisu 2024: *Inarinsaamelaiset ja inarinsaamelaisen kulttuurin elinvoima. Selvitys saamelaisten totuus- ja sovintokomissiolle*. Valtioneuvoston julkaisuja 2024:50. Helsinki: Valtioneuvosto. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/165903/VN_2024_51.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Nyysönen, Jukka 2014: Saamelaisten kouluolot 1900-luvulla. Teoksessa Keskitalo & Lehtola & Paksuniemi (toim.): *Saamelaisten kansanopetuksen ja koulunkäynnin historia Suomessa*. Tutkimuksia A 50. Turku: Siirtolaisuusinstituutti, 63–86.
- Olthuis, Marja-Liisa 2000: Inarinsaamen kielen vuosisadat. *Virittäjä* 104, 568–575.
- Olthuis, Marja-Liisa & Kivelä, Suvi & Skutnabb-Kangas, Tove 2013: *Revitalising indigenous languages. How to recreate a lost generation*. Multilingual Matters.

Oikeusministeriö: *Saamen kielilain nojalla myönnettävät valtionavustukset*. <https://oikeusministerio.fi/saamen-kielilakiavustukset>. Viitattu 9.4.2025.

Opetus- ja kulttuuriministeriö 2012: *Toimenpideohjelma saamen kielen elvyttämiseksi*. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:7. Opetus- ja kulttuuriministeriö, Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto. Helsinki: Valtioneuvosto. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75374/tr07.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Opetus- ja kulttuuriministeriö 3.7.2014: *Valtioneuvoston periaatepäätös toimenpideohjelmaksi saamen kielen elvyttämiseksi*. Liite 2. <https://valtioneuvosto.fi/documents/1410845/4252749/Valtioneuvoston+periaatep%C3%A4%C3%A4t%C3%B6s+toimenpideohjelmaksi+saamen+kielen+elvytt%C3%A4miseksi+3-7-2014/f8c0bb7e-dfb5-4781-a242-af56fa77e9da/Valtioneuvoston+periaatep%C3%A4%C3%A4t%C3%B6s+toimenpideohjelmaksi+saamen+kielen+elvytt%C3%A4miseksi+3-7-2014.pdf?t=1511791446000>

Oummu räast raaj – People cross the borders: *Strengthening Skolt Saami culture, language and identity*. <https://www.interregaurora.eu/approved-projects/oummu-raast-raaj-people-cross-the-borders/>. Viitattu 10.4.2025.

Pasanen, Annika 2015: *Kuávsui já peeivičuová. ‘Sarastus ja päivänvalo’. Inarinsaamen kielen revitalisaatio*. Uralica Helsingensia 9. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura ja Helsingin yliopisto. <http://www.sgr.fi/uh/uh9.pdf>

Pasanen, Annika 2016: *Saamebarometri 2016. Selvitys saamenkielisistä palveluista saamelaisalueella. / Sámi giellabaromehter 2016. Čielggádus sámegielat balvalusain sámevuovllus*. Selvityksiä ja ohjeita 39. Helsinki: Oikeusministeriö. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/78941/OMSO_39_2016_Saamebaro_120s.pdf?sequence=1

Pasanen, Annika 2018a: "This work is not for pessimists!". Revitalization of the Inari Saami language. Teoksessa Hinton & Huss & Roché (toim.): *The Routledge Handbook of Language Revitalization*. New York & London: Routledge, 364–372.

Pasanen, Annika 2018b: Uđđâ jienah. Anarâškielâ oppâm rävisolmožin. *Sámegiela ja kultuvra dutkansearvi dieđalaš áigečála* Nr. 1/2018, 62–92. <https://www.dutkansearvi.fi/wp-content/uploads/Dutkansearvi-diedalas-aigecala-vol2-issue1-2018-web.pdf>

Pasanen, Annika 2019: Becoming a new speaker of a Saami language through intensive adult education. Teoksessa Sherris & Penfield (toim.): *Rejecting Marginalized Status: Educational projects and curricula pushing back against language endangerment*. Multilingual Matters, 49–69.

Pasanen, Annika 2022: "It should be her language". New speakers of Sámi languages transmitting the language to the next generation. Teoksessa Valkonen & Aikio & Alakorva & Magga (toim.): *The Sámi World*. New York & London: Routledge, 430–445.

Pasanen, Annika 2024: "Dás šaddá deháleamos jahki du eallimis". Sámeigiela oahppan rávisolbmuid intensiivvaláš giellaskuvlema bokte. Teoksessa Pasanen (toim.): *Sámi sosiolingvistihka áigeguovdilis gažaldagat*, Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla, 96–128. <https://samas.brage.unit.no/samas-xmlui/bitstream/handle/11250/3173924/Die%c4%91ut%202024-2%20-%20S%c3%a1mi%20sosiolingvistihka%20%c3%a1igeguovdilis%20ga%c5%bealdagat.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Pasanen, Annika 2025a: "Language of my Home Region". Ideologies of Non-Sámi Adult Learners of the Inari Sami Language. Teoksessa Keskitalo & Olsen & Drugge & Rahko-Ravantti (toim.): *Girjjohallat girjáivuoda – Embracing diversity. Saami education theory, practice, and research*. Brill, 169–187.

Pasanen, Annika 2025b (tulossa): Discussions on the intergenerational transmission of the Sámi languages in Finland. Teoksessa Jedygarova & Kovács (toim.): *Readjustment: reactions to societal change in Finno-Ugric minority language communities*. Uralica Helsingiensia 16. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 171–203.

Pasanen, Annika / Saamelaiskäräjät 2020: *Onko kieli kotona? Saamen kielen siirtäminen lapselle*. Inari: Saamelaiskäräjät. https://www.samediggi.fi/wp-content/uploads/2021/02/OnkoKieliKotona_FI.pdf

Pasanen, Annika & Mikkelsen, Inga Lill Sigga & Baal, Berit Anne Bals & Päiviö, Anne-Marge 2022: *Gievrras giellamodeallat*. https://sametinget.no/_f/p1/i28f9e0a6-5656-492e-a01b-6ebc74036a85/gievrras-giellamodeallat-raporta.pdf

Perusopetuslaki 628/1998. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/1998/628>

Rantala, Leif 2014: Saamen kielen opetus Lapin yliopistossa vuosina 1983–2010. Teoksessa Keskitalo & Lehtola & Paksuniemi (toim.): *Saamelaisten kansanopetuksen ja koulunkäynnin historia Suomessa*. Tutkimuksia A 50. Turku: Siirtolaisuusinstituutti, 313–314.

Rasmus, Sierge 2021: Ohcejoga nuoraid duála geavaheapmi. *Sámi dieđalaš áigečála* 2021, 123–154. <https://site.uit.no/aigecala/sda-2021-sierge-rasmus/>

Rasmussen, Torkel 2013: "Go ealáska, de lea váttis dápmat". *Davvisámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid guorahallan guovtti gránnjágielddas Deanus ja Ohcejogas 2000-logu álggus*. Tromsø: Universitetet i Tromsø. <https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/5593/thesis.pdf>

Rauhala, Mira & Lappalainen, Anneli & Länsman, Kirsti / Yle Sápmi 8.4.2025: *Sámi oahpahušguovddáš lea šaddadan juo 300 ođđa davvisámegielhálli – dál dutki guorahallá dan mearkkašumi servodahkii*. <https://yle.fi/a/74-20154395>

Saamelaiskulttuurin ensyklopedia / Jomppanen, Tarmo: *Samii Litto järjestö* https://saamelaisensyklopedia.fi/wiki/Samii_Litto_organization.html. Viitattu 4.4.2025.

Saamelaiskäräjät 2024: *Saamelaisten lukumäärä vuoden 2023 saamelaiskäräjien vaaleissa*. https://dokumentit.solinum.fi/samediggi/download/?d=dokumenttipankki/tilastoja/saamelaisten_lkm_vaaleissa/saamelaisten_lukuma%CC%88a%CC%88ra%CC%88_vuoden_2023_saamelaiska%CC%88ra%CC%88jien_vaaleissa.pdf

Saamelaiskäräjät 2025: *Saamelaisten kielipoliittinen toiminta- ja kehittämisohjelma 2025–2027*. Hyväksytty Saamelaiskäräjien kokouksessa 24.2.2025, 6 §. https://dokumentit.solinum.fi/samediggi/download/?d=dokumenttipankki/kertomukset_ohjelmat_ja_suunnitelmat/ohjelmat/saam._kielipoliittinen_toiminta-ja_kehitt%C3%A4misohjelma/saamelaisten_kielipoliittinen_toiminta-ja_kehittamisohjelma_2025-2027.pdf

Saamelaiskäräjät: *Saamelaiset ja saamen kielet*. <https://samediggi.fi/vastuualueet/saamen-kielet/viranomaisille-saamelaisten-kielellisista-oikeuksista/kielelliset-oikeudet-ovat-perusoikeuksia/saamelaiset-ja-saamen-kielet/>. Viitattu 2.4.2025.

Saamelaiskäräjät: *Sámi Giellagáldu* (Saamen kielikaltio). <https://samediggi.fi/vastuualueet/saamen-kielet/sami-giellagáldu/>. Viitattu 2.4.2025.

Saamelaiskäräjät: *Vastuullisen matkailijan ohjeistus saamelaiskulttuurin ja saamelaisten kotiseutualueen maailmaan.* <https://matkailu.samediggi.fi/>. Viitattu 12.4.2025.

Saamelaiskäräjät 4.10.2024: *Saamen kielilain mukaisten avustusten leikkaukset heikentävät huomattavasti saamenkielisten palveluiden ja henkilöstön saatavuutta.* Vetoamus. Dnro: 754/D.a.4/2024. Allekirjoittajina Enontekiön kunta, Inarin kunta, Sodankylän kunta, Utsjoen kunta, Lapin hyvinvointialue, saamenkieliset ja kulttuurinmukaiset palvelut, Saamelaiskäräjät, Saamelaismuseo Siida ja Saamelaisalueen koulutuskeskus. <https://samediggi.fi/wp-content/uploads/2024/10/vetoamus-saamen-kielilain-mukainen-avustus.pdf>

Saamen kielilaki 1086/2003, <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/2003/1086>

Saamen kielten etäyhteyksiä hyödyntävän opetuksen pilottihanke. <https://www.saamenetaopetus.com/>. Viitattu 3.4.2025.

Saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmä 2021: *Saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmän raportti.* Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2021:25. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163014/OKM_2021_25.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Sara, Magreta 2016: *Davvisámegiela gielladilli Anára ja Eanodaga gielddain. Meroštallojuvvon UNESCO Language Vitality and Endangerment -dokumeantta fáktoriid mielde.* Pro gradu-dutkamuš. Sámegiella. Giellagas-instituhtta. Oulu Universitehta.

Sarivaara, Erika 2012: *Statuksettomat saamelaiset. Paikantumisia saamelaisuuden rajoilla.* Dieđut 2. Guovdageaidnu: Sámi Allaskuvla.

Satokangas, Gabriela / Yle Sápmi 8.7.2014. *Ealáskahttinprográmma ii buvttte eatnigielat sápmelaččaide olus doaibmabijuid.* <https://yle.fi/a/3-7344828>

Sámi Giellagáldu: *Min birra.* <https://www.giella.org/about>. Viitattu 4.4.2025.

Seurujärvi-Kari, Irja 2011: "We Took Our Language Back." The Formation of a Sámi Identity within the Sámi Movement and the Role of the Sámi Language from the 1960s until 2008. Teoksessa Grünthal & Kovács (toim.): *Ethnic and Linguistic Context of Identity. Finno-Ugric Minorities.* Uralica Helsingiensia 5. Helsinki: Helsingin yliopisto & Suomalais-Ugrilainen Seura, 37–78.

Seurujärvi-Kari, Irja 2012: *Ale jaskkot eatnigiella. Alkuperäiskansaliikkeen ja saamen kielen merkitys saamelaisten identiteetille*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Seurujärvi-Kari, Irja 2014: Saamentutkimus, saamen kielen ja kulttuurin opetus Helsingin yliopistossa. Teoksessa Keskitalo & Lehtola & Paksuniemi (toim.): *Saamelaisten kansanopetuksen ja koulunkäynnin historia Suomessa*. Tutkimuksia A 50. Turku: Siirtolaisuusinstituutti, 308–312.

Snellman, Aino & Vuolab, Kerttu 1993: *Puhu omaa kieltäsi lapsellesi – Hála mánnásat iežat eatnigiella*. Asiantuntijana Tove Skutnabb-Kangas. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

SopS 59/1971 = *Asetus syrjinnän vastustamista opetuksen alalla koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta*. <https://www.finlex.fi/fi/valtiosopimukset/sopimussarja/1971/59>

Ulkoministeriö: *Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus*. https://um.fi/euroopan-neuvoston-voimassa-olevat-ihmisoikeussopimukset/-/asset_publisher/mnr92wS4p1I3/content/kansallisten-vahemmistojen-suojelua-koskeva-puiteyleissopimus-1995-/35732. Viitattu 7.4.2025.

Ulkoministeriö: *Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja*. https://um.fi/euroopan-neuvoston-voimassa-olevat-ihmisoikeussopimukset/-/asset_publisher/mnr92wS4p1I3/content/alueellisia-kielia-tai-vahemmistokieliä-koskeva-eurooppalainen-peruskirja-1992-/35732 . Viitattu 7.4.2025.

UNESCO 1960: *Convention against Discrimination in Education*. <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-against-discrimination-education?hub=70224>

Valtonen, Taarna & Juutinen, Markus 2025: *Kolttasaamelaisten yhteisöjen kieli- ja koulutustilanne 1850-luvulta 2020-luvulle*. Valtioneuvoston julkaisu 2024:57. Helsinki: Valtioneuvosto. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/165950/VN_2024_57.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Varhaiskasvatustilaki 540/2018. <https://finlex.fi/fi/lainsaadanto/saaduskokoelma/2018/540>

Wesslin, Sara 2014: *Anarâš saavah – media kielenelvyttäjänä. Yle Sápmi rooli vähemmistökielten elinvoimaisuudessa*. Kulttuurialan opinnäytetyö, Viestinnän koulutusohjelma, Medianomi (AMK). Tornio: Lapin AMK. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/74779/Sara_Wesslin.pdf?sequence=1

Yhdistyneet kansakunnat 1948: *Ihmisoikeuksien julistus*. <https://ihmisoikeusliitto.fi/ihmisoikeudet/ihmisoikeuksien-julistus/>

Painamattomat lähteet

Aikio, Ante 2021: *Okta álbmot – mánggat gielat, stáhtat ja skuvlenuogádagat – maid dat mearkkašit sámegielaideid boahtteáigái?* Luento Rájáhis sámehoahpahuš-konferenssissa Inarissa 2.12.2021 https://www.youtube.com/watch?v=Y0j6AyXMW-mo&ab_channel=R%C3%A1j%C3%A1hiss%C3%A1meoahpahuš

Arola, Laura 2014a: *Saamen kielen tilanne saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella*. Painamaton raportti. Saamelaiskäräjät.

Arola, Laura 2014b: *Selvitys kielipesätoiminnan laajentamisesta saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella*. Painamaton raportti. Saamelaiskäräjät.

VALTIONEUVOSTO
STATSRÅDET

SNELLMANINKATU 1, HELSINKI
PL 23, 00023 VALTIONEUVOSTO
valtioneuvosto.fi
julkaisut.valtioneuvosto.fi

ISBN pdf: 978-952-383-928-1
ISSN pdf: 2490-0966